

KILDESORTERING I GRØNNEGÅRDEN

ET PRAKSISTEORETISK PERSPEKTIV PÅ KILDESORTERING I HJEMMET

SIGNE DEICHMANN NIELSEN
KANDIDATUDDANNELSEN I BY, BOLIG OG BOSÆTNING
03.06.2019
ANTAL TEGN: 179.579

AALBORG UNIVERSITET
KØBENHAVN

Aalborg Universitet København
A. C. Meyers Vænge 15
2450 København SV
Danmark

Studiesekretær: Silpa Stella Rondón Pinto
Telefon: 9940 2285
ssp@sbi.aau.dk

Studenterrapport

Uddannelse: By, Bolig og Bosætning

Semester: 4. semester / Speciale

Titel på projekt: "Kildesortering i Grønnegården. Et praksisteoretisk perspektiv på kildesortering i hjemmet."

Projektperiode:

1. februar - 3. juni 2019

Vejleder: Kirsten Gram-Hanssen

Studerende:

Signe Deichmann Nielsen

Resume

This thesis examines source separation in the social housing unit Grønnegården in Aalborg. The aim of the thesis is to contribute to the existing research literature in the field of waste management by using a previously unused theoretical perspective: practice theory. Furthermore, the findings will give Hasseris Boligselskab some indications of which efforts should be made to improve the sorting of household waste among the residents in Grønnegården. Previous studies in the field often focuses on distinct aspects of source separation and the field calls for a more holistic understanding of how the various aspects interact and influence each other. By applying a practice theory approach and through qualitative interviews with residents in Grønnegården, the thesis aims to provide a qualitative understanding of source separation in the home. It is found that source separation unfolds in a complex interaction between norms, the materiality of the apartments and the waste itself, the residents' understanding of how the materiality is handled, their previous experiences and other everyday practices. Pointing forward, Hasseris Boligselskab must focus on installation of sorting systems in the apartments and on information in order to increase the residents' participation in source separation in Grønnegården.

Antal normalsider: 74,8

Afleveringsdato: 3. juni 2019

INDHOLDSFORTEGNELSE

INDLEDNING	2
PROBLEMFELT	2
PROBLEMFORMULERING	8
EKSISTERENDE FORSKNING	10
 TEORETISK RAMME	 18
PRAKSISTEORI	18
TEORIENS ROLLE I SPECIALET	26
 METODE OG EMPIRI	 28
CASEBESKRIVELSE: GRØNNEGÅRDEN	28
VIDENSKABSTEORETISK UDGANGSPUNKT	31
KVALITATIVT UNDERSØGELSESDSIGN	33
ANALYSESTRATEGI	39
 ANALYSE	 40
PRÆSENTATION AF INFORMANTER	40
EMPIRISK ANALYSE	43
TEORETISK ANALYSE	44
TEORETISK DISKUSSION	60
 KONKLUSION OG PERSPEKTIVERING	 63
 LITTERATURLISTE	 67

INDLEDNING

Intensiv udnyttelse af verdens ressourcer sætter vores planet under pres og truer forsyningssikkerheden. At fortsætte ad samme spor som hidtil med hensyn til ressourceforbrug er ikke nogen reel mulighed. Klimakrisen er en realitet og der skal sættes ind på en lang række områder for at nå de ambitioner og målsætninger, som FN, EU og de enkelte nationalstater har formuleret i forbindelse med den grønne omstilling. Et af områderne er håndteringen af de enorme mængder affald, som bliver produceret over hele verden hver eneste dag.

PROBLEMFELT

Dette indledende kapitel skitserer den overordnede problemstilling og den heraf afledte problemformulering. Desuden beskriver kapitlet undersøgelsens formål og afgrænsning samt hvilke teorier og metoder, der danner grundlaget for tilblivelsen af dette speciale. Den afsluttende del består af et afdækkende litteraturreview.

Flere af de ord og begreber, som anvendes af fagfolk inden for affaldsområdet bruges i flæng og sommetider ukorrekt i hverdagen. Det er derfor på sin plads at afklare betydningen af nogle af de ord og begreber, der går igen i rapporten for at undgå misforståelser og lette forståelsen. Begrebsafklaringen fremgår af Bilag 1.

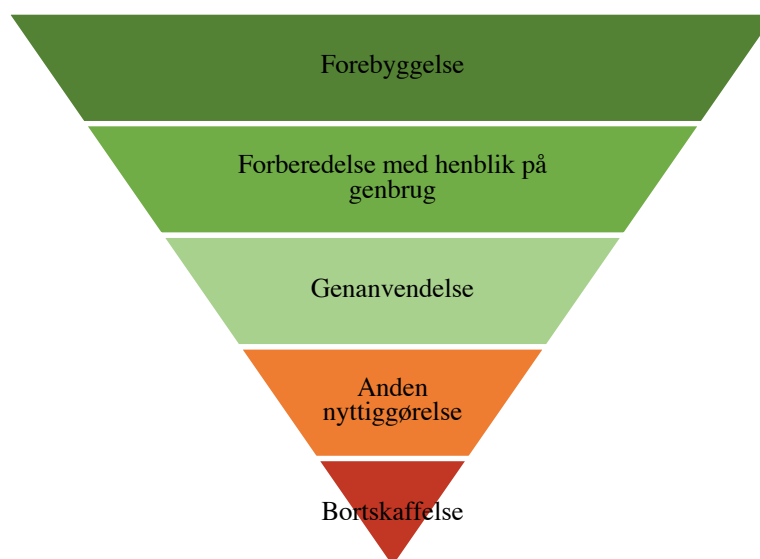
Fra affald til ressource

I disse år transformeres affaldsområdet fra fokus på bortskaffelse og energiproduktion i form af afbrænding til fokus på genanvendelse og en ny betragtning af affald som ressourcer, som skal indgå i et mere lukket materialekredsløb, der skal bevare værdifulde

råstoffer, så de mest kosteffektivt kan indgå i nye produkter. Genanvendelse af affald har både miljømæssige og økonomiske fordele. Ved at forbedre ressourceeffektiviteten mindskes behovet for udvinding af nye ressourcer, hvilket kan være med til at løse overhængende problemer som ressourcemangel og forsyningsusikkerhed samt mindske energiforbruget ved produktion af nye produkter. Desuden vil de øgede krav til affaldshåndtering, herunder optimerede produktionsprocesser, nye forretningsmetoder og forbedret logistik, stimulere den teknologiske innovation og dermed øge beskæftigelsen i den ekspanderende miljøteknologisektor (Europa Kommissionen 2014; Ellen MacArthur Foundation 2015).

Hvad der er affald og hvordan affald skal håndteres, er et fælles europæisk anliggende. Europa Kommissionen har fastsat de overordnede rammer for affaldsreguleringen i affaldsdirektivet. Den reviderede udgave fra 2010 markerer et skifte fra at opfatte affald som en uønsket byrde til at se det som en værdifuld ressource. Direktivet fokuserer på forebyggelse af affald og fastsætter nye mål for medlemslandene. Et centralt element i affaldsdirektivet er affaldshierarkiet, som angiver, hvordan man som udgangspunkt opnår det bedste miljømæssige resultat, når man skal håndtere og behandle affald. Hierarkiet er illustreret i Figur 1 nedenfor og som det fremgår heraf, er forebyggelse af affald den bedste mulighed efterfulgt af genbrug, genanvendelse, anden form for nyttiggørelse, som eksempelvis forbrænding med energiudnyttelse, og til sidst bortskaffelse (Europa Kommissionen 2010). Europa Kommissionen har desuden udarbejdet og vedtaget en strategi for cirkulær økonomi, som skal hjælpe europæiske virksomheder og forbrugere med overgangen til en mere cirkulær økonomi, hvor ressourcerne udnyttes på en mere bæredygtig måde (Europa Kommissionen 2014). Dette vidner om en bred og fælles europæisk målsætning om, at samfundet i langt højere grad skal nyttiggøre de værdifulde ressourcer i affaldet gennem genanvendelse og recirkulation fremfor afbrænding og deponering.

Figur 1: Affaldshierarkiet. Baseret på EU's affaldsdirektiv.

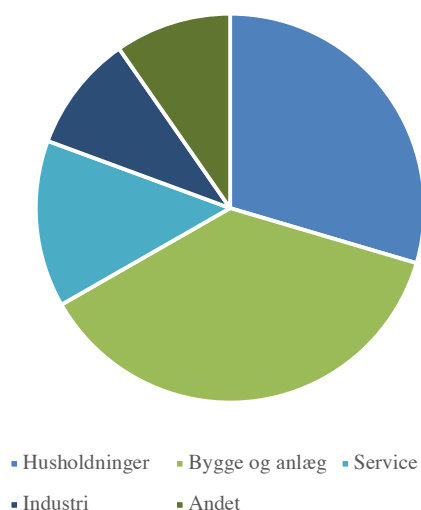

Affald i Danmark

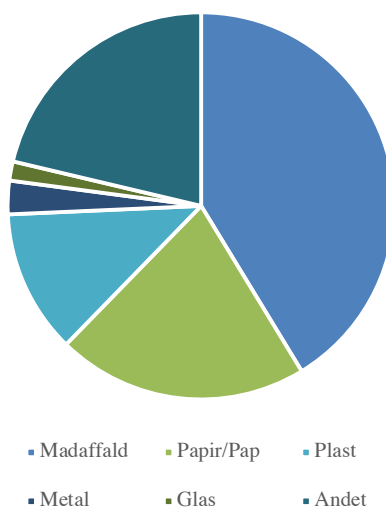
I 2016 var Danmark det land i Europa, som genererede mest kommunalt indsamlet affald pr. indbygger¹ (Eurostat 2018). De nyeste tal fra Miljøstyrelsen viser, at de danske husholdninger producerede 610 kilo affald pr. person i 2016 (Miljøstyrelsen 2018). Det svarer til, at hver eneste dansker smider næsten 12 kilo affald ud om ugen. Affald som indeholder materialer og ressourcer, som det kan give mening at genanvende. Husholdningsaffald udgør godt og vel en fjerdedel af den samlede affaldsmængde og rummer en række værdifulde ressourcer, som kan genanvendes. Heldigvis er det ikke alt affaldet, som går til spildevand. Halvdelen af husholdningsaffaldet og omkring en fjerdedel af den samlede affaldsmængde sendes til forbrænding, hvilket producerer fjernvarme og el til danskerne. Det er dog muligt at udnytte ressourcerne i affaldet endnu bedre og mere effektivt ved i højere grad at genanvende og skabe nye produkter ud af gamle. I 2010 indtog Danmark 8. pladsen blandt EU-landene i forhold til genanvendelse af kommunalt indsamlet affald (Regeringen 2013). I 2016 blev 69% af den samlede affaldsproduktion i Danmark sendt til genanvendelse. Af husholdningsaffaldet² blev kun 36% genanvendt (Miljøstyrelsen 2018).

Regeringen fremsatte i 2013 en ny resourcestrategi for Danmark; 'Danmark Uden Affald', som overordnet har til formål at sikre, at en større mængde af det affald vi producerer, bliver genanvendt. Med 'Danmark Uden Affald' lægger regeringen op til en

Figur 2: Primært produceret affald (ekskl. jord) fordelt på affaldskilde

Figur 3: Fordeling af husholdningsaffald fra enfamiliehuse

¹ Opgørelsesmetoderne i de forskellige EU-lande er dog så forskellige, at de ikke kan sammenlignes og at det dermed ikke kan konkluderes entydigt, at Danmark er det land i EU, som producerer mest affald (Rasmussen et al. 2019). Eurostat påpeger selv, at tallene er præget af, at landene ikke er enige om, hvad der hører under begrebet 'kommunalt affald' og at landene desuden har væsentligt forskellige måder at håndtere affald på (Eurostat 2019).

² I denne opgørelse udregnes genanvendelse af syv fraktioner af husholdningsaffald (organisk affald, papir-, pap-, glas-, træ-, plast- og metalaffald). Haveaffald og elektronikaffald medregnes ikke i denne opgørelse.

ny tilgang til affald med fokus på genanvendelse og recirkulering fremfor afbrænding. Et af hovedindsatsområderne i regeringens ressourcestrategi er at højne genanvendelsen af husholdningsaffald. Generelt er der i offentligheden og den politiske dagsorden stort fokus på husholdningsaffald, som i 2016 udgjorde mere end en fjerdel af den samlede affaldsmængde i Danmark, som det fremgår af Figur 2 ovenfor Regeringens målsætning er, at man i 2022 skal genanvende 50% af husholdningsaffaldet³. I 2013, på tidspunktet for lanceringen af 'Danmark Uden Affald', blev kun 28% genanvendt. For at nå regeringens mål kræver det, at husholdningerne ikke kun sorterer det, de er vant til – papir, pap og glas – men har fokus på alt det affald, som produceres af husholdningerne, også plastik, metal og madaffald (Regeringen 2013), da disse udgør en væsentlig del af husholdningsaffaldet, som det fremgår af Figur 3 ovenfor, og dermed et stort potentiale for øget genanvendelse (Miljøstyrelsen 2012).

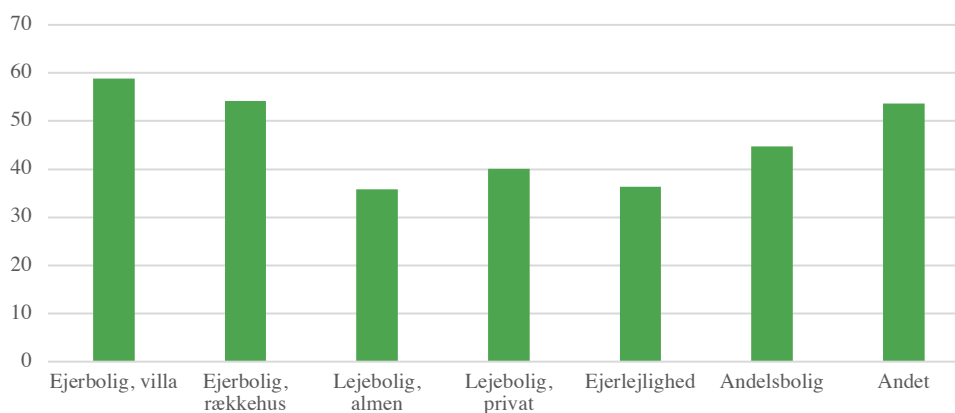
Den praktiske håndtering af affald er i Danmark kommunernes ansvar og i alle landets kommuner fokuserer man på at få husholdningerne til at sortere deres affald i forskellige affaldsfraktioner om end det varierer, hvor mange forskellige og præcis hvilke fraktioner, man beder husholdningerne sortere i. Præcist hvordan man skal sortere sit affald, afhænger altså af, hvilken kommune man bor i og også om man bor i lejlighed eller i hus. Kildesortering er således en integreret del af affaldshåndtering i Danmark. Regeringen lægger vægt på, at der i de enkelte kommuner er rum til at finde de rigtige løsninger for at nå målet om mere genanvendelse af husholdningsaffald. Derfor indeholder strategien ikke nye krav til de enkelte kommuner og det vil fortsat være op til den enkelte kommune at fastlægge serviceniveau for og indretning af affaldssystemer og -håndtering. Derfor indgik Miljøministeriet en aftale med Kommunernes Landsforening om en række indsatser i forbindelse med realisering af 'Danmark Uden Affald' (Regeringen 2013; Miljøstyrelsen 2014).

I en spørgeskemaundersøgelse gennemført af YouGov for Bolius i 2016 undersøges danskernes holdning til affaldssortering blandt 1005 danskere over 25 år. Af resultaterne fremgår det, at Region Nordjylland var den region, hvor færrest svarede, at de sorterer husholdningens affald. Undersøgelsen viste desuden, at de 25-34-årige var den aldersgruppe, hvor færrest svarede, at de sorterer husholdningens affald. Af undersøgelsen fremgår det derudover, at der er store variationer i forhold til boligtypen. Kun 32% af personer, som bor på kollegier, svarede, at de sorterer deres affald, mens dette gjaldt for 63% af beboerne i etageejendomme. Hele 70 % af beboere i parcelhuse og villaer svarede, at de sorterer husholdningens affald (Bolius 2016). Også Kommunernes Landsforening fremlægger tal, som viser, at der sorteres mindre affald til genanvendelse i husholdninger i etageejendomme sammenlignet med enfamiliehuse (KL 2017). En undersøgelse gennemført af A&B Analyse for BL (Danmarks Almene Boliger) viser desuden, at husholdninger i alment boligbyggeri sorterer mindre end husholdninger under andre ejerformer (Rosener 2018⁴). Disse tal fremgår af Figur 4 nedenfor.

³ Ibid.

⁴ Rådata tilsendt fra A&B Analyse (ikke offentlig tilgængelig)

Figur 4: Andel beboere som har svaret "Ja, altid" til udsagnet "Jeg sorterer altid affald i alle typer?" fordelt efter ejerform

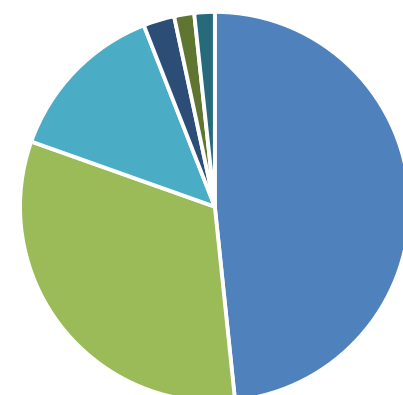
Affald i Aalborg Kommune

Ovenstående vidner om, at der er store geografiske og sociodemografiske forskelle, som stiller krav til forskellige affaldsindsatser og -løsninger. Også i Aalborg Kommunes etageboliger bliver der generelt indsamlet mindre affald til genanvendelse end i omkringliggende kvarterer med parcelhuse og villaer. Konsekvenserne heraf er blandt andet overfyldte affaldscontainere til restaffald, restaffald i containere til genanvendeligt affald samt affald placeret ved siden af containere. Udover at dette skæmmer bybilledet, har det også den konsekvens, at miljøgevinsten af kildesorteringen ikke høstes i tilstrækkeligt omfang i etageboligerne (Kollerup og Nygaard 2017). De nyeste beregninger fra 2016 viser, at genanvendelsesprocenten i Aalborg Kommune ligger på 26,2 %⁵ (Miljø- og Energiforvaltningen, Aalborg Kommune 2017), hvilket er væsentlig under både den kommunale, nationale og fælles europæiske målsætning.

Etageboliger udgør 48,3% af boligerne i Aalborg Kommune og er en boligtype, som der kommer flere af i takt med byens udvikling. Almene lejeboliger udgør derudover 27% af boligerne i Aalborg Kommune (Aalborg Kommune 2019).

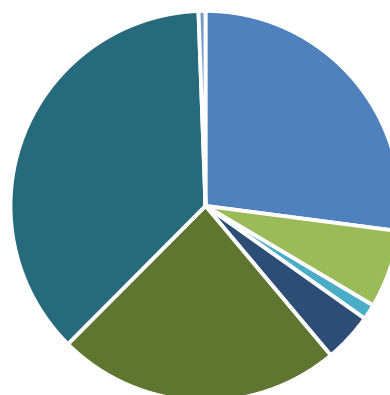
⁵ I ressourceplanen for affaldshåndtering 2013-2018 "Danmark uden affald" beregnes genanvendelsesprocenten uden haveaffald og byggeaffald. Aalborg Kommunes genanvendelsesprocent beregnet efter Miljøstyrelsens beregningsmodel var i 2016 26,2 %. Aalborg Kommunes genanvendelsesprocent for husholdningsaffald inklusiv haveaffald og byggeaffald var i 2016 44 %. (Miljø- og Energiforvaltningen, Aalborg Kommune 2017)

Figur 5: Boliger i Aalborg Kommune efter boligtype, 1. januar 2019

■ Etagebolig ■ Parcelhus ■ Rækkehus
■ Stuehus ■ Kollegiebolig ■ Andet

Figur 6: Boliger i Aalborg Kommune efter ejerform, 1. januar 2019

■ Almen lejebolig ■ Ejerlejlighed
■ Offentlig lejebolig ■ Privat andelsbolig
■ Privat lejebolig ■ Øvrige ejerboliger
■ Øvrige og uoplyst

En forståelse for de særlige udfordringer, som knytter sig til kildesortering og affaldshåndtering i denne boligtype er vigtig, da der ligger et stort potentiale i de mange husholdninger og den store mængde affald, de genererer. Der kan være forskellige årsager til, at husholdninger i denne boligtype sorterer mindre end husholdninger i andre boligtyper, men væsentligt er det, at affaldssortering indebærer nogle særlige betingelser i denne type boliger.

Kildesortering i hjemmet

I sidste ende, når kommunerne har udarbejdet og lanceret deres affaldssystemer, er det den enkelte borger, som står med opgaven at sortere korrekt. Ansvar for at leve op til regeringens målsætninger ligger altså i sidste ende i høj grad på den enkelte borger. Men det er ikke sådan lige at sortere korrekt. Dels består mange produkter af flere forskellige materialer, som er svære at skille fra hinanden, hvilket gør det svært at sortere korrekt, både for borgeren, men også for sorteringsanlægget, hvilket mindsker muligheden for genanvendelse (Dansk Affaldsforening 2018). Dels kræver det ofte mere plads at sortere i flere fraktioner, hvilket kan være en udfordring i mange hjem og særligt i lejligheder. Desuden, og måske vigtigst af alt, handler det om nye vaner og rutiner. Nye måder at gøre tingene på. Effektiv affaldssortering kræver, at vi ændrer vores affaldspraksis og netop dette aspekt, vil jeg fokusere på i dette speciale. For der er lang vej mod regeringens målsætninger og nogle steder længere end andre.

I den almene boligafdeling Grønnegården i Skalborg syd for Aalborg går kildesorteringen ikke helt, som den skal. Udover problemer med henstilling af affald, gamle møbler og lignende, oplever afdelingen, at en del af beboerne ikke sorterer deres affald efter de nyindførte principper. Beboeres deltagelse er afgørende for at forbedre

affaldssorteringen, hvorfor servicelederen og afdelingsformanden udtrykker et behov for at forstå, hvad det er, der afholder beboerne fra at sortere deres affald (Bilag 2). Handler det kun om manglende plads under køkkenvasken eller handler det også om personlige værdier? Fællesskab og ejerskab? Hygiejne? Information? En forståelse for dette kan bidrage til at klæde Hasseris Boligselskab (herefter HB) bedre på til at understøtte beboerne med de rette indsatser og på den måde øge genanvendelsen i boligafdelingen.

PROBLEMMFORMULERING

Med udgangspunkt i den overordnede problemstilling, de skitserede generelle problematikker og med afsæt i de problemer og udfordringer, som italesættes af boligafdelingen Grønnegården, har dette speciale til formål at besvare følgende spørgsmål:

Hvilke årsager ligger til grund for, at en del af beboerne i den almene boligafdeling Grønnegården ikke kildesorterer deres husholdningsaffald efter de nyindførte principper og hvordan kan Hasseris Boligselskab understøtte en mere effektiv kildesortering blandt beboerne fremadrettet?

Med afsæt i en praksisteoretisk forståelse og med perspektiver fra forbrugs- og hverdagslivsstudier er specialets mål at tilvejebringe en kvalitativ forståelse af kildesortering i hjemmet. Specialets empiriske udgangspunkt udgøres af syv kvalitative interviews med beboere i Grønnegården.

En praksisteoretisk forståelse

Specialet placerer sig inden for en generel kulturel forståelse af forbrug og fokuserer på menneskers handlemåder og hverdagens rutiner - praksisser. Det empiriske materiale er blevet analyseret ud fra en praksisteoretisk forståelsesramme, en tilgang som er vundet frem og er blevet udviklet særligt indenfor forbrugsstudier, men også indenfor den samfundsvidenskabelige miljøforskning (se f.eks. Warde 2005; Shove et al. 2012; Gram-Hanssen 2009). Den centrale pointe i det praksisteoretiske perspektiv er, at man fokuserer på praksisser snarere end på enkeltindivider og deres identitet. I forståelsen af forskellige praksisser - transport, boligopvarmning, personlig hygiejne eller affaldshåndtering - interesserer man sig for det komplekse samspil mellem elementer, som indgår i en praksis og som er med til at forme, fastholde og ændre den. Kildesortering som aktivitet har mange af egenskaberne ved en praksis: den knytter sig til andre centrale hverdagslige praksisser, eksempelvis madlavning; den udføres ofte; den har et ordforråd knyttet til sig; den er rutinemæssig og sædvanlig; den indebærer forståelser, procedurer, og formål; den indgår i en socio-materiel hverdagslig kontekst; og den er genkendelig, når man støder på den. Til trods for dette, anvendes tilgangen foreløbigt stort set ikke i videnskabelige undersøgelser af kildesortering eller affaldshåndtering i det hele taget. Dette underbygges

af det litteraturstudie, jeg har foretaget, som bliver fremlagt nedenfor. Dog har Petersen og Kristensen (2017) anvendt perspektivet i en undersøgelse af kildesortering i etageejendomme i København og på Frederiksberg.

Kildesortering handler som sagt om nye vaner og rutiner. Ifølge Warde (2005) er praksisteoriens vigtigste antydning, at ændret adfærd udspringer af udvikling af praksis. Derfor er indsigt i og forståelse for, hvordan og hvorfor praksisser opstår, udvikles og opløses central for alle, som stræber efter at ændre eller moderere folks adfærd. Begrænsning af og tilpasning til klimaforandringerne kræver nye og anderledes forbrugsmønstre og måder at udfolde hverdagslivet på, hvorfor er en forståelse for de praksisser, som binder hverdagslivet sammen og på forskellig vis påvirker klima og miljø, er afgørende for at kunne gøre en forskel. Det praksisteoretiske perspektiv vil blive udfoldet yderligere i teoriafsnittet.

Formål og afgrænsning

Specialet vil således bidrage til og udvide den eksisterende forskningslitteratur på feltet med en hidtil ikke-anvendt teoretisk forståelse. Ydermere vil specialets fund give HB nogle indikationer på, hvor der skal sættes ind for at få beboerne i Grønnegården til at sortere mere og bedre. Flere af HBs andre afdelinger står over for at implementere kildesortering af flere affaldsfraktioner, hvorfor forståelse for problemer og udfordringer i Grønnegården kan klæde selskabet bedre på forud for denne proces. Dog vil specialets fund og resultater ikke kun være interessante og til gavn for HB, men også for andre boligselskaber, som oplever lignende udfordringer.

Specialet fokuserer på den første del af affaldets rejse. På hvad der sker i boligen, hvor materialerne bliver til affald og hvor affaldet bliver opbevaret indtil det føres videre til centrale affaldsstationer i boligafdelingen. Dette er kun en indledende og lille del af et stort og komplekst system, som det ikke er muligt at omfavne inden for rammerne af dette speciale. Det har heller ikke været muligt at afdække alle relevante aktører og elementer i den afgrænsede del af processen. Eksempelvis omfatter specialet ikke betydningen af de mellemlid, som indgår i affaldshåndteringen i de fleste etagebyggerier: ejendomsfunktionærer, serviceledere, frivillige skraldeansvarlige og lignende. Dette aspekt har Petersen og Kristensen (2017) dog afdækket i deres undersøgelse af kildesortering i etageejendomme.

Når specialet fokuserer på almene boliger i etagebyggeri, skyldes det, at mere end 40% af landets boliger ligger i etagebyggeri og omkring 20% af den samlede boligmasse udgøres af almene boliger. En væsentlig andel af de almene boliger ligger desuden i etagebyggeri. Til etagebyggeri knytter der sig, som nævnt, nogle bestemte udfordringer i forhold til affaldshåndtering, og noget tyder på, at det samme gør sig gældende for almene boliger, hvorfor det er interessant at kigge nærmere på netop denne boligtype. Dertil kommer, at almene boliger er organiseret i boligforeninger og boligafdelinger, som har nogle unikke muligheder for at udvikle og udforme velfungerende affaldssystemer med udgangspunkt i beboerne og med omkring 600.000 almene boliger, spredt ud over landet,

har den almene sektor potentiale til at høste en stor miljøgevinst ved succesfuld affaldssortering.

EKSISTERENDE FORSKNING

Kildesortering af husholdningsaffald har været emne for en del studier rundt omkring i verden. Formålet med dette speciale har ikke været at gennemføre et omfattende litteraturstudie, men det er vigtigt at omtale nogle af de centrale resultater fra tidligere undersøgelser både for at danne en baggrund og et sammenligningsgrundlag for specialets resultater, men også for at kunne angive, hvor specialet placerer sig i forhold til tidligere undersøgelser og hvordan det bidrager til feltet. Derfor præsenterer jeg nedenfor et overblik over litteratursøgningen og en gennemgang af de vigtigste resultater inden for feltet.

Litteratursøgning

Litteratursøgningen blev udført i februar 2019. Der blev søgt i databasen Scopus via Aalborg Universitetsbibliotek. Søgeprotokol er vedlagt som Bilag 3. Scopus er den største samling af peer-reviewed litteratur og giver dermed et omfattende overblik over forskningsresultater indenfor alle fagdiscipliner, hvilket er givtigt, når man, som det er tilfældet her, beskæftiger sig med et emne, som er interessant for forskellige fagdiscipliner og berører både sociale og tekniske problemstillinger. Litteraturen består primært af artikler publiceret i forskellige videnskabelige tidsskrifter, men også enkelte rapporter og bogkapitler. Artiklerne er blevet læst med specialets problemformulering og undersøgelsesobjekt for øje og artikler er inddraget i tilfælde, hvor de er blevet fundet relevante for specialets problemstilling. Det kan ikke garanteres, at alle relevante artikler er blevet fremsøgt, men det må forventes, at kombinationen af de udvalgte søgeord samt søgning på tværs af relevant litteratur giver et repræsentativt udsnit af relevant litteratur inden for emnet.

På baggrund af litteratursøgningen kan det opsummeres, at kildesortering af husholdningsaffald har været emne for en del studier i Nord- og Vesteuropa. Dog fokuserer en stor del af disse på tekniske og teknologiske aspekter ved affaldshåndteringen såsom indsamlings- og transportsystemer, design og indretning af centrale affaldsstationer og beregninger af miljømæssige og økonomiske fordele og ulemper ved forskellige affaldssystemer. Den forskningsbaserede viden, som er fundet i forbindelse med denne litteratursøgning, fokuserer ofte på enkelte affaldsfraktioner såsom papir, pap, glas, plast eller elektronik, da et udvalg af disse fraktioner især indgår i kildesorteringsordninger i Nord- og Vesteuropa. En del forskning fokuserer specifikt på organisk affald og mulighederne for at begrænse madspild og udnytte organisk affald enten ved kompostering eller videre behandling. Forskning og viden om affaldssortering i hjemmet er altså begrænset. Hertil kommer, at den eksisterende forskning i høj grad benytter sig af kvantitative analyser på baggrund af surveyundersøgelser samt vejning og undersøgelse af stikprøver fra affaldscontainere. Kun enkelte studier baserer sig på

kvalitative og etnografiske metoder, som forholder sig til den sociale og kulturelle kontekst ligesom studier med et kvalitativt udgangspunkt i borgeren er meget begrænset. Indenfor den internationale forskning findes der endnu ikke eksempler på, at kildesortering af husholdningsaffald er blevet undersøgt ud fra et praksisteoretisk perspektiv.

Litteraturgennemgang

Særligt to litteraturstudier (Miafodzyeva & Brandt 2013; Rousta et al. 2017) har givet et godt overblik over de mest centrale resultater inden for 'recycling behaviour'⁶ og de faktorer, som er afgørende for, om borgere sorterer deres affald og deltager i affaldssystemet eller ej. Desuden giver de også et indblik i uoverensstemmelser og diskussioner på området. Alt i alt udgør de et solidt grundlag for videre litteratursøgning gennem de anvendte referencer.

Disse nyere grundige og systematiske studier af eksisterende forskning på området peger på tre overordnede og gennemgående faktorer, som har betydning for, om en borger sorterer affald eller ej: besvær og bekvemmelighed; information og viden; og sociale normer, miljøbevidsthed, personlige værdier og formelle regler. Jeg vil i det følgende gennemgå disse tre overordnede aspekter med udgangspunkt i de studier og resultater, som er blevet fundet mest relevante i forhold til specialets undersøgelsesfokus, hvormed en række artikler ikke er blevet inddraget.

Besvær og bekvemmelighed

En hel del forskning peger på, at den vigtigste faktor, som tilmed kan overskygge betydningen af andre faktorer, er om mulighederne for sortering er tilstrækkeligt bekvemme og ubesværlige (Miafodzyeva & Brandt 2013; Rousta et al. 2017). Størstedelen af den eksisterende forskning på området har fokuseret på dette aspekt og resultaterne af denne har derfor været en væsentlig del af baggrunden for hidtidige indsatser, som primært har fokuseret på forbedring af ordninger, systemer og tekniske løsninger.

Husholdningers affaldsadfærd hænger sammen med, hvilken indsamlingsordning, der er til rådighed for dem. Faktorer relateret hertil benævnes forskelligt i litteraturen med formuleringer som fysisk eller materiel infrastruktur, tekniske systemer eller simpelthen teknologi. Fælles for betegnelserne og oplevelsen af bekvemmelighed og besvær er, at de omfatter en række væsentlige aspekter såsom containere, skraldebiler, indsamlingsmetoder, afstand til indsamlingssteder, design af alle dele af systemet, hvor ofte affaldet bliver hentet, tilgængelighed og renlighed i forhold til indsamling. Systemer og ordninger varierer over hele verden fra ingen organiseret indsamling til opsamling af op til ti separate genanvendelige fraktioner ved døren af specialdesignede skraldebiler.

⁶ I den internationale forskningslitteratur bruges begrebet 'recycling behaviour', hvilket jeg i det følgende oversætter til genanvendelsesadfærd.

Blandt andre fremlægger Refsgaard og Magnussen (2009), at borgere ofte nævner nemme og tilgængelige affaldssystemer som afgørende for, at man kan bruge dem efter hensigten.

En række studier har fokuseret på betydningen af afstanden fra hjemmet til indsamlingssted og konkluderer næsten entydigt, at afstanden har betydning for deltagelsen i affaldssortering og at en kort afstand øger indsamlingen af genanvendeligt affald (bl.a. Dahlén et al. 2009, Gonzalez-Torre & Adenso-Díaz 2005; Rousta og Ekström 2013; Rousta et al. 2015). En stor svensk undersøgelse, som blandt andet fokuserer på betydningen af sortering og indsamling af affald tæt ved hjemmet finder, at husholdninger var mere villige til at sortere farligt affald og elektronisk affald, hvis tilgængeligheden blev forbedret (Bernstad et al. 2011; Bernstad et al. 2012). Studier viser desuden, at det særligt gør sig gældende i forhold til papir-, metal- og plastemballage (Dahlén et al. 2007) og i flerfamiliehuse (Ando og Gosselin 2005). Gonzalez-Torre og Adenso-Díaz (2005) argumenterer i den forbindelse for, at en mindre afstand til indsamlingsstedet ikke direkte ansporer borgere til at sortere, men at det øger både antallet af fraktioner og mængden af affald, der sorteres.

Besvær og bekvemmelighed relaterer sig dog ikke kun til systemer og ordninger uden for hjemmets fire vægge, men i høj grad også til hvor meget plads, der er til rådighed i hjemmet, hvilket flere studier konkluderer er afgørende for deltagelse i sorteringsordninger (Ando & Gosselin 2005; Jesson 2009; McDonald og Oates 2003). De resultater som henviser til betydning af boligtypen samt tilgængeligheden og pladsen i hjemmet er særligt interessante for nærværende undersøgelse, da de netop fokuserer på hjemmet som ramme for såvel affaldsgenerering som affaldssortering og helt eller delvist på flerfamiliehuse eller etageejendomme. Ando og Gosselin (2005) finder, at beboere i et udvalgt lejlighedskompleks med flerfamiliehuse sorterer mindre end beboere i enfamiliehuse og argumenterer for, at dette ikke kun kan forklares med det forhold, at beboere i lejligheder har mindre ejerskabsfølelse end beboere i parcelhuse, men at forskelle i boligtype og demografi spiller en vigtig rolle. Sorteringsgraden er højere blandt beboere som angiver, at de har tilstrækkelige indvendige pladsforhold til at sortere, hvilket er en væsentlig faktor, særligt for beboere i flerfamiliehuse, som ikke har samme mulighed for at inddrage udvendig plads til sortering, som beboere i enfamiliehuse. Flere studier konkluderer utvetydigt, at beboere i flerfamiliehuse sorterer mindre end beboere i enfamiliehuse og forklarer det overordnet med mindre plads i flerfamilieboligerne og en udvidet miljøbevidsthed blandt beboere i enfamilieboliger (bl.a. Barr et al. 2001; Barr et al. 2003; Hage et al. 2008; Oskamp et al. 1991).

Faktorer som på den ene eller den anden måde relaterer sig til klargørelse, sortering, opbevaring, transport og bortskaffelse af husholdningsaffald er væsentlige i forhold til effektiv og succesfuld kildesortering. Ovenstående gennemgang og eksempler giver en forståelse for, hvor mange fysiske og materielle aspekter, der spiller ind i et affaldshåndteringssystem og hvor vigtigt det er, at systemet er bekvemt og ubesværligt for borgeren at benytte både udenfor hjemmet, men særligt også inden for hjemmets fire vægge. Hvis borgeren oplever kildesortering som besværligt eller ubekvemt resulterer det ofte i lavere deltagelsesgrad.

Information og viden

Et andet aspekt, som er blevet undersøgt og diskuteret i en række studier af genanvendelsesadfærd, er betydningen af information og viden. Forfattere på tværs af fagdiscipliner er enige om, at viden om affaldssystemet er afgørende, når kildesortering introduceres og igangsættes (Jesson 2009; Miafodzyeva og Brandt 2013; Rousta et al. 2017) og at engageret og tilbagevendende information giver bedre resultater på sigt (McDonald og Oates 2003). Ligeledes er bevidsthed om vigtigheden af genanvendelse og ens deltagelse og ansvar også væsentlig (Refsgaard og Magnussen 2009; Oom Do Valle et al. 2005).

Miafodzyeva og Brandt (2013) identificerer i deres litteraturstudie to typer information og viden, som påvirker affaldsadfærd: abstrakt og konkret. Abstrakt viden og information henviser til de overordnede og generelle fordele ved kildesortering, mens konkret viden og information henviser til viden om hvordan og hvad man skal sortere og hvornår og hvor ofte affaldet bliver hentet. Flere studier påpeger, at konkret information og viden er vigtigere end abstrakt information og viden, da denne er tæt knyttet til borgernes hverdag og rutiner (Oskamp et al. 1991).

Betydningen af information og viden er særlig interessant for studier, som undersøger effekten af kampagner og strategier, som skal fremme genanvendelsesadfærd (bl.a. Barr et al. 2001; Barr et al. 2003; Bernstad et al. 2013; Åberg et al. 1996). Selvom resultaterne af undersøgelserne varierer, hersker der enighed om, at informations- og oplysningskampagner om affaldsadfærd har en positiv og signifikant sammenhæng med genanvendelsesadfærd. Refsgaard og Magnussen (2009) påpeger, at specifik og individuel information er yderst vigtigt. Deltagere i deres undersøgelse i Norge rapporterede ofte, at de havde modtaget information, men at de ikke forstod informationen og at den ofte havde været vag, for generel og ikke særlig brugbar. Generelle foldere eller brochurer blev ikke opfattet som nyttige, hvilket vidner om et behov for mere specifik og målrettet information.

Bernstad et al. (2013) undersøgte i forbindelse med et stort svensk studie effekten af door-stepping kampagner (kampagner som tager kontakt til borgere på deres adresse og informerer mundtligt) i forhold til at øge sortering af organisk affald. På baggrund af et komparativt studie af to grupper af husholdninger i et boligområde med flerfamiliehuse undersøgte man, hvordan denne type kampagne kan påvirke husholdningernes adfærd med henblik på øget genanvendelse. Forskellen mellem grupperne var ikke statistisk signifikant, men andelen af kildesorteret organisk affald var højere og den generelle fejlsortering lavere hos de husholdninger, som havde fået mundtlig information gennem kampagnen. Dog aftog denne virkning med tiden, hvilket antyder, at en sådan kampagne ikke medfører en varig effekt.

På baggrund af disse resultater kan det sammenfattes, at implementering af sorteringssystemer skal ledsages af tilstrækkelig omtale, reklame og information for at oplyse borgerne og at det er nødvendigt at gentage dette med mellemrum for at opretholde en effektiv kildesortering. Det vidner om et behov for at gentage og vedholde vigtigheden

af kildesortering for at veje op for det ekstra besvær, det er for borgeren at sortere sit affald.

Social og indre motivation

Det sidste af de tre mest centrale aspekter, som har indflydelse på personers affaldsadfærd, er det, man overordnet kan kategorisere som indre eller iboende og sociale faktorer. Dette omfatter værdier og holdninger relateret til moral, etik og miljø på individuelt niveau, men også sociale normer og betydningen af relationer, nære som fjerne. Undersøgelserne repræsenterer forskellige fagdiscipliner, som taler forskelligt om dette aspekt, derfor vil der i det følgende blive brugt lidt varierende begreber, som i bred forstand dog dækker over de samme aspekter.

På tværs af studier er der en generel tendens til at tillægge normer og moral stor betydning i forhold til den enkeltes engagement (Miafodzyeva og Brandt 2013; Rousta et al. 2017). Betydningen af disse er blevet undersøgt i en række videnskabelige undersøgelser og den hyppigste konklusion er, at holdninger og overbevisninger vedrørende genanvendelse kan sige noget om, hvor meget eller hvor lidt man engagerer sig i affaldssortering, genbrug og genanvendelse (bl.a. Jesson 2009; Oskamp et al. 1991). Litteraturstudiet af Miafodzyeva og Brandt (2013) finder, at en væsentlig del af forfatterne finder en sammenhæng mellem moralske normer og genanvendelsesadfærd (bl.a. Barr et al. 2001; Barr et al. 2003; Berglund 2006; Hage et al. 2008; Meneses og Palacio 2005; Åberg et al. 1996), men at enkelte undersøgelser konkluderer, at der ikke er nogen signifikant sammenhæng (bl.a. Bratt 1999; Knussen og Yule 2008; Martin et al. 2006). Ifølge Berglund (2006) mindsker moralske motiver de omkostninger, som er forbundet med kildesortering i hjemmet. Meneses og Palacio (2005) finder, at personer med en negativ indstilling til genanvendelse oplever større barrierer i forhold til genanvendelse end personer med en mindre negativ eller positiv indstilling til genanvendelse. Bratt (1999) viser, at normer og moral er vigtigere blandt personer, som skal aflevere deres affald ved centrale indsamlingsstationer end blandt personer, som får afhentet deres affald på adressen.

Et andet aspekt, som relaterer sig til sociale og indre motivationer, er betydningen af en generel miljøbevidsthed eller miljøvenlig indstilling. Men på trods af, at den umiddelbare antagelse vil være, at en udtalt miljøbevidsthed vil have direkte og positiv effekt på genanvendelsesadfærd, er resultaterne ikke entydige. Rousta et al. (2017) sammenfatter, at nogle undersøgelser finder, at miljøbevidsthed motiverer borgere til at genanvende, mens andre fremsætter, at det ikke har noget effekt på affaldsadfærd. Størstedelen af studierne behandlet af Miafodzyeva og Brandt konkluderer at miljøbevidsthed korrelerer med genanvendelsesadfærd (bl.a. Barr et al. 2003; Hage et al. 2008; Meneses og Palacio 2005; Refsgaard og Magnussen 2008; Åberg et al. 1996). Dog finder nogle studier ingen eller kun en svag sammenhæng mellem miljøbevidsthed og genanvendelsesadfærd (bl.a. Barr et al. 2001; Martin et al. 2006; Bratt 1999).

Sociale normer er endnu en variabel, som kan have betydning for personernes genanvendelsesadfærd. Sociale normer defineres, som normer som vedligeholdes og

opretholdes af nære relationer. En række studier fremhæver en sammenhæng mellem sociale normer og genanvendelsesadfærd (bl.a. Barr et al. 2001; Berglund 2006; Bratt 1999). Nogle forfattere noterer betydningen af familien, i hvilken forbindelse Åberg et al. (1996) noterer, at familien er en dynamisk enhed og at de enkelte familiemedlemmer ikke har adgang til den samme information og ikke nødvendigvis udvikler de samme værdier, men at de dog kan påvirke hinandens holdninger og i kraft deraf hinandens genanvendelsesadfærd. Bratt (1999) konkluderer på tilsvarende vis, at sociale normer påvirker genanvendelsesadfærd direkte eksempelvis partnere imellem. Flere forfattere fremhæver desuden børns særlige betydning i denne henseende (Bratt 1999; Berglund 2006; Åberg et al. 1996). Børn modtager ofte miljøundervisning i skolen, som påvirker forældrene og forældre vil ofte deltage i genanvendelse for at vise deres børn, hvordan man kan bidrage til at passe på miljøet og naturen. Nogle studier (bl.a. Hage et al. 2008) finder dog, at sociale normer eller socialt pres ikke har nogen signifikant betydning for genanvendelse. Disse studier fremsætter, at sociale normer primært har betydning i de tidlige faser efter implementering af en affaldsordning. Efter en periode vil folk have udviklet positive eller negative holdninger til affaldssystemet og påvirkes herefter ikke af socialt pres. Hage et al. (2008) fremlægger eksempelvis, at når kildesortering har stået på i en periode, påvirkes husholdninger ikke længere af venner, familie eller andre vigtige personer. Dette tyder på, at kildesortering her er blevet en ny rutine, som hænger sammen og fungerer for husholdningen.

Ovenstående gennemgang vidner om, at betydningen af sociale og indre motivationer ikke er entydig på tværs af studier. Dog finder en række studier, at såvel indre som sociale aspekter, i hvert fald i visse faser, har betydning for, hvorvidt en husholdning engagerer sig i kildesortering og genanvendelse eller ej. I forhold til denne type variabler, er det væsentligt at knytte en kommentar til den dominerende metodiske fremgangsmåde. Langt størstedelen af ovenstående studier anlægger en kvantitativ tilgang og konklusionerne baserer sig i høj grad på statistiske analyser af data fra spørgeskemaundersøgelser. Disse data er desuden selvrapporteret adfærd, hvilket man må stille sig kritisk overfor, da opfattelser af egen adfærd ikke altid stemmer overens med realiteterne samt at formuleringen af spørgsmålene kan være svære for respondenterne at fortolke og svare på. Dette gør sig gældende for langt størstedelen af de udvalgte studier og ikke kun studier, som undersøger betydningen af sociale normer og indre motivationer. Når der arbejdes med faktorer, som på den måde er knyttet til holdninger og værdier, er det sandsynligt, at en kvalitativ tilgang, eksempelvis kvalitative interviews, ville give en dybere indsigt i og bedre forståelse for, hvilken betydning sådanne faktorer har på husholdningers affaldsadfærd.

Øvrige faktorer

Ovenstående litteraturgennemgang fokuserer på de tre væsentligste aspekter vedrørende genanvendelsesadfærd baseret på eksisterende forskning på feltet, repræsenteret af forskellige fagdiscipliner. En række andre faktorer og aspekter er dog også blevet undersøgt gennem tiden. Særligt betydningen af sociodemografiske faktorer er blevet

undersøgt, men har, med undtagelse af boligtype, vist sig ikke at være signifikant og en dårlig indikator på affaldsadfærd. Dog er sociodemografiske faktorer vigtige i forhold til at beskrive den konkrete undersøgelsescase eller -population, da der kan være store variationer på tværs af steder. Således understreges det også i en række studier, at det er essentielt at opbygge en god forståelse for den kontekst man undersøger, hvis man ønsker at udvikle et hensigtsmæssigt og effektivt affaldssystem, da der ikke findes en 'one size fits all'-model (Miafodzyeva 2013; Rousta et al. 2017).

Effekten af økonomiske modeller og incitamenter har ligeledes været emne for en række studier. Disse har eksempelvis fokuseret på, hvad det koster borgeren at sortere sit affald, oftest opgjort i tid. Andre studier har undersøgt betydningen af forskellige affaldssystemer, hvor borgeren på den ene eller den anden måde, enten på baggrund af vægt eller volumen, betaler for afhentning af dagrenovation, men ikke for affald til genanvendelse eller måske endda bliver belønnet for det sorterede affald. Klassiske cost-benefit-analyser er også blevet gennemført med det resultat, at borgere ikke opfører sig som de økonomiske modeller forudsiger: de reducerer deres affald og deltager i genanvendelse uden nogen økonomisk grund (Miafodzyeva & Brandt 2013).

Afslutningsvist er det værd at bemærke, at hver fagdisciplin naturligvis fokuserer på specifikke faktorer inden for det respektive fagområde. Lidt groft stillet op vil økonomer altså ofte fokusere på pengemæssige belønninger såsom prisfastsættelse på baggrund af vægt eller volumen, mens psykologer ofte fokuserer på miljøbevidsthed som motiv for deltagelse i kildesortering. Sociologer vil fokusere på betydningen af socialt pres som ekstern motivationsfaktor, jurister på effekten af lovmæssige mekanismer såsom obligatorisk kildesortering og ingeniører på teknologier og systemer relateret til affaldshåndtering og genanvendelse. Dette vidner om et komplekst undersøgelsesemne, som kan gribes an fra mange forskellige vinkler og dermed på mange forskellige måder. I det følgende vil jeg afklare, hvordan dette speciale placerer og orienterer sig i feltet.

Specialets placering i feltet

Tidligere studier har som nævnt ofte beskæftiget sig med enkelte fraktioner og har i høj grad fokuseret på forskellige aspekter og faktorer isoleret. Miafodzyeva og Brandt (2013) konkluderer, at feltet mangler studier, som kombinerer de sociale og psykologiske faktorer med de teknologiske og organisatoriske faktorer, da disse oftest undersøges separat, hvilket gør det svært at identificere sammenhænge mellem disse og give et dækkende billede af affaldsadfærd. De opfordrer derfor til, at fremtidige undersøgelser kombinerer forskellige aspekter og faktorer og ser på den samlede og indbyrdes betydning af disse. I samme forbindelse konkluderer Rousta et al. (2017), at tidligere studier har en tendens til enten at fokusere på optimering af tekniske aspekter på baggrund af systemets perspektiv eller på borgerens oplevelse og perspektiv uden at kombinere disse perspektiver. Forfatterne opfordrer derfor til, at fremtidige studier i højere grad kombinerer disse perspektiver for at opnå de mest optimale løsninger. Opsummeret er der altså behov for mere holistiske perspektiver på affaldsadfærd, herunder kildesortering.

Ovenstående resultater og fund efterlader rig mulighed for at bidrage til feltet. Dette speciale vil kaste nyt lys over udfordringer ved kildesortering ved hjælp af et praksisteoretisk perspektiv, som ikke før er blevet anvendt, men som har potentialet til at frembringe viden om og skabe en bredere forståelse for, hvordan kildesortering indgår i en socio-materiel kontekst i hverdagen, da dette samfundsvidenskabelige perspektiv forholder sig til og forstår materialiteten som en del af det sociale. Dette er væsentligt i undersøgelsen af et fænomen, hvor materialitet spiller så central en rolle, som kildesortering. Desuden differentierer nærværende undersøgelse sig fra størstedelen af tidligere undersøgelser på feltet ved at anlægge et kvalitativt perspektiv ved anvendelsen af kvalitative interviews med beboere i Grønnegården, en almen boligafdeling, som oplever problemer og udfordringer relateret til kildesortering i afdelingen.

TEORETISK RAMME

Som nævnt i forbindelse med problemformuleringen, vil jeg belyse kildesortering ud fra et praksisteoretisk perspektiv. I det følgende vil jeg redegøre for praksisteoriens udvikling og de centrale elementer indenfor denne forståelse. Teksten vil løbende forholde det teoretiske perspektiv til kildesortering.

Den anvendte litteratur i dette kapitel er en kombination af litteratur introduceret på kurset “Hverdagsliv og forbrug: Praksisformer, livsstil og identitet” og litteratur fremsøgt på baggrund heraf. Dette omfatter primære tekster og kernelitteratur af centrale personligheder indenfor praksisteorien såsom Theodore Schatzki (1996; 2002; 2012), Andreas Reckwitz (2002) og Elizabeth Shove (og Pantzar 2005; et al. 2007; et al. 2012) samt udvalgte empiriske studier af praksis af Gram-Hanssen (2010; 2011) og Watson og Shove (2008).

PRAKSISTEORI

Introduktioner til praksisteori indledes ofte med følgende citat fra Andreas Reckwitz’ indflydelsesrige oversigtsartikel ‘Toward a Theory of Social Practices’ (2002):

”A ‘practice’ is a routinized type of behaviour which consists of several elements, interconnected to one other: forms of bodily activities, forms of mental activities, ‘things’ and their use, a background knowledge in the form of understanding, know-how, states of emotion and motivational knowledge” (Reckwitz 2002:249)

Et andet meget brugt citat fra praksisteorien er Theodore Schatzkis definition af praksis, som lyder:

“(...) practices are organized nexuses of actions. This means that the doings and sayings composing them hang together. More specifically, the doings and sayings that compose a given practice are linked through (1) practical understandings, (2) rules, (3) teleoaffective structure, and (4) general understandings.”
(Schatzki 2002:77)

På baggrund af ovenstående centrale citater kan praksis beskrives som ‘doings’ og ‘sayings’, som holdes sammen af en række elementer: en praktisk forståelse, altså en viden om eller fornemmelse for, hvorfor og hvordan man udfører praksis; af regler, som er knyttet til praksis; af ‘ting’, altså materialitet; af normative forståelser og følelser knyttet til praksis; og af en generel forståelse af omverdenen. Disse elementer vil blive udfoldet yderligere i det følgende. Den grundlæggende antagelse i praksisteori er, at det er praksis, altså alt det vi gør i hverdagen, som skaber, vedligeholder og ændrer den sociale orden (Reckwitz 2002; Schatzki 1996; 2002).

Praksisteoriens rødder og udvikling

Der eksisterer ikke én sammenhængende praksisteori. Snarere kan man tale om et praksisteoretisk perspektiv udviklet på baggrund af flere teorier, som har en række teoretiske og epistemologiske fællesnævner. Praksisteori strækker sig så langt tilbage som til tanker og idéer formuleret af Wittgenstein og Heidegger for omkring 100 år siden og er blandt andet udviklet af den amerikanske filosof Theodore Schatzki på baggrund hans læsning af Wittgensteins forståelse af praksis (Schatzki 1996). Bidragene til praksisteori kom primært fra Pierre Bourdieus udvikling af begreberne habitus, praksis og felt, Judith Butlers performative kønsstudier og udviklingen af begreberne performance og performativitet, Anthony Giddens strukturationsteori og Michel Foucaults tænkning om social regulering af kroppe gennem diskurser og hans governmentalitetsteori. Bidragene har det til fælles, at de forsøger at reformulere relationen mellem struktur og aktør (Reckwitz 2002; Shove, Pantzar & Watson 2012; Warde 2014), et væsentligt aspekt ved praksisteori, som vil blive uddybet senere i det følgende.

Med rødder i disse teorier udfoldede den aktuelle udvikling af praksisteorien sig med annonceringen af ”the practice turn” i samfundsvidenskaberne (Schatzki et al. 2001). Et af de mest centrale bidrag til den aktuelle udvikling af praksisteorien kommer fra Schatzki, som argumenterer for, at praksisser bør være i centrum for forståelsen af social orden i samfundet (Schatzki 2002). Et andet centralt bidrag til den aktuelle udvikling af praksisteori er Reckwitz’ oversigtsartikel, hvori han afgrænser praksisteori i forhold til tre andre typer kulturteori. Reckwitz indleder sin artikel om praksisteori ved at opstille fire idealtyper for kulturteorier med henblik på at indkredse, hvordan praksisteori

adskiller sig fra disse. De fire idealtyper har han udviklet ved at undersøge, hvor det sociale placeres og hvad der betragtes som den mindste analyseenhed. På baggrund heraf inddeler han kulturteoriene i fire grupper: Mentalisme, som placerer det sociale i subjektets bevidsthed; tekstualisme, som placerer det sociale i tekster og tegn; intersubjektivisme, som placerer det sociale i de fælles regler for interaktion; og praksisteori, som adskiller sig fra de andre kulturteorier ved at placere det sociale i praksis og ved at anse praksis som den mindste analyseenhed (Reckwitz 2002). Derudover er praksisteori de seneste 10-15 år blevet udviklet inden for en række faglige discipliner indenfor samfundsfag og humaniora, hvoraf en af de mest aktive har været sociologi (f.eks. Shove et al. 2012; Warde 2005, 2014).

Definition af praksis og centrale elementer

Som nævnt ovenfor er den grundlæggende antagelse i praksisteori, at det er i kraft af vores praksis - det vi gør, vores handlinger, vores praksis - at vi vedligeholder eller forandrer det sociale. Ifølge Reckwitz er praksis "*a routinized type of behavior*" (2002:249). Dette må dog ikke fortolkes således, at praksis sidestilles med enkeltindviders vaner, da en sådan fortolkning vil overse den rekursive karakter, som kendetegner praksis. Dette bliver tydeligt, da Reckwitz præciserer, at praksis eksisterer som "*a block*" eller "*a pattern which can be filled out by a multitude of single and often unique actions reproducing the practice*" (2002:250). Endvidere fremsætter Reckwitz, at praksis, som blok eller mønster, består af interdependente relationer mellem forskellige elementer: "*forms of bodily activities, forms of mental activities, 'things' and their use, a background knowledge in form of understanding, know-how, states of emotion and motivational knowledge.*" (2002:249). Schatzki formulerer praksis som "*a nexus of doings and sayings*", holdt sammen af en række forståelser, regler og teleoaffektive strukturer (1996:89).

Af disse klassiske definitioner af praksis får man en god fornemmelse for, hvad praksis er. Praksis er koordinerede enheder af ord og handlinger, som holdes sammen af forskellige elementer, hvilket er dét, som gør praksis kollektivt og delt på tværs af tid og rum (Gram-Hanssen 2011). Praksis er handlemåder, som antager en vis regelmæssighed og kendetegnes ved, at den er kollektivt genkendelig og ved, at der er knyttet normer til praksis. At vi kan genkende kildesortering som en praksis skyldes, at kildesortering udføres på bestemte måder, følger bestemte regler eller mønstre og bygger på kollektive normer, som knytter sig til kildesortering.

Men praksisteori er, som nævnt, ikke en færdigudviklet teori, men nærmere en tilgang eller et perspektiv og et af de aspekter, der hersker en vis uenighed omkring, er forståelsen af, hvad praksis består af og særligt spørgsmålet om, hvordan man inkorporerer materialitet, ting og teknologi. Spørgsmålet om, hvilke elementer praksisser egentlig består af og bliver holdt sammen af, varierer alt efter hvilken teoretiker, man henviser til. I arbejdet af Schatzki, Reckwitz, Warde og Shove-Pantzar finder man forskellige beskrivelser og forfatterne anvender desuden forskellige begreber for mere eller mindre overlappende elementer af praksis. Som en del af sin artikel omhandlende forandring og kontinuitet i husholdningers energiforbrug, giver Gram-Hanssen et

overblik over og sammenligninger perspektiver fra Schatzki, Warde, Shove/Pantzar og Reckwitz (Gram-Hanssen 2011). Med inspiration fra artiklen af Gram-Hanssen følger en kort gennemgang af disse forskellige perspektiver for at skabe overblik samt diskutere og vurdere, hvilke perspektiver, som finder bedst anvendelse i en empirisk undersøgelse af kildesortering af husholdningsaffald. For overblikkets skyld er forfatterens forskellige elementer samlet i Tabel 1. Tabellen er udviklet på baggrund af artikel og forelæsningsmateriale af Kirsten Gram-Hanssen (2011, 2018⁷).

Schatzki beskriver som nævnt praksis som bestående af elementerne praktisk forståelse, eksplicite regler og principper, teleoaffektive strukturer og generelle forståelser. Praktisk forståelse beskrives også som know-how eller rutiner, altså noget vi gør uden at tænke over det. Regler og principper kan være fastsat ved lov såsom trafikregler, men kan også være kommunale retningslinjer for kildesortering eller mere generelle principper for, hvordan en bestemt praksis udføres. Teleoaffektive strukturer inkluderer formål, overbevisninger, følelser og andre aspekter, som giver mening i en overordnet eller etisk forstand. Generel forståelse tilføjes først som et centralt element i praksis i Schatzkis senere arbejde og kan i forhold til kildesortering være miljøbevidsthed, som kan påvirke folks praksis i retning af mere kildesortering (Schatzki 1996; 2002).

Shove og Pantzer (2005) og Shove et al. (2012) er i høj grad inspireret af Schatzkis beskrivelser, men de omdøber og reducerer nogle af elementerne og med reference til Reckwitz (2002) tilføjer de et element, som betegnes materialitet eller produkter. Den simpleste beskrivelse indenfor praksisteorien findes hos Shove og Pantzar, som benytter sig af kun tre elementer: kompetence, mening og produkter i deres beskrivelse af stavgang (Shove og Pantzar 2005). Senere omdøber og udvider Shove et al. elementet produkter til materialitet, som dækker over en række aspekter og inkluderer ting, teknologier, håndgribelige genstande og det materiale, som genstande og objekter er lavet af (Shove et al. 2012). Gram-Hanssen finder denne forståelse for simpel til at forstå eksempelvis energiforbrug, da den ikke skelner mellem forskellige former for kompetencer: den ene, know-how og non-verbal viden og den anden, en eksplicit, regelbaseret eller teoretisk viden (Gram-Hanssen 2011). Shove et al. erkender dertil, at de med en så forsimplet og reduceret forståelse muligvis er blevet grebet af 'videnskabens trang til at opstille simple og skematiske modeller for det sociale liv' (Schatzki 2002:xii i Shove et al. 2010:15, egen oversættelse), men forsvarer sig med, at den enkle formulering er nyttig, da den fungerer som et godt værktøj til at konceptualisere stabilitet og forandring på en måde, som gør det muligt at identificere det rekursive forhold mellem praksis som en enhed bestående af elementer og praksis som noget vi gør, hvorigennem vi vedligeholder og reproducerer praksis (Shove et al. 2012). En central og interessant pointe hos Shove og Pantzer (2005) og Shove et al. (2012), som særligt kommer til udtryk i Watson and Shove (2008) er at produkter eller materialitet udgør en eksplicit og central rolle i praksis, både i kraft af sig selv, men også i kraft de kompetencer de/den besidder. Dette er et aspekt, jeg vil vende tilbage til.

⁷ Kilde lokaliseret på Moodle (ikke offentlig tilgængelig).

Warde følger mere eller mindre Schatzkis tidlige beskrivelse, dog omdøber han de tre elementer og i elementet engagement, som svarer til Schatzkis teleoaffektive strukturer, inkluderer han det som Schatzki senere introducerer som generelle forståelser. Desuden tilføjer Warde forbrugsgenstande (Warde 2005).

Reckwitz tilgang adskiller sig fra de øvrige, da han ikke beskriver forskellige elementer, som holder praksis sammen, men, som beskrevet ovenfor, fokuserer på centrale samfundsvidenskabelige elementer og hvordan de begrebsliggøres i forskellige kulturteorier, herunder praksisteori. Disse centrale elementer inkluderer krop, sind, ting, viden, diskurs, proces, struktur og aktør og minder på flere måder om de elementer, som beskrives af de øvrige forfattere (Reckwitz 2002). Således kan beskrivelser, forståelser og begreber differentiere, men overordnet hersker der enighed om, hvad praksis består og bliver holdt sammen af.

Tabel 1: Hvad består praksis af?

Schatzki 1996, 2002	Reckwitz 2002	Warde 2005	Shove, Pantzer 2005; Shove et al. 2012	Gram-Hanssen 2010, 2011
Praktisk forståelse	Krop Sind Aktør	Forståelser	Kompetence	Know-how Kropsliggjorte vaner
Regler	Strukturer/Processer Viden	Procedurer		Institutionaliseret viden Eksplícitte regler
Teleoaffektive strukturer		Engagement	Mening	Engagement
Generelle forståelser				
	Ting	Forbrugsgenstande	Produkter/Materialitet	Teknologi

Tabellen er udviklet på baggrund af artikel og forelæsningsmateriale af Kirsten Gram-Hanssen (2011, 2018⁸).

På baggrund af ovenstående gennemgang og en dybere forståelse for de forskellige perspektiver vil jeg i det følgende kort gennemgå og argumentere for, hvilke begreber og forståelser jeg benytter mig af i nærværende undersøgelse af kildesortering i hjemmet. I det følgende fremstår elementerne adskilte, hvorfor det er vigtigt at understrege, at elementerne hænger uløseligt sammen og står i et gensidigt afhængighedsforhold til hinanden.

⁸ Kilde lokaliseret på Moodle (ikke offentlig tilgængelig).

Viden og kompetencer

Kompetencer er den viden og de teknikker, som muliggør handling. Heri ligger såvel praktisk forståelse og viden, kropsliggjorte vaner, know-how og teknik som formaliserede regler og retningslinjer, love og institutionaliseret viden. I tråd med Gram-Hanssen vurderes det at være nyttigt at skelne mellem disse to forskellige typer viden eller kompetencer, da de dækker over viden af forskellig art og på forskellige bevidsthedsniveauer. Overordnet er kompetencer kendskab til, hvordan praksis udføres – og udføres så det lever op til den fælles og delte forståelse af god og passende praksis. Praksisteori er nemlig nært knyttet til normer, fordi det i enhver praksis 'forhandles', om praksissen udføres passende eller ej og bevidsthed om disse normer er således et essentielt element ved praksis. Nogle teoretikere fremsætter desuden, at kompetencer ikke kun besiddes af mennesker, men også kan besiddes af den materialitet, som indgår i praksis. I et studie af DIY beskriver Watson og Shove eksempelvis, hvordan værktøj og materiale såsom boremaskiner og maling besidder nogle af de kompetencer, som er nødvendige for at udføre en given praksis. Kompetencer udvikles og deles således mellem den praktiserende og materialiteten, og materialiteten er således medskabende og medudførende i forhold til praksis (Shove et al. 2012; Watson & Shove 2008).

Krop og bevidsthed spiller en central rolle i praksisteori. Alle praksisser udføres ved brug af kroppen og kroppen trænes igennem de praksisser, den udfører. Kropsliggjorte vaner og know-how dækker over, hvordan erfaringer fra andre praksisser og socialisering i et bestemt miljø, altså opvækst og opdragelse, har betydning for, hvordan vi har lært at udfolde forskellige praksisser. Denne type viden er implicit således, at den praktiserende ikke altid er bevidst om den viden, han/hun gør brug af i en given praksis. Det er en selvfølgelighed, en ubevidst kropsliggjort handling og denne type viden kan have stor betydning for, hvordan man udfolder praksis.

Lige så central, som denne implicite og til dels ubevidste viden, er eksplicit viden i form af formaliserede regler og retningslinjer og institutionaliseret viden. Nogle praksisser består selvsagt af mere eksplicit viden end andre, eksempelvis bil- eller cykelpraksis, hvortil der knytter sig en lang række love og regler. Det behøver dog ikke nødvendigvis være decideret lovgivning, men kan også være regler eller retningslinjer på kommunalt plan eller i boligforeninger. I forhold til kildesortering findes der en mængde informationsmateriale, som har til formål at klæde borgerne på med den viden det kræver, at sortere sit husholdningsaffald korrekt. Bevidstheden om denne type viden vil indledningsvist være helt bevidst, men vil med tiden indlejres og blive en ubevidst og kropsliggjort viden.

At sortere sit affald korrekt kræver en række kompetencer, både menneskelige og materielle. Det kræver blandt andet viden om de forskellige fraktioner og om 'tricky' emballage såsom juicekartoner og pizzabakker, således at disse ikke fejlsorteres og forurener fraktionerne. Sortering af organisk affald kræver måske en bionedbrydelig pose eller en kompostspand med kulfilter.

Mening og engagement

Mening er den viden og de diskurser, som udgør det mentale landkort og eksisterer både på individuelt og på kollektivt niveau. Mening er normer, forestillinger og værdier, som er relationelle og socio-kulturelt indlejret. Mening er ikke viden i den forstand, at man ved, hvordan praksis udføres, da dette som nævnt relaterer sig til kompetence-elementet. Dette er en væsentlig skelnen. I arbejdet af Shove et al. (2012) og Warde (2005) inkluderes formaliserede regler og retningslinjer i menings-elementet. Indenfor affaldssortering vidner den politiske dagsorden om et diskursskifte og den generelle offentlighed øger hele tiden bevidstheden om og forståelsen af klimakrisens alvorligheder og dermed de nødvendige tiltag. Der hersker en tiltagende norm og diskurs om at tage værne om klimaet og miljøet, som vi alle eksponeres for. Mening og engagement knyttet til kildesortering kan også være værdier og overbevisninger som miljø- eller ressourcebevidsthed, som man har med sig og som er et element ved andre praksisser man udfolder. Det er dog vigtigt at sige, at kildesortering knytter sig til en mere overordnet affaldspraksis, som vi alle er bærere af, uanset om man sorterer sit husholdningsaffald eller ej, og hvortil der knytter sig en anden mening. Denne mening handler mere overordnet om normer om at rydde op og skille sig af med overflødigt materiale og affald. I et samfund og en kultur som den vi lever i, opstår der affald i mange forskellige situationer og som en del af andre praksisser og affaldspraksis udfoldes dermed kontinuerligt i forskellige situationer. På den måde kan man diskutere, om kildesortering er en praksis i sig selv eller det er en del af en eller flere andre mere overordnede praksisser. Dette vil blive berørt yderligere i det følgende.

Materialitet

Materialitet indgår i større eller mindre omfang i enhver praksis. Materialitet henviser både til den praktiserendes kropslighed, men i høj grad også de 'ting', som man interagerer med gennem praksis. Reckwitz anerkender vigtigheden af "*things and their use*" i sin definition af praksis. Ved at argumentere for, at praksis nødvendigvis afhænger af tilstedeværelsen af alle elementerne og sammenhængen mellem dem, gjorde Reckwitz det klart, at ting og deres anvendelse er afgørende for forestillingen og dermed reproduktionen af praksis (2002:250). Dette aspekt er væsentligt ikke bare for Reckwitz, men også for Schatzki som finder, at praksis på mange forskellige måder er "*intrinsically connected to and interwoven with objects*" (2002:106). Som minimum vil en praksis involvere materialitet i form af kroppen, men det kan også være genstande, værktøj, infrastrukturer eller andet (Shove et al. 2012). I forhold til kildesortering udgør materialitet et helt centralt element. Udover den praktiserende selv består den af affaldet i sig selv, som dækker over en lang række forskellige affalds- og emballagetyper, diverse spande, bokse og poser til sortering af forskellige fraktioner. I et bredere perspektiv vil også containere, skraldebiler, skraldemænd og sorteringsanlæg indgå. Sanser udgør også et centralt element, som knytter sig til materialiteten ved affald.

Centralt for de forskellige praksisteoretiske perspektiver er, at praksis kun kan opstå og bestå, når elementerne er til stede på samme tid og sted. Elementerne er som sagt gensidigt afhængige af hinanden og en praksis opstår og eksisterer kun, når elementerne bliver forbundet og opløses, når denne forbindelse brydes. Dette betyder, at hvis en praksis skal bestå, skal elementerne forbindes igen og igen over tid og særligt når ny viden, mening eller materialitet introduceres (Shove et al. 2012:24, 45).

Hverdagslivet og hjemmet som ramme for praksis

Det praksisteoretiske perspektiv finder ofte anvendelse inden for forbrugs- og hverdagslivsstudier. Den tidlige forbrugssociologi fokuserede på det ekstraordinære forbrug og særligt det forbrug, som er med til at definere kulturelt tilhørsforhold og dermed differentiere sociale grupperinger. Man havde altså fokus på, hvordan forbruget placerede individet i et socialt hierarki baseret på smag og præferencer. Paradigmeskiftet, 'the practice turn' (Schatzki et al. 2001), førte dog til en ny måde at anskue forbrug på. Ud fra dette perspektiv anskues forbrug som en del af praksisser og man fokuserer på socialt delte, rutinemæssige, kropsliggjorte, praktiske og materielle aspekter af forbrug. I det praksisorienterede paradigme er der dermed, til forskel fra det tidligere kulturorienterede paradigme, fokus på vaner og rutiner, altså det almindelige forbrug, som relaterer sig til hverdagslivet og de mange praksisser, som udfoldes deri. Dette skifte udspillede sig sideløbende med et skifte inden for sociologien mod et øget fokus på hverdagslivet og hjemmet. At fokusere på rutiner, som tidligere har været usynlige, betyder i høj grad, at man fokuserer på før-bevidste og ikke-refleksive praksisser. Hverdagslig praksis vil ofte være førbevidst og præget af rutiner og rytmer og dermed i høj grad kropsliggjort.

Den enkeltes hverdagsliv og hjem er med til at skabe rammerne for praksis. Dermed kan praksis være forskellige fra person til person og fra hjem til hjem, men vil have en vis kollektiv karakter, som knytter sig til den overordnede mening, som knytter sig til praksis. Til hverdagslivet knytter sig en lang række normer og forestillinger om, hvordan det skal skrues sammen. Det samme gør sig gældende for de enkelte praksisser, som udgør hverdagslivet. Praksisser indgår i hverdagslivet og er flettet sammen på kryds og tværs. Nogle praksisser er tættere forbundet med andre praksisser end andre og nogle praksisser er afhængige af og eksisterer kun som følge af andre praksisser (Gram-Hanssen 2011). Affaldspraksis og i forlængelse deraf kildesorteringspraksis er eksempler på sådanne praksisser. Affaldspraksis opstår som en nødvendig praksis i forlængelse af eksempelvis madlavning, personlig hygiejne, avislæsning eller andre praksisser, som producerer affald. Fordi praksisser hænger sammen på denne måde, er det i mange tilfælde svært at bestemme, hvor én praksis slutter og en anden begynder, eller hvornår noget er en praksis i sig selv, eller en del af en anden praksis. Dette vil blive diskuteret yderligere i forbindelse med analysen.

Praksis mellem struktur og aktør

Praksisteori er i høj grad et opgør med dualismen mellem struktur og aktør og medierer i høj grad mellem disse niveauer. Praksisser er i højeste grad kollektive og der hersker

fælles konventioner i forhold til, hvad der er den mest almindelige praksis, eksempelvis indenfor hygiejne (Shove 2003). Dog kan den enkeltes praksis variere, da boligens materialitet og den praktiserendes kompetencer og meninger er afgørende for, hvordan den specifikke praksis udformes. Praksisteorien placerer sig således et sted midt i mellem, på en slags kollektivt eller strukturelt mikroniveau. Reckwitz beskriver aktøren således:

“In practice theory, agents are body/minds who ‘carry’ and ‘carry out’ social practices. (...) As carriers of a practice, they are neither autonomous nor the judgemental dopes who conform to norms: They understand the world and themselves, and use know-how and motivational knowledge, according to particular practices. (...) As there are diverse social practices and as every agent carries out a multitude of different social practices, the individual is the unique crossing point of practices, of bodily-mental routines.” (Reckwitz 2002:256).

Aktøren er altså bærer af en praksis og vi vælger ikke som individ at gøre noget, men udfolder den praksis, som vi er en del af. Praksisser er således kollektive og udgøres af det vi deler, men kan godt nuanceres forskelligt. Individet skaber mening med de praksisser, det udfører i relation til lokale normer og indgår på denne måde altid i en potentiel forhandling i udførelsen af praksisser. Det er centralt i praksisteorien, at aktøren samtidig trænes og formes af, men også påvirker og ændrer praksisserne. En sidste grundantagelse, der her skal nævnes, er, at praksis er knyttet til det rutinerede, til normativitet og til forestillingen om, hvad der i enhver praksis betragtes som passende performance.

Forståelsen af, at materialitet er en central og aktiv del af praksis, siger også noget om individets position ud fra en praksisteoretisk forståelse. Individet reduceres til at være ikke-refleksiv bærer af rutineprægede praksisser og materialiteten er ikke blot ting, som forbruges, objekter i hænderne på refleksive subjekter, men er i sig selv medskabende og medudførende i forhold til praksis. Ved at begrebsliggøre hverdagens måder at handle på og fremhæve hverdagslivets indlejring i det kropslige, materielle og interrelationelle, medierer den praksisteoretiske tilgang mellem aktør og struktur niveau.

Teoriens rolle i specialet

Den teoretiske ramme fungerer som inspiration til at identificere interessante aspekter i empirien og bidrager med et operationaliserbart udgangspunkt for at begrebsliggøre beboernes kildesorteringspraksis og dermed skabe viden om, hvordan denne praksis udfoldes af informanterne. Hvordan elementerne er på spil og hvordan praksis opstår og opløses som følge heraf er særligt interessant i forhold til specialets overordnede problemstilling. For at få en forståelse for, hvorfor nogle beboere i Grønnegården ikke sorterer deres husholdningsaffald særligt grundigt, må jeg have en forståelse for, hvad det er for en praksis; hvad den består af, hvordan den holdes sammen og hvorfor den går i

opløsning. En analytisk skelnen mellem elementerne og en forståelse for samspillet mellem dem kan hjælpe til at forstå netop dette.

METODE OG EMPIRI

Dette afsnit fremlægger de metodiske valg, jeg har truffet i forhold til specialets undersøgelsesdesign og empiriindsamling samt refleksioner over disse valg og hvilken betydning de har for kvaliteten af undersøgelsen. Indledningsvist beskrives undersøgelsens case, Grønnegården. Derefter skitseres undersøgelsens videnskabsteoretiske udgangspunkt, da dette danner en grundlæggende forståelse for de metodiske valg. Dernæst beskrives specialets kvalitative undersøgelsesdesign og specifikke metodiske valg diskuteres. Til sidst fremlægges analysestrategien.

CASEBESKRIVELSE: GRØNNEGÅRDEN

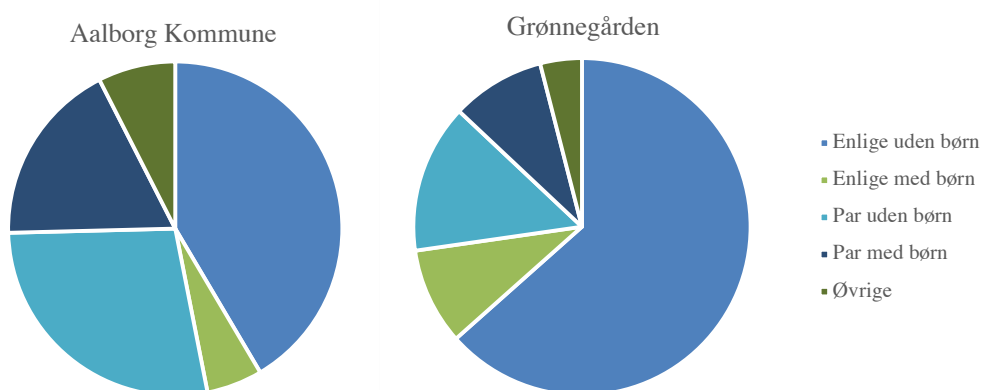
Nærværende undersøgelse tager udgangspunkt i Grønnegården, en almen boligafdeling beliggende i Skalborg syd for Aalborg, som administreres af HB. Grønnegården er opført som etagebyggeri i perioden 1973-1976 i en tid med vanskelige finansieringsforhold inden for det sociale boligbyggeri. Dette medførte en forenkling og standardisering af bygningsdelene for at holde byggeprisen og dermed huslejen på et minimum. Grønnegården var således et tidstypisk eksempel på alment boligbyggeri i beton fra 1970'erne. Afdelingen har fra 2015 til 2018 gennemgået en totalrenovering som omfattede energirenovering, renovering af boliger, nye tilgængelighedsboliger og nye forbedrede fællesarealer. Renoveringen medførte desuden en reduktion i antallet af boliger i afdelingen. Afdelingen har nu 447 boliger og mellem 650 og 700 beboere. Bebyggelsen består af forskellige lejlighedstyper med et til fire værelser på mellem 33 og 113 kvadratmeter (Hasseris Boligforening 2013, 2015a, 2015b).

Billede 1: Luftfoto af Grønnegården

Beboersammensætningen i Grønnegården skiller sig ud på en række områder sammenlignet med beboersammensætningen i Aalborg Kommune generelt, hvilket fremgår af Figur 7 nedenfor. Grønnegården er blandt andet karakteriseret ved en meget stor andel enlige uden børn (64%) sammenlignet med Aalborg Kommune (42%). Dertil har Grønnegården en del par uden børn (14%) samt en meget lille andel par med børn (9%). Dette er illustreret nedenfor i Figur 7 (Aalborg Kommune 2018).

Figur 7: Fordeling af husholdningstyper, Aalborg Kommune og Grønnegården, 2018

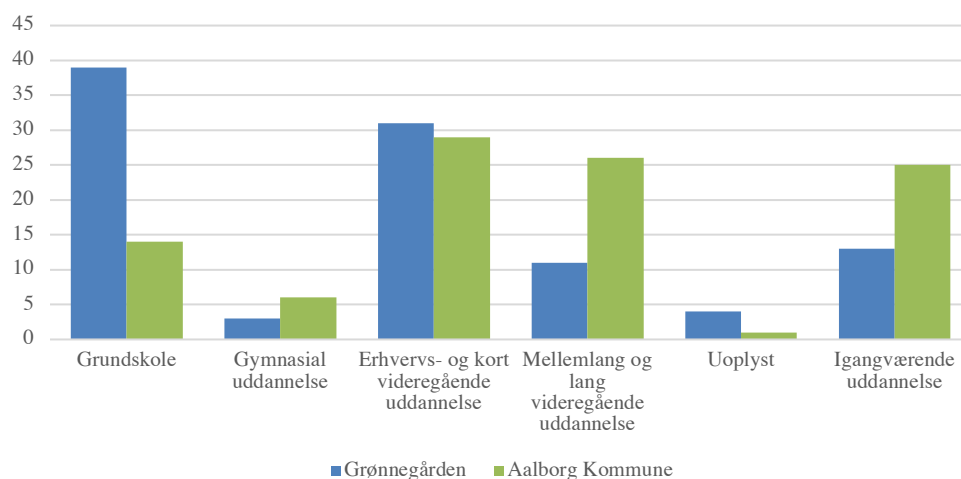

Grønnegården har desuden en stor andel beboerne, som er ældre end 50 år (45%) sammenlignet med Aalborg Kommune generelt (35%). Den gennemsnitlige husstandsindkomst i Grønnegården var i 2016 286.938 kr. sammenlignet med 489.459 kr. for Aalborg Kommune generelt, hvilket hænger sammen med flere ledige (7%) samt en stor andel passive kontanthjælpsmodtagere (23%) og førtidspensionister (14%) blandt beboere mellem 18-64 år sammenlignet med Aalborg Kommune (hhv. 4% og 5%).

Desuden har en stor andel beboere i alderen 15-64 år grundskolen som deres højeste gennemførte uddannelse (39%) og en mindre andel har en mellemlang eller lang

videregående uddannelse (10,8%). Dette skiller sig også ud i forhold til Aalborg Kommune generelt, som det ses af Figur 8 nedenfor (Aalborg Kommune 2018).

Figur 8: Andel beboere fordelt efter højst fuldførte uddannelse, Grønnegården og Aalborg Kommune

I forbindelse med renoveringen af Grønnegården blev der installeret såkaldte molokker (nedgravede affaldscontainere) flere centrale steder i afdelingen. Hver affaldsstation består af flere containere til sortering af fraktionerne plast/metal, pap/papir, småt elektronik, batterier og restaffald. Containere til forskellige fraktioner er således samlet, så beboerne ikke skal rundt til flere forskellige steder med affald, men kan aflevere alle fraktioner samme sted. Derudover har Grønnegården en containergård, hvor der er mulighed for at aflevere stort brændbart, elektronik, farligt affald, kemikalier og haveaffald samt tekstiler, som indsamles til velgørende formål (Bilag 3).

Billede 2: Molokker i Grønnegården

VIDENSKABSTEORETISK UDGANGSPUNKT

Et projekts videnskabsteoretiske position siger noget om, hvordan man anskuer den verden, man ønsker at undersøge og hvordan man bedst muligt opnår viden om denne. Således berører den både ontologiske, epistemologiske og metodologiske spørgsmål omhandlende hvilke præmisser og forudsætninger undersøgelsen hviler på. Det er essentielt, at der er overensstemmelse mellem disse forskellige parametre, for at opfylde kohærenskriteriet og bedrive ordentlig forskning.

Som nævnt eksisterer der ikke én sammenhængende praksisteori. Snarere kan man tale om, at der findes et praksisteoretisk perspektiv, som har en række teoretiske og epistemologiske fællesnævner (Warde 2014). De følgende tre teoretiske og epistemologiske antagelser er dem, som langt de fleste praksisteoretikere kan blive enige om karakteriserer praksisteori. For det første antager man, at det sociale liv i samfundet grundlæggende er performativt. Det vil sige, at de måder, vores samfund er skruet sammen på, bygger på og er afhængige af, hvordan de forskellige elementer i det sociale liv praktiseres. Hvis man som i nærværende undersøgelse vil undersøge, hvorfor en del af beboerne i Grønnegården ikke sorterer deres husholdningsaffald efter de nyindførte principper, skal man fokusere på, hvordan beboerne praktiserer kildesortering i deres egne hverdagskontekster. For det andet arbejder man ud fra præmissen om, at den analytiske enhed er praksisserne selv og måderne, de bliver praktiseret på. I en analyse fokuserer man dermed hverken på individ (mikro) eller struktur (makro), men derimod på krydsfeltet mellem disse (meso), som kommer til udtryk i hverdagslivet. Dermed indskrives praksisteorien sig i den epistemologiske kritik af metodologisk individualisme, men også i kritikken af strukturalismen. For det tredje antager man, at praksisser er socialt organiserede og genkendelige konfigurationer i hverdagen. Disse mønstre anses for at være mere prægede af rutiner, kropsliggjorte vaner, praktisk bevidsthed, dispositioner, social regulering og materielle rammer end af intentionelle handlinger, mentale overvejelser, diskursiv bevidsthed, beslutninger, individualitet og symbolske repræsentationer. Disse fælles antagelser skaber tilsammen et fælles videnskabsteoretisk udgangspunkt (Reckwitz 2002; Shove et al. 2012; Ward 2005).

Den overordnede ramme for forståelse og erkendelse, som det praksisteoretiske perspektiv bidrager med, stiller krav til valget af empiriindsamlingsmetode. Kohærenskriteriet foreskriver, at der skal være intern konsistens mellem det man undersøger og måden man undersøger det på, således at man sikrer den interne validitet. Hvis man er interesseret i at undersøge praksis, er det dermed ikke tilstrækkeligt at interviewe folk, dette kræver også observationer i et eller andet omfang. Dette skyldes, som det blev fremlagt i teoriafsnittet, at vi langt hen ad vejen er ubevidste og ureflekterede omkring mange af de praksisser, vi udfolder i hverdagslivet, hvorfor vi ikke umiddelbart kan sætte ord på dem.

Nødvendigheden af observationer skyldes altså ikke, at individet opfattes som løgnagtigt eller utroværdigt, tværtimod. Nærværende undersøgelse tager afsæt i en kombineret hermeneutisk-fænomenologisk position, hvilket betyder, at den viden, som frembringes erhverves gennem fortolkning og forståelse. Videnskaber som hermeneutik

og fænomenologi anser forståelse af sociale handlinger som den primære opgave, mens forklaring af sociale handlinger anses som sekundært. Ud fra dette perspektiv eksisterer der ikke nødvendigvis et modsætningsforhold mellem forklaring og forståelse, det er snarere et spørgsmål om, hvad der har førsteprioritet. Forstående videnskaber søger mening i handlinger, hvorfor informanternes fortællinger og handlinger er genstand for meningsanalyse. Fordelen ved forstående og fortolkende tilgange er, at man kommer tættere på den sociale virkelighed, som man undersøger, ved at tage udgangspunkt i informanternes egne forståelser og fortolkninger frem for at se deres holdninger og handlinger med udgangspunkt i præfabrikerede teoretiske modeller over samfundsmæssige lovmæssigheder, som andre videnskabsteoretiske tilgange har tendens til.

Den kombinerede tilgang betyder, at de to tilgange, fænomenologi og hermeneutik, betones i forskellige dele af processen. Under empiriindsamlingen arbejder jeg ud fra en fænomenologisk overbevisning om, at det informanterne udtrykker under interviewene, er sandt og et udtryk for, hvordan kildesortering opleves af informanten selv. Fænomenologien fokuserer på enkelte menneskers erfaringer og erkendelse af fænomener og tilstræber at belyse fænomener, som de er i sig selv, hvilket betyder, at man skal forsøge at sætte sin naturlige indstilling eller forforståelse, som består af idéer, stereotyper, forestillinger og indtryk af såvel dagligdags som videnskabelig karakter, i parentes, når man ønsker at fokusere på et givent fænomen. Dette gøres for at skærpe koncentrationen om fænomenet og dets betydning i forhold til individet (Jacobsen et al. 2015:218; Berg-Sørensen 2012:217, 236). I selve interviewsituationen har jeg tilstræbt at sætte min egen forforståelse i parentes i den forstand, at jeg er gået ind til interviewet med et åbent sind og lyttet nysgerrigt og opmærksomt til informanternes fortællinger. Det har dog ikke været formålet at gøre mig helt fri af egne forforståelser, da jeg er gået til feltet med intentionen om at undersøge en bestemt problemstilling med et bestemt fokus. Ligeledes udgøres interviewguiden af spørgsmål, som retter sig mod beboernes kildesorteringspraksis. Det fænomenologiske perspektiv er således forankret i den åbne interviewguide, som giver plads til, at informanternes fortællinger er styrende for, hvad der er væsentligt og interessant at tale om indenfor undersøgelsens overordnede problemstilling (Jacobsen et al. 2015:231).

I tilgangen til og den analytiske behandling af empirien betones det hermeneutiske perspektiv for at give en dybere forståelse af empirien. Hermeneutikken lægger vægt på fortolkning og et centralt kendetegn ved fortolkningen er den hermeneutiske cirkel, som henviser til fortolkning som en stadig bevægelse mellem del og helhed. Del og helhed forudsætter hinanden og for at kunne forstå enkeltstående udsagn, må man se udsagnet i forhold til den sammenhæng, det indgår i. Ligeledes må man forstå den brede sammenhæng ud fra enkeltstående udsagn (Berg-Sørensen 2012:221). Denne bevægelse mellem del og helhed bliver allerede sat i spil i specialets problemfelt, som skitserer den brede sammenhæng, som den konkrete case og informanternes praksis og fortællinger skal forstås i forhold til. Ligeledes bevæger analysen sig hele tiden mellem del og helhed i bestræbelsen efter at opnå en dybere forståelse for det, informanterne har delt med mig

under interviewene. Som en del af denne bevægelse mellem del og helhed bringes min forforståelse aktivt i spil i analysen som en del af forståelses- og fortolkningsprocessen. Dette gælder særligt den teoretiske forforståelse, som jeg besidder i kraft af det praksisteoretiske perspektiv og som har betydning for, hvilken mening jeg får ud af informanternes fortællinger og handlinger.

Som det fremgår af ovenstående, kan en undersøgelses videnskabsteoretiske position skifte en anelse under forskellige dele af processen. I nærværende undersøgelse udgøres det epistemologiske udgangspunkt af den forståelse og erkendelse, som knytter til det praksisteoretiske perspektiv. I forlængelse heraf udgøres det ontologiske udgangspunkt af det kombinerede hermeneutiske-fænomenologiske perspektiv under indsamling og behandling af empirien, hvilket udgør et yderst anvendeligt greb, set i forhold til det praksisteoretiske perspektiv. Hermeneutikken inddrager ofte makrohistoriske omstændigheder i fortolkningen af sociale handlinger, mens fænomenologien har blikket rettet mod mikroprocesser med henblik på at undersøge. Ofte vil det være nødvendigt at lave en sådan pragmatisk videnskabsteoretisk kombination for at imødekomme eventuelle videnskabsteoretiske dilemmaer i en given undersøgelse. Det skal dog ikke forstås sådan, at man kan kombinere frit mellem eller på kryds og tværs af forskellige videnskabsteoretiske positioner, da de hver især stiller ret specifikke krav til den anvendte metode. Fænomenologien og hermeneutikken har en række fællestræk, men der er dog forskel på de to tilgange, som beskrevet ovenfor (Berg-Sørensen 2012:217).

KVALITATIVT UNDERSØGELSESDSIGN

Den næste række afsnit omhandler de metodiske valg, der er blevet truffet i forbindelse med undersøgelsen herunder forskningsdesign, empiriindsamling, interviewform, udarbejdelse af interviewguide og rekruttering af informanter.

Casestudiet

Nærværende undersøgelse karakteriseres som et kvalitativt casestudie. Valget af casestudie som forskningsstrategi medfører både muligheder og begrænsninger. Den primære fordel, set i forhold til dette speciale, er casestudiets mulighed for at skabe dybtgående indsigt i praksis. Generelt finder casestudier særligt deres anvendelse ved deskriptive og fortolkende undersøgelser, hvor forskeren eller den studerende har mindre grad af kontrol over omstændighederne (Yin 1994). Casestudiet anvendes ofte ved en intensiv undersøgelse af en enkelt enhed. Dette kan ofte anlede til et individualistisk perspektiv, men casestudiet er ikke begrænset til at omhandle enkelte individer. Det kan også omhandle en samling af individer, eksempelvis et ægteskab eller en familie, men kan også udgøres af steder såsom en landsby, en kommune eller, som det er tilfældet i dette projekt, en boligafdeling (De Vaus 2001:220). Uanset casen er målet at opnå en detaljeret og specificeret beskrivelse af den og fokus ligger således på det idiografiske, altså en beskrivelse af enkelttilfældene, og ikke på en forklaring af større sammenhænge.

Udvælgelse af case

I den indledende fase af undersøgelsen tog jeg via e-mail kontakt til en række boligselskaber og boligorganisationer i Aalborg Kommune med henblik på et samarbejde. En liste over disse samt ordlyden af e-mailen kan findes i Bilag 4 og 5. Fra begyndelsen ønskede jeg at tage udgangspunkt i en almen boligafdeling, da der, som beskrevet i problemfeltet, sorteres mindre i og tilsyneladende knytter sig nogle særlige udfordringer til disse områder. HB responderede hurtigt på min forespørgsmål og på et indledende møde med en projektleder, besluttede vi, at Grønnegården var den mest oplagte afdeling at tage udgangspunkt i, da de for nyligt har fået installeret molokker i forbindelse med renoveringen af afdelingen, hvilket giver dem gode sorteringsforhold sammenlignet med andre afdelinger, som endnu ikke har disse forhold.

Desuden er der nogle særlige forhold, som gør sig gældende i en almen boligforening og i lejligheder. En almen boligafdeling som Grønnegården, som er naturligt afgrænset af de omkringliggende veje, er en enhed med en form for fælles identitet. Mange beboere har et tilhørsforhold, som går ud over den enkeltes bolig og omfatter hele Grønnegården. Der afholdes beboermøder, som orienterer beboerne om afdelingen samt arrangementer og aktiviteter, som samler beboerne på tværs af sociale og kulturelle forskelligheder. En stor del af beboerne interesserer sig for, hvad der sker i afdelingen, i den forbindelse også affaldshåndteringen, og går op i, at området fremstår præsentabelt og i at bakke op om de initiativer, der tages. Desuden er lejlighederne relativt små, dog afhængigt af lejlighedstypen, og med meget begrænsede udenomsarealer sammenlignet med eksempelvis parcelhuse. Dette stiller særlige krav til indretningen af affaldssorteringssystemer, da pladsen er begrænset.

Som nævnt ovenfor har valget af case betydning for, hvilke resultater, man kommer frem til. Undersøgelser af kildesorteringspraksis vil variere meget afhængigt af, hvilken case man tager udgangspunkt i. Med dette valg får jeg blandt andet svar på, hvordan kildesorteringspraksis udspiller sig i en boligafdeling med højst to etager, flere affaldsstationer med molokker og en stor andel enlige ældre beboere. Men jeg får selvsagt ikke svar på, hvordan den udspiller sig i etagebyggeri med fem etager i midtbyen med begrænset containerkapacitet og en stor andel studerende, da det vil være et casestudie i sig selv.

Kvalitative interviews

Nærværende undersøgelse har anvendt kvalitative interviews som den primære empiriindsamlingsmetode. Det kvalitative interview er blevet fundet givtigt i denne undersøgelse, da den viden jeg søger, findes i beboernes erfaringer med kildesortering i hjemmet, hvorfor jeg må tale med dem, for at åbne op for disse erfaringer. Interviewene er blevet gennemført i informanternes egne hjem for at være i de rammer, hvor kildesorteringspraksis udspiller sig.

Som fremlagt i gennemgangen af eksisterende forskning på affaldsområdet, domineres feltet af kvantitative undersøgelser og kun få undersøgelser gør brug af kvalitative metoder. Ud fra en teoretisk forankret overbevisning om, at såvel den brede

kontekst som den konkrete kontekst er afgørende for, hvordan praksis udspiller sig, finder jeg det frugtbart at gennemføre kvalitative interviews for at få en forståelse for den konkrete kontekst informantens kildesorteringspraksis udspiller sig i. Udover informantens udtalelser får jeg, ved at gennemføre interviewene i informanternes hjem, et dybere indblik i den konkrete kontekst; husholdningens hverdagsliv, forbrug og rutiner. Et forskningsinterview kan befinde sig på et kontinuum fra det relativt ustrukturerede interview med få planlagte spørgsmål til det helt stramt strukturerede interview med mange styrende spørgsmål fra interviewer. I forbindelse med denne undersøgelse har jeg foretaget semistrukturerede interviews, da de giver mulighed for både at få svar på konkrete og på forhånd formulerede spørgsmål, men også for at informanten kan nuancere og uddybe sine svar og trække relevante perspektiver ind, som jeg ikke havde overvejet på forhånd (Tanggaard & Brinkmann 2015:34f).

Undersøgelsens empiriske grundlag udgøres af syv kvalitative semistrukturerede interviews med beboere i Grønnegården. Interviewene blev gennemført over en periode på to uger og blev planlagt så de passede ind i informanternes dagligdag. Interviewene blev optaget gennem iPhones diktafonværktøj "Memoer". Således er den fulde ordlyd optaget og gemt, hvilket giver mulighed for at vende tilbage og lytte til dem på ny, hvis det skulle blive nødvendigt. Interviewene havde en varighed på mellem 50 minutter og 1 time og 20 minutter.

Interviewguide

Interviewene er foretaget med udgangspunkt i en semistruktureret interviewguide (se Bilag 6). En interviewguide består af de emner eller den række af spørgsmål, som man ønsker at få besvaret under interviewet og benyttes særligt ved semistrukturerede interviews. Rækkefølgen af spørgsmål er dog kun guidende og kan ændres i løbet af interviewet. Endvidere kan der løbende stilles spørgsmål, der ikke står i interviewguiden eksempelvis for at uddybe en besvarelse. Interviewet er således til dels en kumulativ proces, hvor opfølgende spørgsmål skabes i selve interviewsituationen og derfor ikke er standardiseret. En af fordelene ved brugen af interviewguide er netop, at informanterne frit kan besvare spørgsmålene. Desuden giver en semistruktureret interviewguide plads til, at hver enkelt informant kan komme med andre og nye perspektiver takket være den fleksible struktur. Den interviewguide, som er udarbejdet til denne undersøgelse, er bygget op omkring en opfordring til informanterne om at fortælle om en typisk dag, i deres hverdagsliv. Denne opfordring fungerer som det indledende spørgsmål og har til formål at få informanterne i gang med at fortælle om deres praksis så konkret som muligt. Dertil indeholder interviewguiden en række spørgsmål, af både opfølgende, direkte og indirekte karakter, som bringes i spil, når informantens fortælling berører affald eller en situation, hvor der opstår affald. Det er eksempelvis spørgsmål som "Hvordan sorterer du denne type affald" og "Hvad tror du er det rigtigste at gøre med den type affald?". Spørgsmålene i interviewguiden er generelt af uddybende karakter og lægger op til at informanten skal uddybe og nuancere sin fortælling. I interviewsituationen stillede jeg desuden sonderende, fortolkende og strukturerende spørgsmål for at uddybe og afklare

informantens fortælling og styre interviewet. Interviewguiden er teoretisk orienteret i den forstand, at der er fokus på praksis og hvordan den udspiller sig. Som fremlagt i teoriafsnittet er elementerne gensidigt afhængige og kan ikke stå alene. Normer, værdier, viden og kompetencer er ikke løsrevet fra praksis. Derfor er det vigtigt, at interviewguiden ikke udformes med spørgsmål, som retter sig specifikt til de forskellige elementer. Dette er forsøgt imødekommet ved at spørge ind til en typisk dag i informanternes liv og på baggrund deraf tage fat i de situationer, hvor informanten står med affald i hænderne.

Interviewguiden indeholder desuden en introduktion, som fungerer som en briefing inden interviewet. Her præsenterer jeg mig selv, fortæller om formålet med interviewet og orienterer om optagelse, behandling af empiri, persondata, anonymitet og tidsrammen for interviewet. Indledningsvist understregede jeg desuden over for informanten, at jeg ikke ved, hvad der er rigtigt og forkert at gøre og at jeg ikke er kommet for at lære dem, hvordan de skal gøre, men for at se, hvordan de gør. Dette blev gjort med det formål at skabe en empatisk relation til informanterne, således at de blev mere trygge ved at fortælle om de ting, de finder svært eller de er i tvivl om. En debriefing, hvor jeg samler op på interviewet og spørger om informanten har noget, han/hun gerne tilføje, afrunder selve interviewet, hvorefter jeg spørger ind til grundlæggende oplysninger såsom alder, uddannelse, beskæftigelse og husstand.

Krop og materialitet

Kvalitative interviews er tidligere blevet anvendt inden for praksisteoretisk forskning både nationalt (f.eks. Christensen et al. 2017; Gram-Hanssen 2009, 2011; Halkier 2009) og internationalt (f.eks. Schelly 2016; Watson & Shove 2008). Ud fra et praksisteoretisk perspektiv kan metoden dog ikke stå alene. Som fremlagt i teoriafsnittet er mange af vores praksisser mere eller mindre ubevidste og ureflekterede og indlejret i vores rutiner. Derfor kan det være svært at tale om, hvorfor det ikke umiddelbart kan afdækkes gennem et interview, som tager udgangspunkt i en bevidst og reflekteret informant. Interviewets anvendelse forsvares dog også og det påpeges, at nogle praksisser er sværere at tale om end andre (Browne 2016; Hitchings 2012). Jeg har forsøgt at imødekomme dette ved aktivt at inddrage krop og materialitet under interviewene. Undervejs i interviewene har jeg opfordret informanterne til at vise mig deres sorteringssystemer og deres skraldespand, til at åbne skuffer og skabe og til tage et kig i køleskabet for at se, røre ved og eventuelt gøre det, der tales om. Ved en sådan 'show-and-tell' tilgang bliver informanten mere bevidst og reflekteret omkring sin praksis, ved at vise og sanse, hvilket fører til en dybere samtale omkring praksis. Jeg har desuden taget billeder undervejs af sorteringssystemer og affald, som vi har talt om. Disse er blevet brugt til at genkalde særlige aspekter ved informanternes fortællinger under analysen.

Undervejs i interviewene gik jeg sammen med informanten på opdagelse i køleskab, køkkenskabe og skraldespande. For mange vil det være grænseoverskridende, at en fremmed person, og særligt en fremmed person med en bestemt dagsorden, på den måde bevæger sig ind 'bagved' i det private og skjulte. Derfor brugte jeg ved hvert besøg nogle minutter på at skabe en god og tillidsfuld relation til informanterne inden jeg gennemgik

briefingen og startede optagelsen, for at gøre informanterne trygge ved mig og ved situationen. I forbindelse med briefingen orienterer jeg desuden informanterne om, at jeg gerne vil se, hvor og hvordan de sorterer, hvis det er i orden med dem, så de er forberedt og har mulighed for at sige fra. Undervejs spurgte jeg altid om lov inden jeg åbnede køleskabet, kiggede i skraldespanden eller tog et billede i respekt for informanternes privatliv.

Informanter

Rekrutteringen af informanter til interviews foregik primært til et informationsmøde i Grønnegården, hvor jeg var inviteret til at holde et kort oplæg om mit speciale. Observationsnoter fra mødet findes i Bilag 7. Informationsmødet havde forskellige punkter på dagsordenen, som alle relaterede sig til de nye tider, som afdelingen står overfor nu, hvor den store renovering er færdig. Det drejede sig om indeklima, varme- og vandforbrug samt affaldssortering. HB og afdelingsbestyrelsen havde inviteret oplægsholdere fra forskellige relevante virksomheder, blandt andet RenoNord. I naturlig forlængelse af dette oplæg fortalte jeg kort om formålet med mit speciale og opfordrede derefter beboerne til at deltage i et interview omhandlende affaldssortering. Interessen til informationsmødet var begrænset og kun fem beboere meldte sig, hvoraf tre boede alene og to boede sammen med en partner. Efter mødet henvendte jeg mig til afdelingsformanden, som herefter var behjælpelig med at rekruttere yderligere to informanter i husstande med børn. Grundet den begrænsede interesse til informationsmødet havde jeg ikke mulighed for at selekttere informanter i forhold til i hvor høj grad de sorterer deres affald, men dette har ikke forhindret mig i at få indsigt i, hvordan affaldspraksis udfoldes og hvilke udfordringer det afstedkommer hos informanterne. Det lykkedes dog at sikre en vis variation blandt informanterne, med henblik på husstandstype, aldersgruppe og uddannelsesniveau (se Tabel 2), hvilket sikrer en nuanceret og mere dækkende indsigt i undersøgelsesfænomenet. Desuden er informanterne til dels repræsentative i forhold til beboersammensætningen i Grønnegården, som fremlagt tidligere. På dagene for interviewene var der i flere tilfælde et eller flere familiemedlemmer til stede, som i større eller mindre grad ligeledes har bidraget empirisk og således fungerer som informanter.

Tabel 2: Oversigt over deltagere i beboerinterview

Pseudonym	Køn, alder	Husstand	Uddannelse	Bilag
Børge Gitte	M, 59 K, 61	2 voksne	Erhvervsuddannelse Grundskole	A
Diana	K, 36	2 voksne 1 barn	Studerende, HF	B
Vivi	K, 61	1 voksen	Erhvervsuddannelse	C

Morten	M, 46	1 voksen	Lang videregående uddannelse	D
Karen Jørgen	K, 61 M, 61	2 voksne	Grundskole Lang videregående uddannelse	E
Rikke	K, 49	2 voksne 1 barn	Grundskole	F
Birthe	K, 79	1 voksen	Erhvervsuddannelse	G

Informanterne var generelt samarbejdsvillige og velformulerede. De holdt sig til interviewemnet og foretog ikke for mange sidespring undervejs i samtalen. De syv interviews har hver især bidraget med unik information og der er i interviewene både ligheder og variationer i forhold til informanternes kildesorteringspraksis. Grundet undersøgelsens omfang og ressourcer har det ikke været muligt at opnå et mætningspunkt, hvor yderligere interviews ikke længere bidrager med ny relevant viden. Det er derfor muligt, at der ville være flere konklusioner og endnu ukendte fokusområder, hvis undersøgelsen havde omfattet flere interviews.

Etik og datasikkerhed

I kvalitativ forskning er det vigtigt at være bevidst om, at søgen efter viden ved hjælp af eksempelvis interviews kan afstedkomme etiske problemstillinger (Kvale & Brinkmann 2009:106). Ved alle former for empiriindsamling er man forpligtet til at overholde gældende etiske og juridiske retningslinjer. Denne forpligtelse er i dette tilfælde særligt rettet imod beboere og stiller krav til alle aspekter fra planlægning over indsamling, opbevaring og behandling af empiri til formidling af resultater og konklusioner baseret på empirien.

Emnet i nærværende projekt anses ikke som værende særligt sensitivt eller potentielt skadeligt for informanterne at tale om. Jeg har dog alligevel valgt at anonymisere de medvirkende informanter, da det geografiske område for undersøgelsen er småt og det derfor er sandsynligt, at informanterne kan genkendes uden et pseudonym. I forbindelse med rekruttering af informanter blev beboerne mundtligt informeret om interviewenes formål og fokus. Efterfølgende blev de interesserede beboere skriftligt informeret gennem en tekstbesked (Bilag 8). Som en del af interviewguiden (Bilag 6) informeres informanterne igen mundtligt om formålet med interviewet og orienteres om optagelse, behandling af empiri, persondata og anonymitet. Alle informanter har givet mundtligt samtykke til optagelse af interviewet samt fotografering undervejs. I alle tilfælde har jeg dog spurgt om lov til at tage det specifikke billede. Sikker opbevaring og beskyttelse af persondata er sikret ved, at både optagelser, udskrifter og fotografier efter interviewene er blevet opbevaret sikkert på min computer, som er beskyttet med password og alt materiale vil blive slettet senest en måned efter, jeg har aflagt eksamen. Dertil

forsikres informanterne om, at materialet ikke anvendes til andre formål end nærværende speciale.

Informanterne er blevet informeret og orienteret som beskrevet ovenfor for at sikre, at der ikke opstår misforståelser mellem informanterne og jeg, og for at give dem en tryk oplevelse af at bidrage med deres fortælling. Dertil kommer juridiske retningslinjer i forhold til opbevaring af persondata, som er imødekommet ved password-beskyttelse og midlertidig opbevaring.

ANALYSESTRATEGI

Forud for den egentlige analyse blev lydoptagelserne transskriberet og observationer og noter skrevet ind i udskrifterne. Omfanget af de transskriberede interviews udgør i alt 110 sider. Udskrifterne er vedlagt som bilag (Bilag A-G). Transskriptionen fungerer som en overgang mellem interview og analyse, og bidrager til at danne et overblik over indholdet i interviewene. En skriftlig gengivelse af interviewene hjælper til at gengive indholdet på den mest præcise måde, således at generelle temaer bedre kan kortlægges, og bidrager desuden til gennemsigtighed i projektet. For at kunne forstå og gengive informanternes fortællinger i forbindelse med analysen er det vigtigt at få den rette ordlyd, særligt når der anvendes direkte citater i analysen. Transskriptionen af interviews fra mundtlig til skriftlig form strukturerer interviewsamtalen i en form, der egner sig til nærmere analyse og udgør i sig selv en indledende analytisk proces. Hvor meget og hvordan man transskriberer, afhænger af materialets beskaffenhed, undersøgelsens formål samt den tid, der er til rådighed (Kvale & Brinkmann 2009:199-202). I transskriberingen er der lagt vægt på indholdet i interviewene og udskrifterne gengiver interviewene i en forkortet men ordret form med få mindre sproglige ændringer. I transskriberingen er lyde som 'øh' og 'hmm' samt mindre bekræftende og opfordrende kommentarer udeladt.

Udskrifterne blev kodet og analyseret ved hjælp af en kombination af open-coding (Berg 2007) samt systematisk kodning og kategorisering (Coffey & Atkinson 1996) med afsæt i teoretisk informerede opmærksomhedspunkter. Ved gentagne gennemlæsninger blev de transskriberede interviews kategoriseret med det formål at identificere overordnede og gennemgående emner og temaer, som er centrale i informanternes beskrivelser. Således blev de lange interviewudsagn reduceret til enkle kategorier, som er mere overskuelige at tilgå analytisk. Undervejs i denne proces fandt der også en vis grad af meningskondensering sted, i det lange udsagn blev reduceret til overordnede emner (Kvale & Brinkmann 2009:225-228). Kodningen ledte til identifikation af såvel gennemgående mønstre som unikke tilfælde. Ved at forholde udsagn fra forskellige informanter til det samme opmærksomhedspunkt kommer såvel mønstre og tendenser som afvigelser til udtryk. Ved gennemlæsningen søgte jeg efter udsagn, som både bekræftede og udfordrede de perspektiver, som jeg havde forventet på baggrund af den praksisteoretiske forståelse.

ANALYSE

Analysen har til formål at systematisere og kategorisere den indsamlede empiri for på den måde at få en forståelse for informanternes udsagn. Analysen indledes med en præsentation af informanterne, hvorefter en kort empiriske analyse skitserer den samlede empiri og fremlægger centrale fund med de umiddelbare ligheder og forskelle den indeholder. Dernæst følger en teoretisk analyse, som tager direkte udgangspunkt i de forskellige elementer, som holder praksis sammen og i hvordan kildesorteringspraksis påvirkes af hverdagslivet og er kædet sammen med andre praksisser. Kapitlet afsluttes med en kort teoretisk diskussion, som leder videre til specialets afsluttende konklusion.

PRÆSENTATION AF INFORMANTER

Indledningsvist præsenteres de informanter, som har bidraget til nærværende undersøgelse. Præsentationen indeholder en beskrivelse af, hvem informanterne er, hvordan de bor og indretter deres affaldssortering og hvad der kendetegner deres fortælling. Denne præsentation har til formål at give en indledende fornemmelse og forståelse for det samlede udgangspunkt, som analysen bygger på og for det udgangspunkt, som de enkelte informanter taler ud fra, når direkte udsagn inddrages i analysen. Hvordan praksis udfoldes i hver enkelt husholdning, er formet og afhængig af den enkelte husholdnings hverdagsliv. Denne uddybende præsentation af informanterne giver en forståelse for de enkelte husholdningers hverdagskontekst.

Informanternes fortællinger har været forskellige og det er dermed forskelligt, hvor meget hver informant har berørt de forskellige aspekter under interviewene. Derfor indgår informanterne ikke lige meget i de forskellige dele, men inddrages i de tilfælde, hvor de

har fortalt noget, som enten er særligt eller enestående for den enkelte fortælling eller som giver genlyd på tværs af informanternes fortællinger.

Børge og Gitte (Bilag A)

Børge og Gitte er et ægtepar på henholdsvis 59 og 61 år. Parret har hund og bor i en treværelses stuelejlighed. De er begge førtidspensionister og bruger deres tid lidt forskelligt. Gitte bruger størstedelen af sin tid derhjemme og Børge bruger meget af sin tid i sit fritidshus i en nærliggende haveforening, hvor han har høns og andre fjerkræ. Gitte har arbejdet som ufaglært indtil sin pension og Børge har arbejdet som teknisk isolatør. Børge og Gitte er begyndt at affaldssortere lidt mere, end de gjorde før, men ser en stor udfordring i forhold til den plads, det kræver. De kunne altså sortere væsentligt mere, end de gør. Parret føler sig godt klædt på til at sortere, hvad angår viden og information, men bremses af de fysiske rammer - de mangler et velfungerende system, som de har plads til og som ikke står fremme.

Diana (Bilag B)

Diana er 36 år gammel og bor sammen med sin mand og sin søn i en treværelses lejlighed på første sal. Til dagligt studerer Diana på HF og hendes mand arbejder som ufaglært i Bilka. Deres søn går i børnehave. Familien har for nyligt anskaffet sig en kat, som de tager sig godt af. Hensyn til både søn og kat gør, at familien tænker hvor og hvordan de henstiller og opbevarer affaldet. Familien har udviklet deres eget sorteringssystem og er begyndt at sortere en del mere, end de gjorde før. Diana føler sig godt klædt på til at affaldssortere og har primært sin viden fra TV-udsendelser og indslag i de regionale nyheder. Hun efterspørger dog et system, som kunne gøre affaldssorteringen endnu nemmere og dermed øge mængden af sorteret affald.

Vivi (Bilag C)

Vivi er 61 år gammel, enke og bor alene i en treværelses lejlighed på første sal. Hun er uddannet social- og sundhedshjælper og varetager i dag et seniorjob på et plejehjem. Vivi har forskellige 'samlinger', som hun kalder sin affaldssortering. En papirsamling, en plastiksamling og så videre. Hun har et begrænset forbrug, spiser ofte rugbrødsmadder til aftensmad og gerne det samme flere dage i træk, for at maden ikke skal blive dårlig. Af denne grund producerer hun kun og små mængder affald, men hun sorterer en stor del af sit affald og tænker meget over, hvad der er rigtigt og forkert at gøre. Sommetider er hun dog i tvivl, særligt hvis hun står med et nyt produkt i hånden.

Morten (Bilag D)

Morten er 46 år gammel og bor alene i en to værelses lejlighed på første sal. Han er uddannet civilingeniør og arbejder til dagligt som beregner i en virksomhed. Morten har udviklet sit eget affaldssorteringssystem med udgangspunkt i tørt og vådt affald. Han omtaler sig selv som nørdet og vil gerne sortere sit affald, da han anser det som nødvendigt, men på trods af dette kunne han sortere mere end han gør. Det affald han

sorterer i den tørre fraktion kan i de fleste tilfælde sorteres og genanvendes, men bliver smidt ud som restaffald. Morten lægger vægt på viden om, hvordan konkrete produkter skal sorteres, men overfører i mindre grad denne viden til andre lignende affaldsgenstande.

Karen (Bilag E)

Karen er 61 år gammel og bor sammen med sin jævnaldrende mand, Jørgen, i en treværelses stuelejlighed. Karen er ufaglært og har arbejdet indenfor telemarketing og forskellige servicefag i en lang årrække, men har i øjeblikket plejeorlov. Jørgen er uddannet økonom og arbejder til dagligt som regnskabsmand i en mindre virksomhed. Parret har været gift i 10 år og Karen har børn fra et tidligere forhold. Karen omtaler sig selv som en 'affaldsnørd' og går meget op i at sortere husholdningsaffaldet korrekt ned til den mindste del. Hun er opdraget af en økonomisk bevidst mor til at bruge produkter helt op, hvilket kommer hende til gode i affaldssorteringen. Parret oplever dog udfordringer i forhold til at vurdere, om det kan betale sig at skylle og vaske affaldet og særligt Kirsten er frustreret over blandede emballagetyper, som ikke kan sorteres og genanvendes.

Rikke (Bilag F)

Rikke er 49 år gammel og bor sammen med sin mand og sin yngste datter, Line, på 16 år i en fireværelses stuelejlighed. Rikke og hendes mand er begge ufaglærte og arbejder som rengøringspersonale. Det er primært Rikke, som tager ansvar for affaldssorteringen i hjemmet og hun har investeret i flere affaldsbeholdere fra IKEA, som hun har arrangeret i en reol i hjemmets køkken. Hun ser det som en selvfølge at sortere, når man har muligheden for det og familien har tidligere sorteret både pant, glas og papir. Hun oplever dog udfordringer ved nogle typer emballage, som hun er i tvivl om, hvad består af og derfor om hvordan de skal sorteres.

Birthe (Bilag G)

Birthe er 79 år gammel og bor alene i en fireværelses lejlighed på første sal. Hun er oprindeligt uddannet social- og sundhedshjælper og har arbejdet indenfor ældreplejen i størstedelen af sit arbejdsliv. Generelt synes Birthe ikke, at det er svært eller besværligt at sortere sit affald og hun har udviklet et system, som passer til hendes behov. I sit system genbruger hun blandt andet rugbrødsposer og papæsker til at sortere sit affald i og hun er generelt grundig. Hun er hyppigt nede med affald i forbindelse med indkøb, ærinder og gåture og har derfor ikke behov for store beholdere. De ting, som hun ofte står med i hånden, er hun ikke i tvivl om, hvordan hun skal sortere, men ved nye produkter kan hun godt blive i tvivl eller ikke være nær så opmærksom på at adskille forskellige materialetyper.

EMPIRISK ANALYSE

Empirien fortæller generelt en historie om en række beboere, som sorterer deres affald i relativt stort omfang, dog med større og mindre mulighed for at øge mængden af sorteret affald blandt alle informanter. Umiddelbart oplever informanterne det ikke som hverken svært eller besværligt at sortere deres affald efter de nye principper og flere af dem har udviklet egne nye systemer og rutiner i forhold til sortering, opbevaring og bortskaffelse af deres husholdningsaffald.

For nogle har det været en større forandring, som har krævet og til en vis grad stadig kræver øget opmærksomhed og bevidsthed, mens det for andre blot er en naturlig forlængelse eller udvidelse af eksisterende vaner og rutiner. Dette knytter sig særligt til spørgsmålet om, i hvor høj grad informanterne sorterede deres affald i de eksisterende fraktioner inden indførelsen af de nye principper. Flere informanter giver udtryk for, at det ikke er nyt for dem at sortere deres affald og at de eksempelvis har sorteret glas i form af vinflasker og syltetøjsglas og papir i form af aviser og reklamer så længe de kan huske. For dem er de nye principper en udbygning af systemet og en mulighed for at sortere større mængder affald.

Blandt informanterne hersker der enighed om og den generelle indstilling er, at hvis man har muligheden for at sortere en affaldsfraktion, så bør man gøre det i videst muligt omfang. Denne holdning knytter sig til forskellige aspekter, som fungerer på forskellige niveauer. Enkelte informanter nævner mere eller mindre direkte klimakrisen som hel eller delvis begrundelse for, at de sorterer deres affald. Informanterne henviser til forskellige aspekter ved klima- og miljøkrisen; forurening, ressourceknaphed og, som Karen i det følgende, fremtidige generationer: *“Altså, jeg er lige blevet mormor her for et halvt års tid siden og der er kommet en lille én mere, min nevø har lige fået og Jørgens niece har lige fået... Vi er jo nødt til at tænke på, at der kommer nogen efter os.”* (Bilag E, 2).

For størstedelen handler det dog om mere nære og håndgribelige årsager. Blandt informanterne hersker der en norm om, at man skal gøre sit og tage et fælles ansvar. Det forholder sig sådan, at afdelingens restaffald bliver vejjet ved afhentning og Grønnegården betaler for den mængde, der bliver afhentet. Det øvrige affald, altså det sorterede og genanvendelige affald, bliver ikke afregnet efter vægt, hvorfor det rent økonomisk kan betale sig for afdelingen af sortere affaldet. Hvis mængden af restaffald er større end beregnet, baseret på antallet af beboere og ud fra forventningen om, at de sorterer deres affald, risikerer Grønnegården at få en større udgift til renovation og dermed en stigning i huslejen. Blandt flere informanter hersker der enighed om, at dette skal undgås og at alle derfor må gøre deres og sortere deres affald efter bedste evne. Dette aspekt betyder mere for nogle informanter end andre, men det er på spil og nævnes af alle, blandt andet Rikke: *“Jeg synes ikke det kan være rigtigt, at vi skal betale mere i husleje, fordi folk ikke kan finde ud af at sortere.”* (Bilag F, 11) og Birthe i det følgende:

“Jeg kan se min nabo, hun er ikke helt med på den endnu. Hun kommer med en plastikpose, der er fyldt op hver dag! Og det er alt muligt blandet, det er ikke sorteret og jeg har forsøgt at sige

til hende, at hun får altså en ekstra regning og jeg vil ikke være med til at betale den, for jeg sorterer. Det er der mange herude, der også vil sige, fordi vi er nogen, der gør noget ud af de ting, der bliver sagt til os.” (Bilag G, 4)

I begge udsagn ligger der et solidarisk ønske om, at beboerne i afdelingen tager et fælles ansvar, men også en utilfredshed med de beboere, som ikke lever op til dette og potentielt udsætter de øvrige beboere for en økonomisk udgift, som de selv forsøger at undgå. I Birthes udsagn finder man også et andet aspekt, som også kommer til udtryk i flere andre informanternes fortællinger: at man som beboer gerne vil imødekomme boligselskabets tiltag og at man, som udgangspunkt, gør som der bliver sagt, så at sige.

Alle informanterne oplever i større eller mindre grad at være i tvivl om den korrekte måde at sortere en specifik type affald på. Denne tvivl forsøger enkelte informanter at imødekomme ved aktivt at søge viden om den korrekte måde at sortere den konkrete ting på, enten ved hjælp af internettet eller ved at spørge venner, familie eller servicelederen i afdelingen. Tvivlen knytter sig særligt til materiale og renlighed, hvilket vil blive nuanceret i den teoretiske analyse.

Næsten alle informanter kan sortere mere end de gør og nogle endnu mere end andre. Nogle, eksempelvis Børge og Gitte, sorterer stort set ikke mens andre sorterer meget grundigt. Uanset hvor meget de på nuværende tidspunkt sorterer er alle informanter opmærksomme på, at de kan sortere endnu mere detaljeret. For Dorthe og Rikke er det et spørgsmål om at komme tvivlen til livs omkring bestemte affaldsgenstande. For Børge og Gitte er det et spørgsmål om at få det rette sorteringssystem, som fungerer for dem. Her hersker en overbevisning om, at hvis bare de havde det rette sorteringssystem, så kunne de sortere meget mere affald.

Den overordnede fortælling er, at informanterne opfatter dem selv som havende ret godt styr på det med kildesortering. Men en ting er, hvad man siger, en anden ting er, hvad man gør. Praksis består kun i den udstrækning, at den opleves som meningsfuld og opløses, begrænses eller stagnerer, når grænsen for denne oplevelse nås. Hvornår grænsen går varierer lidt fra husholdning til husholdning. Denne variation skyldes de forskellige nuancer i husholdningernes socio-materielle kontekst, hvilket også kommer til udtryk i den følgende teoretiske analyse.

TEORETISK ANALYSE

Som fremlagt i teoriafsnittet er det centralt for det praksisteoretiske perspektiv, at praksis kun opstår og består, når de grundlæggende elementer er til stede på samme tid og sted og opløses, når denne forbindelse brydes. I den følgende del af analysen appliceres denne praksisteoretiske forståelse direkte på empirien ved at identificere de grundlæggende elementer i en kildesorteringspraksis, med udgangspunkt i en forståelse for de elementer, som praksis består og holdes sammen af. I nogle praksisser er de forskellige elementer nemmere at identificere end i andre og elementerne kan være mere eller mindre centrale

fra praksis til praksis. Som det skal vise sig i det følgende, er særligt materialitet og i forlængelse deraf viden og kompetencer helt centrale elementer i en kildesorteringspraksis.

Den teoretiske analyse er bygget systematisk op og inddeles med udgangspunkt i de tre elementer: viden og kompetencer, materialitet og mening og engagement samt i hvordan kildesorteringspraksis er forbundet med hverdagslivet og andre praksisser. Denne måde at gribe analysen an på gør det muligt at fokusere eksplicit på de forskellige elementer og på den måde få en dybere forståelse for de enkelte elementernes betydning for, hvordan praksis udfoldes og om praksis består eller går i opløsning. Det skaber desuden et grundlag for senere at diskutere, om kildesortering kan betragtes som en praksis i sig selv eller nærmere skal betragtes som en udvidelse af en eksisterende affaldspraksis eller som en del af andre praksisser.

Tilgangen er dog også en forenklet måde at undersøge praksis på, da kildesorteringspraksis ikke kan reduceres til de elementer, den består af, da samspillet mellem såvel elementerne som andre praksisser er enormt komplekst, som beskrevet i teoriafsnittet. Det skal i den forbindelse understreges, at denne adskillelse af elementerne er et teoretisk analytisk greb og ikke muligt i praksis. At elementerne hænger uløseligt sammen og er gensidigt afhængige vil også komme til udtryk gennem analysen, hvilket blot understreger denne centrale pointe.

Viden og kompetencer

Første del af den teoretiske analyse behandler, hvordan elementet viden og kompetencer kommer til udtryk i informanternes fortællinger i forhold til affaldssortering. Informanterne italesætter dette element i forhold til en række forskellige aspekter. Det drejer sig både om tvivl og usikkerhed, altså manglende viden og kompetencer, men også om, hvor den viden og information, som informanterne har, kommer fra. Dertil kommer et aspekt, som drejer sig om, hvordan informanterne bruger den viden og de kompetencer de har til at udvide og udvikle deres praksis ved at trække på erfaringer og sammenlignende produkter og materialer.

Viden og kompetencer er centrale i forhold til kildesorteringspraksis, særligt den del, som kan karakteriseres som institutionaliseret viden og eksplicitte regler, da der er en lang række eksplicitte og formulerede regler og retningslinjer for, hvordan husholdningsaffald sorteres korrekt. Hvilke emballagetyper der kan sorteres, hvordan de skal sorteres og eventuelt skilles ad og rengøres inden. Hvis ikke disse retningslinjer overholdes, har det konsekvenser for den samlede affaldsfraktion, da en lille andel fejlsorteret affald kan forurene hele fraktionen, hvilket kan resultere i, at det ikke kan genanvendes. Derfor er viden om 'tricky' emballagetyper såsom juicekartoner, mælkekartoner og chipsposer også vigtig, således at disse ikke bliver sorteret forkert.

Tvivl og usikkerhed

Blandt alle informanterne knytter der sig en vis grad af tvivl og usikkerhed til kildesorteringen, som i mange tilfælde knytter sig til materialiteten og i høj grad til

emballage- og materialetyper. Rikke beskriver blandt andet, at hun er i tvivl om, hvordan hun skal sortere emballagen til en pizzadej, fordi hun *“er i tvivl om, hvad det egentlig er. Om det er plastik eller hvad det er”* og derfor ikke ved, om det skal sorteres som plastik eller den skal i restaffaldet (Bilag F, 9). Rikke fortæller i forlængelse heraf, at der er nogle bestemte typer emballage, som hun er i tvivl om, netop fordi hun er usikker på, hvad det egentlig er lavet af og om det er sat sammen af forskellige materialer. Hun giver dog også udtryk for, at der er en lang række genstande, hun ikke er i tvivl om, hvordan hun skal sortere, eksempelvis en mælkekarton, en konserverdåse eller en kødpakke. I disse tilfælde har hun enten fået information om den specifikke type emballage, såsom mælkekartonen, eller også er materialet lettere at genkende og kategorisere, såsom konserverdåsen eller kødbakkerne, som hun ikke er i tvivl om er *“ren og skær plastik”* (Bilag F, 1). På lignende måde beskriver Birthe, at hun er i tvivl om, hvordan hun skal sortere en luftfrisker fra badeværelset, da hun ikke kan skille den ad, men ved, at den er lavet af glas og plastik, som kan genanvendes. Under interviewet giver jeg det et forsøg og får skilt de to dele fra hinanden, hvilket gør, at Birthe ikke længere er i tvivl om, hvordan hun skal sortere delene: *“Nå, så kom den af, jamen det var godt. Så den der kommer i plastik og den anden her kommer i glas.”* (Bilag G, 2). Begge eksempler beskriver, hvordan materialet kan medføre tvivl og usikkerhed, særligt, hvis det er sammensat eller hvis det ikke er let genkendeligt som materiale. Eksemplerne viser i særlig grad også, hvordan de to elementer viden og information og materialitet er tæt knyttet sammen i en kildesorteringspraksis.

Information eller mangel på samme kan også være med til at skabe tvivl og usikkerhed. Empirien fortæller tydeligt, at der har været særligt fokus på bestemte affaldstyper i den information, informanterne har modtaget. Mælkekartonen og pizzabakken er klassiske eksempler på dette, da det er nærliggende at tro, at de skal sorteres som papir og pap og derfor ofte er blevet fejlsorteret. Der er derfor blevet gjort ekstra meget ud af at informere om netop disse affaldstyper, hvilket også lader til at have haft god effekt. Ingen af informanterne i nærværende undersøgelse er i tvivl om, hvordan hverken mælkekartonen eller pizzabakken skal sorteres og de kan desuden alle, med større eller mindre detaljegrad, forklare hvorfor. Eksempelvis Diana: *“Det er noget med, at den [mælkekartonen] er behandlet med noget indvendigt, og så må du ikke smide den i pap... Der er en eller anden foliebehandling indeni, så det er ikke pap.”* (Bilag B, 3-4). I dette tilfælde er øget fokus og information med til at reducere tvivlen, men i andre tilfælde kan øget fokus på nogle affaldstyper være med til at skabe tvivl om andre affaldstyper. Under interviewet med Morten søgte han flere gange information om den enkelte affaldsgenstand vi talte om, eksempelvis ved at kigge efter anvisninger på emballagen. Han fortæller, at der er mange ting, han ikke er sikker på, hvordan han skal sortere og at han helst vil være helt sikker, hvis han skal sortere. En af de ting han sorterer som plast, er en juiceflaske og da jeg spørger, hvorfor han ikke er i tvivl om, hvordan den skal sorteres, svarer han: *“Fordi i den der folder vi fik, der stod der specifikt, at de skulle i plast. Så der var jeg ikke i tvivl”* (Bilag D, 5). Hos Morten virker det til, at den specifikke viden han har om eksempelvis juicekartonen har skabt et behov for specifik viden om

hver enkelt genstand, hvilket gør, at der er flere affaldstyper, som ikke bliver sorteret, men ender som restaffald. Dette vil blive berørt yderligere i det følgende.

Tvivl og usikkerhed opstår især, når informanterne står med et stykke affald, som de ikke har håndteret før. Dette kan være fordi, det er et produkt, som kun sjældent bruges op og skal smides ud, såsom Birthes luftfrisker, som blev nævnt ovenfor, eller en dunk med vaskemiddel eller en hårspray. Men det kan også være fordi, det er et produkt, man ikke har købt før, såsom Morten, som for nyligt købte flødeskum på dåse, hvilket han ikke har gjort før. Da jeg spørger, hvad han tror han vil gøre med dåsen, når den er tom, svarer han: *“Det er jeg faktisk i tvivl om. Det har jeg ikke spekuleret på endnu. Jeg tror måske jeg ville sætte den ned til containergården, for den er jo under tryk. Så jeg ville ikke bare smide den i dagrenovationen.”* (Bilag D, 2). Typisk håndterer informanterne dog den samme type affald på daglig eller ugentlig basis, da affaldet i høj grad er et produkt af husholdnings andre praksisser og forbrug. Derfor bliver tvivlen og usikkerheden mindre med tiden, efterhånden som praksis etableres. Dette vil blive behandlet yderligere senere i analysen.

Information

Den viden, som informanterne bygger deres praksis på, kommer fra en række forskellige kilder. Den kommer fra HB i form af et informationshæfte, fra RenoNord i form af pjecer og andet informationsmateriale såsom plakater og fra medier, særligt regionalt tv. Informationsmaterialet beskriver og forklarer, hvordan typiske affaldstyper, som man finder i de fleste hjem, skal sorteres. Det er generelle retningslinjer, som giver konkrete eksempler, men kan også hjælpe beboerne til selv at vurdere, hvad der er rigtigt og forkert at gøre. Dertil udveksles viden og erfaring mellem venner og familiemedlemmer. Noget information opfattes af informanterne som mere brugbart og pålideligt end andet. Diana fortæller eksempelvis om, hvordan informationsmaterialet fra Grønnegården ikke var fyldestgørende nok, hvilket førte til tvivl og usikkerhed indtil de så en tv-udsendelse og derigennem fik en bedre forståelse for, hvorfor og hvordan de skal sortere deres husholdningsaffald (Bilag B, 8). Flere informanter henviser til tv-udsendelser og indslag i forbindelse med regionalnyhederne, når de fortæller om, hvordan de sorterer og det er tydeligt, at de bygger en væsentlig del af deres viden på denne information.

Som beskrevet ovenfor kan information gøre informanterne mere sikre på, hvad der er rigtigt og forkert, men den kan også gøre det modsatte. Den viden og information, som udveksles mellem venner og familie kan især give anledning til forvirring, især hvis de er bosat i en anden kommune, hvor retningslinjerne for kildesortering af husholdningsaffald er forskellig fra dem i Aalborg Kommune. Rikke fortæller eksempelvis, at hendes svigerinde, som bor i Jammerbugt Kommune, har fortalt, at de ikke behøver at skylle deres affald inden de sorterer det. Rikke finder det underligt, at der er så stor forskel fra kommune til kommune og at det dermed er nemmere for nogle end for andre at sortere sit affald (Bilag F, 6-7). Hun beskriver dog også, hvordan videns- og erfaringsudveksling kan være med til at ændre praksis, da hun fortæller, at de først for nyligt er begyndt at sortere spraydåser og lignende fra: *“Vi snakkede om det herhjemme, jeg tror det var min*

svigermor, der sagde, at sådan nogle dåser som dem her, dem må vi ikke smide i restaffaldet. Det har vi ellers gjort førhen. Men der er blevet lavet en pose til sådan nogle ting.” (Bilag F, 5). Dette eksempel viser tydeligt, hvordan praksis tilpasses efter erhvervelse af ny viden eller information og at ny viden kan komme fra forskellige kilder, ikke kun officielle. Flere informanter beskriver desuden, hvordan de i husholdningen taler om, hvad der er rigtigt og forkert at gøre. Dette sker dog oftest, når de står med nye eller ukendte affaldsgenstande i hænderne. Flere informanter oplever, at de efterhånden har fået godt styr på det affald, som de ofte håndterer og ikke er så meget i tvivl og dermed ikke taler så meget om det, som de gjorde i begyndelsen.

Flere informanter henviser desuden til det informationsmøde, som blev afholdt i februar, kort tid inden interviewene blev gennemført. Til mødet fik beboerne blandt andet information om kildesortering gennem et oplæg fra en konsulent ved RenoNord. Som en del af oplægget havde hun forskellige affaldstyper med, som hun beskrev og forklarede, hvordan man sorterede. Efter oplægget havde beboerne mulighed for at stille spørgsmål og flere udnyttede muligheden for at få afklaret tvivlsspørgsmål om specifikke affaldsgenstande. Karen beskriver under interviewet, hvordan spørgsmål og svar vedrørende udbrændte fyrfadslys har fået hende til at ændre praksis: *“(…) der var en som spurgte, da vi var nede til det møde der, om de her fyrfadslys. Dem har jeg hele tiden smidt i restaffaldet, men det gør jeg ikke mere, nu kommer de i plast og metal, fordi det fik vi at vide, at de skulle.”* (Bilag E, 11). Som beskrevet i præsentationen af Karen er hun lidt af en affaldsnørd og har rigtig godt styr på forskellige emballagetyper, skylning, adskillelse og lignende, men alligevel var der her en affaldstype, som hun ikke havde styr på, så at sige. Dette vidner om, at information og viden ikke kan erhverves én gang for alle, men tilegnes løbende og lidt ad gangen, efterhånden som den bliver indlejret i praksis. I takt hermed ændres praksis lidt ad gangen. Information og viden er således væsentlige i en kildesorteringspraksis, både den, som kommer direkte fra officielle kilder, men også den, som kommer indirekte gennem videns- og erfaringsudveksling med venner, bekendte, naboer, kollegaer og familie. Denne udveksling kan være med til at sprede viden og information, som understøtter en mere effektiv kildesortering, men der er også en risiko for, at ukorrekt information spredes, hvilket kan være problematisk, da denne type viden kan være svær at opfange, standse og korrigere.

Enkelte informanter opsøger aktivt viden, hvis de står med en affaldsgenstand, som de er i tvivl om, hvordan de skal sortere. Dette gælder eksempelvis Vivi, som orienterer sig i informationsmaterialet fra HB (Bilag C, 10) eller Karen, som sommetider anvender Google (Bilag E, 19). Rikke og Birthe giver desuden udtryk for, at de gerne vil have en plakat hængende, så det er nemmere at orientere sig, hvis de står og er i tvivl (Bilag F, 16; Bilag G, 6). Dette vidner igen om, at viden tilegnes løbende, som behovet opstår.

Erfaring og sammenligning

Der findes ikke noget informationsmateriale, som fortæller, hvordan hver eneste emballagetype eller genstand skal sorteres. Et sådant materiale ville være uendeligt langt og sandsynligvis ikke særligt anvendeligt, når det kom til stykket. Derfor må man, på

baggrund af den information og viden man besidder, til en vis grad selv vurdere, hvordan hver enkelt specifik genstand skal håndteres og sorteres. Flere informanter beskriver i deres fortællinger, hvordan de trækker på viden om og erfaring med, hvordan genstande, som de er sikre på, hvordan skal sorteres, når de står med noget affald i hænderne, som de ikke tidligere har håndteret. Som nævnt trækker flere informanter meget på den viden, de har fået gennem en tv-udsendelse på regionalt tv. Diana fortæller eksempelvis, at hun derigennem blandt andet blev informeret om, at emballage, som havde været i direkte kontakt med mad, generelt skal sorteres som restaffald. Denne viden trækker hun på, når hun står med et affaldsprodukt i hånden og skal vurdere, om den skal sorteres som genanvendeligt affald eller ej:

“Vi har set et eller andet på fjernsynet, hvor de sagde, at hvis der havde været mad i, så skulle det generelt i det daglige affald. (...) Vi stod først og var i tvivl, fordi der har jo egentlig været mad i og selvom man vasker den, er det stadig ulækkert at have sådan en kødbakke til at stå. (...) Vi endte med at sige, at der jo havde været mad i, så det var dagrenovation og derfor røg det i skraldespanden” (Bilag B, 1-2).

Her er det tydeligt, at Diana og hendes mand baserer deres beslutning på den information, de har fået gennem tv-udsendelsen. I dette tilfælde drejer det sig generelt om ting, som har været i kontakt med mad, men det kan også være eksempler på specifikke affaldsgenstande, såsom en mælkekarton, som er lidt af en klassiker i forhold til kildesortering. Som nævnt tidligere er informanterne velinformerede om, hvordan en mælkekarton skal sorteres og for nogles vedkommende tager de denne viden med og bruger den, når de skal vurdere hvordan de skal sortere lignende affaldsgenstande, eksempelvis en juicekarton (Bilag E, 15) eller en karton med A38 (Bilag C, 1). I denne proces sammenligner informanterne den kendte affaldsgenstand med den ukendte og vurderer på baggrund der af, om den ukendte skal sorteres på samme måde, som den kendte. Dette er gode eksempler på, hvordan erfaring fra et specifikt produkt overføres til andre lignende affaldsgenstande.

Noget erfaring går dog også tabt så at sige, mellem forskellige affaldsgenstande. Et eksempel på dette er Birthe, som altid skruer plastiklåget af mælkekartonerne og sorterer dem fra restaffaldet, men ikke havde overvejet at gøre det samme med plastiklåget fra et medicinglas, før snakken faldt på dette. Da hun reflekterer over dette, kommer hun frem til, at det sandsynligvis er fordi hun sjældent står med et tomt medicinglas og derfor ikke har været bevidst om det og fordi hun har været opmærksom på at sortere det som glas, hvilket det primært består af (Bilag G, 7).

En ting er at sammenligne lignende affaldsgenstande, en anden ting er at sammenligne emballage og materiale på tværs af forskellige affaldsgenstande. Karen bruger i den forbindelse sine sanser aktivt, hvilket også vil blive berørt yderligere i det kommende afsnit. Hun mærker og føler eksempelvis på bagerposen for at vurdere, hvad

den er lavet af og trækker på viden om andre affaldsgenstande, når hun vurderer, hvordan hun skal sorteres:

“Papirposerne fra bageren, dem har jeg en fornemmelse af, at der er plastik inde i. Altså ligesom i en pizzabakke, sådan et meget tyndt lag, så de havner i restaffald. I gamle dage var en bagerpose en papirpose, men det er det ikke mere. Der er et eller andet tyndt lag, så det bliver smidt der i [skraldespanden]” (Bilag E, 1).

Selvom Karen således bruger den viden og erfaring hun har fra andre affaldsgenstande, efterspørger hun alligevel noget informationsmateriale, som *“kan hjælpe en til selv at vurdere, hvad der er det rigtige at gøre.”* (Bilag E, 17)

Nogle informanter trækker mere på erfaring end andre. Som nævnt tidligere beror Mortens kildesorteringspraksis på viden om specifikke affaldsgenstande, hvilket betyder, at meget genanvendeligt affald ikke sorteres fra restaffaldet, da han ikke har viden om hver enkelt genstand. Han trækker altså ikke på den viden, han har eller overfører den til andre genstande. Dette kommer til udtryk gennem hans sortering af det han beskriver som tørt restaffald, men som egentlig består af en del genanvendeligt affald såsom plastemballage fra dåseøl eller papruller fra køkkenrulle. Dog trækker han på erfaring fra andre produkter i det førnævnte eksempel med flødeskum på dåse, måske fordi denne er mere direkte sammenlignelig med andre produkter, som han ved, hvordan skal håndtere og sortere.

Tvivl og usikkerhed er generelt en barriere for effektiv kildesortering og fører både til fejlsortering og mindre mængder sorteret affald, hvilket fører til mindre genanvendelse. Tvivlen knytter sig især til komplekse og sammensatte emballagetyper, som er svære eller umulige at skille ad. Information er en vigtig måde at klæde beboerne ordentligt på til at sortere deres affald og dermed fremme sorteringen. Både generel og specifik information kan give beboerne nogle retningslinjer for, hvad der er rigtig og forkert at gøre, som de kan overføre til andre affaldstyper, som ikke er angivet specifikt i informationsmaterialet. Det er dog forskelligt fra person til person i hvor høj grad man gør netop dette, hvilket vidner om, at specifik viden er mere nødvendig for nogle end for andre.

Materialitet

Anden del af den teoretiske analyse behandler, hvordan materialitet i talesættes af informanterne. Også her gælder det, at dette kommer til udtryk i forhold til en lang række forskellige aspekter af informanternes kildesortering. Forskellige materialiteter er hele tiden på spil i forbindelse med affaldssortering, eksempelvis i forhold til affaldets beskaffenhed, pladsforhold eller krop og sanser. Materialiteten er dermed også helt central for kildesorteringspraksis og knytter sig i høj grad til viden og kompetencer, som nævnt ovenfor.

Affaldets beskaffenhed

Affaldet i sig selv er selvsagt en central materialitet i kildesorteringspraksis. Hvad det er lavet af og hvordan det som konsekvens heraf skal sorteres, udgør kernen i praksis. Nogle materialetyper er nemmere at vurdere og håndtere end andre, da det er nemmere at gennemskue, hvad de er lavet af, mens andre materialetyper er sværere at gennemskue. Dertil kommer, at en affaldsgenstand, eksempelvis en mælkekarton, ofte opfattes og håndteres som én del. Det kræver bevidsthed og opmærksomhed at skrue låget af og sortere den som plast inden selve kartonen sorteres som restaffald. Rikke beskriver, hvordan hun for nyligt at begyndt at gøre netop dette: *“Jeg er begyndt at smide låget i plastik og selve mælkekartonen, den ryger i restaffald. (...) Men det er først for nyligt, jeg er begyndt på det med lågene.”* (Bilag F, 2). Da jeg spørger, hvorfor hun er begyndt at tage låget af og sortere det fra, svarer hun: *“Det var faktisk en tilfældighed, at jeg kom til at tænke på, at det jo er plastik og så... Så blev jeg opmærksom på, at den består af forskellige ting.”* (Bilag F, 2). Dette viser, hvordan informantens opfattelse af affaldsgenstanden og dens materialitet har ændret sig og hvordan det har ændret hendes praksis i forhold dertil. Netop bevidstheden om, hvilket materiale man står med i hænderne, er afgørende for, om det bliver sorteret korrekt eller ej. Det er tydeligt under flere af interviewene, at denne bevidsthed bliver skærpet, når vi taler om affaldet. Det er usandsynligt, at informanterne tidligere har talt så fokuseret om deres husholdningsaffald, som det er tilfældet under interviewene og flere giver undervejs på forskellig vis udtryk for, at de i situationen er mere bevidste om affaldet, end de tidligere har været. Det er eksempelvis gennem udsagn som ‘Det har jeg ikke tænkt over før’ eller ‘Nu du siger det’. Da jeg spørger Morten, om han har overvejet, om noget af det affald, han sorterer som tørt restaffald, skal sorteres anderledes svarer han: *“Næh, det har jeg ikke. Men det kan da godt være, at den skal noget andet. (...) Det kan da godt være, at den kan komme i plastik”* (Bilag D, 6). Herefter undersøger han plastemballagen fra en six-pack, men uden at blive klogere og lægger den tilbage til det tørre restaffald. Som nævnt vil Morten helst være helt sikker på, at det han gør, er rigtigt og da han ikke umiddelbart kan finde svar på tvivlsspørgsmålet, sorterer han det som restaffald, selvom denne type emballage er relativt simpel og nem at genkende som plast. Affaldets materialitet i sig selv er således tæt knyttet til informanternes bevidsthed og viden om forskellige materialetyper og materialesammensætninger.

Mængde og størrelse

I forlængelse af affaldets beskaffenhed ligger aspekter, som knytter sig til mængde og størrelse. Størrelsen på affaldsgenstanden kan i sig selv være afgørende for, hvorvidt den bliver sorteret og genanvendt eller sorteret som restaffald. Det samme kan hyppigheden, hvormed man håndterer en specifik affaldsgenstand.

‘Lidt har også ret’ og ‘Mange bække små, gør en stor å.’ Sådan lyder to gamle og kendte ordsprog. Men ifølge flere af informanterne lader meningen med disse til at gå tabt, når det drejer sig om kildesortering. Morten beskriver, hvordan han blandt andet vurderer, om noget skal sorteres eller ej, i forhold til, hvor meget han smider ud:

“Jeg ved godt, at mange bække små... For eksempel de der små pilleglas, om jeg genbruger dem eller ej... Altså jeg ved godt, at om jeg genbruger dem eller ej, det gør ingen forskel, vel? Og så bliver man lidt doven. (...) Hvis nu det var hver dag, så var det noget andet. (...) Men jeg ved godt, at når du lægger mange små ting sammen, så bliver det til noget i den sidste ende, men det er stadig ikke altid man får taget sig sammen til det.” (Bilag D, 8-9).

Dette er en godt eksempel på, at affaldsgenstande, som man kun håndterer engang imellem, ikke bliver integreret i praksis på samme måde som genstande, man håndterer på daglig eller ugentlig basis. Morten beskriver det som dovenhed, men bevidstheden fra før er sandsynligvis også på spil i dette eksempel. Birthe beskriver også, hvordan hun var i tvivl om, om hun skulle sortere plastomslaget fra et magasin til genanvendelse, når der ikke var mere, end der var, men kom frem til, at *“det jo [er] forkert at blande det”* og at man ikke skal tænke sådan, men bare gøre det (Bilag G, 4).

I nogle tilfælde sorteres en affaldsgenstand ikke, fordi det er for besværligt, enten fordi den skal skilles ad eller fordi posen eller spanden til den konkrete ting er i et andet rum. I andre tilfælde sorteres den netop fordi det ville være for besværligt ikke at gøre det. Børge og Gitte sorterer, som nævnt, en meget begrænset del af deres husholdningsaffald, fordi de ikke har plads til et sorteringssystem, hvilket jeg vil vende tilbage til i det følgende. På trods af dette er de dog informeret om, hvad der er rigtigt og forkert at gøre og relativt reflekterede over forskellige aspekter ved kildesortering. Under interviewet med Børge og Gitte nævner Børge, at han normalt tager papkassen fra vaskepulveret med under armen, når han alligevel skal ud af døren. Kort forinden har han fortalt, at sådan noget som en tom sukkerpose bliver krøllet sammen og smidt i skraldespanden. Da jeg spørger, hvordan det kan være, at han sorterer én type papiraffald og ikke en anden, svarer han:

“Jeg tror, at det har meget at sige, at den [papkassen] er større og hvis jeg propper den ned i skraldespanden, så går posen jo i stykker, men den anden [sukkerposen] fylder jo kun en lille håndfuld. (...) Det tror jeg har meget at sige. Men det er rigtigt, det burde jo ikke have noget at sige.” (Bilag A, 9).

Dette eksempel adskiller sig fra de andre, da en affaldsgenstand, i dette tilfælde papkassen fra vaskepulveret, netop sorteres fra, fordi den er for stor og besværlig at komme i skraldespanden og altså ikke nemmere at sortere som restaffald.

Karen er i stor udstrækning eksemplet på det modsatte. I hendes affaldsspande- og poser finder man selv helt små stykker papir eller plast, for som hun siger: *“Hvis det er papir, er det papir og hvis det er plastik er det plastik. Sådan er det.”* (Bilag E, 13). Hun

er altså mere konsekvent i sin sortering end flere af de øvrige informanter og dertil hele tiden bevidst om det affald, hun håndterer.

Generelt er det affaldsgenstande af en vis størrelse, som sorteres til genanvendelse, da informanterne har en fornemmelse af, at det giver mening og kan betale sig at sortere det fra, på grund af mængden. Sortering af små mængder eller små genstande opfattes ikke som noget, der gør en forskel og indsatsen det kræver at sortere den til genanvendelse, hvad end det er at bevæge sig ind i et andet rum, at skille noget fra hinanden eller skylle noget, er ikke gevinsten værd. Ved små genstande kan det slet og ret være et spørgsmål om, at bevidstheden ikke er til stede ved små mængder. Hvis den er til stede, vil de fleste sandsynligvis sortere den til genanvendelse, især hvis spanden eller posen til det, var lige så nem at tilgå som skraldespanden til restaffald.

Plads

Ovenstående leder videre til den materialitet, som knytter sig til plads og pladsforhold, hvilket er et centralt aspekt for flere af informanterne på forskellige måder. De lejligheder, som informanterne bor i, er nogenlunde ens, hvilket vil sige, at de i udgangspunktet har samme muligheder for at indrette og organisere deres kildesortering. Informanternes løsninger varierer dog meget: Diana og Rikke har begge en reol til ekstra opbevaring i køkkenet, hvor de har tilegnet nogle hylder til spande eller kasser, hvori de sorterer affald til genanvendelse. Rikke har desuden en kurv til papiraffald og poser til henholdsvis spraydåser, batterier og pant i et andet rum i lejligheden. Birthe har opdelt en kurv, hvori hun sorterer plastik og papir samt en pose, som hænger på siden af skraldespanden, hvori hun samler metal. Vivi har flere indkøbsposer stående på køkkengulvet, hvori hun sorterer affald til genanvendelse. Karen opbevarer affald til genanvendelse i et ekstraværelse, som bruges til opbevaring. Her har hun spande og poser til de forskellige fraktioner. Morten har sin sortering af tørt restaffald i en pose, som ligger på en reol i forlængelse af hans køkken. Derudover samler han reklamer og aviser i en bunke på sofabordet, pant på en hylde ovenpå køleskabet og glas og flasker på køkkenbordet. Børge og Gitte har en pose til reklamer og aviser, men ikke yderligere systemer.

Som det fremgår af ovenstående, er der ingen af informanterne, som udnytter pladsen under køkkenvasken til et sorteringssystem og det er der, ifølge informanterne, en ganske enkel forklaring på: der er ikke plads. Alle informanterne oplever på den ene eller anden måde, at der er for lidt plads eller at kildesorteringen kræver meget plads. Flere informanter, eksempelvis Børge og Gitte, udtrykker, at det ikke er en mulighed at indrette et system under vasken, da der så og sige er optaget: *“Hvis vi tog alle sagerne ud af skabet under vasken, så ville der være plads, men hvor skal de ting så være?”* (Bilag A, 10). Som i langt de fleste hjem bruges skabet under køkkenvasken, udover den almindelige skraldespand, til opbevaring af rengøringsmidler, opvasketabs og lignende og det er informanternes klare opfattelse, at der ikke også er plads til et affaldssorteringssystem, i hvert fald ikke et, de selv kan eller skal installere. Flere informanter har et vist kendskab til forskellige mulige løsninger, men er i tvivl om, om det egentlig passer og om de selv må installere et sådant i forhold til råderetten. Dertil

udtrykker et par informanter, at de egentlig synes, at det burde være HBs opgave at finde en passende løsning til lejlighederne og at de ikke forstår, hvorfor det ikke er blevet tænkt ind i forbindelse med renoveringen af lejlighederne: *“Jeg synes, at de skulle have tænkt det ind fra starten. Når man gerne vil affaldssortere, så skal man også imødekomme det i lejlighederne.”* (Bilag B, 7). Børge og Gitte forsøgte sig faktisk med at installere et system under køkkenvasken i deres tidligere lejlighed, men det endte med at blive en dårlig oplevelse:

“Vi har selv prøvet oppe i den anden lejlighed, der købte vi sådan et stativ, som kunne køre, men på grund af afløb og alt det der nu er derinde, så var jeg nødt til at mingelere lidt i det og det endte jo også med, at skabslågen den blev ødelagt. Så da vi flyttede herind, så blev vi enige om, at det ville vi ikke risikere igen. Altså, det var ellers et smart system med nogle hvide spande og en skinne som kører ud og sådan. Det var alletiders system bortset fra, at det kunne ikke rigtigt være der.” (Bilag A, 4)

Denne negative oplevelse har ført til, at parret nu, i deres nuværende lejlighed, slet ikke har et system og dermed kun sorterer en meget begrænset del af deres husholdningsaffald. Parret er ikke interesseret i et system, som står fremme eller er synligt i køkkenet, dette er Gitte meget tydelig omkring, hvilket jeg vil vende tilbage til senere i analysen.

Installeringen af et system under køkkenvasken vil for nogle informanter være den helt rigtige løsning. Diana giver udtryk for, at hun sommetider bliver irriteret over, at affaldssorteringen optager plads i reolen i køkkenet, da de kan bruge pladsen bedre i de relativt små lejligheder. Dertil er hun overbevist om, at et system under køkkenvasken vil øge mængden af sorteret affald: *“Vi kunne sagtens sortere mere og sortere sådan noget [konservesdåser] fra, hvis vi havde sådan en sorteringsmulighed under vasken. Men jeg synes ikke det er rart at have sådan en beskidt dåse til at stå i sådan en stofkasse.”* (Bilag B, 7). I dette eksempel beskriver Diana også, hvordan materialiteten ved de kasser, som de har valgt at bruge til deres affaldssortering, har betydning for, hvilket og hvor meget affald, de sorterer. Gitte fortæller i lignende vendinger, at hun er overbevist om, at hvis de fik et system, så ville hun sortere mere og bedre (Bilag A, 7). Som det fremgår, er nogle informanter mere handlekraftige end andre, når det kommer til at finde et system og en løsning, som passer til deres behov. Nogle giver udtryk for, at HB skal komme med en løsning, mens andre, eksempelvis Birthe, er glad for, at hun har kunnet lave sit eget system, som passer til hendes behov, men er dog også åben overfor en kollektiv løsning, hvis det kommer på tale (Bilag G, 5).

Sanser og bevægelse

Som fremlagt i teori afsnittet udgør kroppen den mest basale materialitet i alle praksisser som bærer af praksis. I forhold til kildesortering er kroppen i spil på forskellige måder, særligt i forhold til sanser og bevægelse. Sanser bruges, som nævnt, blandt andet til at

vurdere en affaldsgenstands beskaffenhed og på den baggrund vurdere, hvordan den skal håndteres. Særligt Karen bruger sin følesans til dette formål: *“(...) det er ligesom om, at der er, man kan mærke det, det er ikke som en gammeldags bagerpose. Den er sådan glat i det, glat på en forkert måde, i forhold til, hvordan den var førhen. Så jeg tør ikke smide den i papiraffald, for jeg tror, der er et super tyndt lag et-eller-andet.”* (Bilag E, 10). I denne sammenhæng trækker hun også på viden og erfaring og sammenligner i høj grad forskellige materialer for at nå frem til den rigtige løsning, som beskrevet tidligere. Vivi beskriver en lignende sansebrug, da snakken falder på, hvordan hun vil sortere en beholder med vaskepulver: *“Det virker ikke som plastik-plastik, hvis man kan sige det på den måde, altså sådan noget indpakningsplastik, det virker til, at det er lavet af noget andet materiale (...). Den er anderledes. Ligesom Ajax-flasken derinde, der er også anderledes. Den er tyndere og den er glat, men den er stadigvæk hvid...”* (Bilag C, 6). Også her sammenligner Vivi produktet med andre produkter for at prøve at få en fornemmelse af, hvad der er det rigtige at gøre.

I forlængelse af ovenstående analyse af pladsaspektet og indretning af sorteringssystemer ligger et aspekt af bevægelse. Placering af affaldsspande eller -poser i forhold til andre praksisser, eksempelvis madlavning, kan være afgørende for kildesorteringen. Det er væsentligt, at systemet er tæt på det eller de steder, hvor affaldt opstår. For manges vedkommende opstår der store mængder affald i køkkenet i forbindelse med madlavning, hvorfor placering i umiddelbar nærhed heraf vil øge sorteringen. Dette beskriver Rikke eksempelvis: *“Det er jo herude [i køkkenet], at det meste affald er, så det er nemt, at det er tæt på og man nemt kan putte det i.”* (Bilag F, 18). Også Diana nævner, at hun, selvom hun har sorteringen på en reol i køkkenet, ville sortere mere, hvis hun havde et system under køkkenvasken. Dette knytter sig dog også til kassernes materialitet, som nævnt ovenfor. Stofkasserne er mindre praktiske i forhold til en plastikspand, som nemt kan gøres ren, hvis der skulle komme madrester på (Bilag B, 7). Det er altså vigtigt, at man ikke skal bevæge sig langt med affaldet. For Karen betyder placeringen af og afstanden til systemet dog ikke så meget. Som nævnt har hun organiseret poser og spande til genanvendeligt affald i et ekstraværelse, som støder op til køkkenet og dermed ikke i direkte nærhed til eksempelvis madlavning. Det begrænser dog ikke hendes sorteringspraksis og hun fortæller, at hun går ind med det med det samme, fordi hun ikke vil have det til at ligge og flyde (Bilag E, 18). I forhold til dette aspekt er det dog interessant, at flere informanter også sorterer affald, som opstår andre steder i lejligheden, for eksempel på badeværelset. Selvom dette affald opstår i en vis afstand til sorteringssystemet, som oftest er at finde i køkkenet, finder både papruller fra toiletpapir, tom emballage og tandbørster vej til sorteringssystemet. Dette vidner om, at bevidstheden om affaldssortering spreder sig udover køkkenet, som ellers er centrum for størstedelen af affaldsproduktionen og -sorteringen.

Mening og engagement

Tredje del af den teoretiske analyse fokuserer på, hvordan mening og engagement kommer til udtryk i informanternes fortællinger. Jeg vil her fokusere på de normer, som

knytter sig til kildesorteringspraksis og arbejder med en opdeling af nære og fjerne normer.

Kildesorteringspraksis er en del af en mere overordnet affaldspraksis, som knytter sig til en overordnet mening om at skille sig af med overflødigt materiale. Det er en praksis vi alle bærer på og udfolder i et samfund og en kultur, hvor næsten alt hvad vi gør, efterlader affald i et eller andet omfang. Det er altså en uundgåelig del af hverdagslivet at håndtere og skille sig af med affald og noget vi alle gør på daglig basis. Men affald er også, i et vist omfang, et privat anliggende og når noget overgår til at være affald, så bliver det gemt af vejen. Til enhver praksis knytter der sig normer for, hvad der er rigtigt og forkert at gøre. Den manglende plads eller udnyttelse af plads under køkkenvasken fører til, at sorteringssystemerne står fremme eller til en vis grad er synlige i køkkenet eller andre steder i lejlighederne. Det er forskelligt, hvordan informanterne forholder sig til dette. For Birthe gør det ingenting, fordi hendes affaldsmængder er små og hun hyppigt går ud med affaldet. Hun bruger dog alligevel en plante til at gemme hendes system lidt af vejen (Bilag G, 5). For Børge og Gitte er det afgørende for deres praksis, at de ikke har plads til at gemme affaldssorteringen væk. Gitte vil ikke have sorteringen til at stå fremme, fordi det kommer til at lugte (Bilag A, 7) og ser derfor ikke nogen løsning, medmindre HB kommer med et velfungerende sorteringssystem. Modsat har Vivi ikke noget problem med at have sin sortering, eller sine samlinger, som hun kalder dem, til at stå fremme. Hun har ikke organiseret sit system i en reol eller på anden måde gemt det væk. Hun har endda skraldespanden til restaffald til at stå på gulvet frem for under køkkenvasken, da hun har haft mus i skabet på grund af affaldet. Hun har dog købt en spand med låg til formålet, så *“den kan godt stå der uden at blive alt for træls”* (Bilag C, 3), som hun siger. Der hersker normer om at gemme sit affald væk, hvilket bundes i en opfattelse af affald som ulækkert. Dog ser vi i ovenstående eksempler, hvordan disse normer kommer lidt forskelligt til udtryk blandt informanterne. Dette vil jeg vende tilbage til i det kommende afsnit.

I forlængelse af ovenstående knytter der sig også normer til spørgsmålet om, hvor længe affald bør stå, inden det tages ud. Dette knytter sig igen især til lugtgener, som bliver værre, jo længere affaldet står. Lugtgener kommer fra madrester, som bliver sorteret som restaffald og det er derfor særligt denne affaldsfraktion, som informanterne er opmærksomme på at tage med ud. Flere af informanterne tager deres restaffald ud dagligt, men ikke nødvendigvis fordi den er fyldt. Børge tager eksempelvis affaldet med ud hver morgen og Gitte fortæller, at det ikke er fordi den er fuld, men for at det ikke skal lugte: *“Teoretisk set kunne vi godt vente til hver anden eller tredje dag, men for at den ikke skal lugte, så kommer den med ud hver dag.”* (Bilag A, 8). Vivi derimod vurderer, at hun er nede med restaffald en gang om ugen i gennemsnit, dog *“afhængigt af, hvad det er. For er det nu sådan noget, som står og rådner eller er saftigt eller noget, så ryger det ned, men ellers, altså mit almindelige affald, det er cirka en gang om ugen.”* (Bilag C, 15-16). Også her hersker der altså normer for, at affald ikke skal stå så længe, at det begynder at lugte eller bliver ulækkert. Der er dog igen alligevel variation fra husstand til husstand. Denne variation vil blive belyst i det kommende afsnit.

Ovenstående er det jeg betegner som nære normer. Disse knytter sig til konkrete aspekter ved kildesortering og er nært knyttet til den praktiske hverdag. I det næste vil jeg kort berøre de fjerne normer, som knytter sig til kildesorteringspraksis. De fjerne normer er mere abstrakte eller i hvert fald mindre håndgribelige og praksisnære end de nære normer skitseret ovenfor. De knytter sig til det billede, som blev tegnet i specialets indledning; en global klimakrise og forsyningsusikkerhed, som har affødt politiske målsætninger og strategier på både internationalt, nationalt og lokalt niveau, som har til formål at udnytte eksisterende ressourcer mere effektivt. Gennem medier bliver vi igen og igen eksponeret for fortællingen om, at vi som borgere bærer en del af ansvaret og løsningen. Disse fjerne normer for, hvad man bør gøre, for at være en god verdensborger i en tid med klimakrise, kommer kun begrænset til udtryk i informanternes fortællinger. Karen henviser til fremtidige generationer (Bilag E, 2) og Birthe nævner, at det hjælper på forureningen (Bilag G, 4). Dertil taler Børge kort om bedre ressourceudnyttelse: *“(…) vi ved jo godt, at hvis vi på sigt ikke sorterer godt nok, så skal vi betale for at få det sorteret. Og det er jo også en ressource og vi ved jo godt, at der ikke bliver ved med at være de samme ressourcer, som der har været, så det skal man jo også tænke på.”* (Bilag A, 7). Det er dog ikke disse overordnede eller fjerne normer, som er afgørende for, om informanterne kildesorterer eller ej. De ligger nærmere som en bagvedliggende præmis, som har ført forandringer med sig på nært niveau. Dette fremgår også af citatet fra Børge ovenfor, hvor han først nævner risikoen for en huslejestigning, som knytter sig til en nær norm om, at alle i afdelingen skal tage sit ansvar på sig og sortere sit affald, så der ikke kommer en kollektiv regning, inden han henviser til en fjern norm om at udnytte de globale ressourcer mere effektivt.

I forlængelse heraf finder man blandt informanterne en generel villighed til at sortere med udgangspunkt i, at man gerne vil imødekomme initiativet om at kildesortere. Denne villighed lader til at bero på en norm om, at man gør, hvad man bliver bedt om og bakker op om de initiativer, som tages i Grønnegården og det er egentlig ikke noget, de gør et stort nummer ud af, de prøver bare alle sammen at finde et system og en måde at gøre det på, som passer ind i deres hverdag, med de behov, eksisterende rutiner og andre praksisser den indeholder.

Tilknytning til hverdagslivet og andre praksisser

Denne sidste del af den teoretiske analyse behandler, hvordan kildesorteringspraksis knytter sig til hverdagslivet og til andre praksisser. Af informanternes fortællinger fremgår det tydeligt, at kildesorteringspraksis og affaldspraksis generelt er tæt knyttet til en række andre praksisser og desuden påvirket af hverdagslivets forbrug, rytmer og forandringer. Hverdagslivet består af vaner, rutiner og praksisser, som er så selvfølgelige og indgroede, at de nærmest er usynlige for os. Alligevel kan man se en sammenhæng mellem visse praksisser og betydningen af det individuelle hverdagsliv for informanternes fortællinger. Hvilket og hvor meget affald man producerer, hænger tæt sammen med indkøb, madvaner, hobbyer og andre aspekter af hverdagslivet. Med udgangspunkt i informanterne vil jeg bringe nogle eksempler i det følgende.

Morten bestiller jævnligt pizza fra pizzeria, når han kommer hjem fra arbejde. Når han selv laver mad, står menuen ofte på mad fra frost såsom paneret kylling, frikadeller eller kartoffelbåde, for som han selv siger: *“Jeg er ikke så meget for at lave mad, så hvis jeg kan slippe nemt om med det, så gør jeg det.”* (Bilag D, 4). Mortens madlavningspraksis er bestemmende for, hvilken type affald han producerer og dermed hvordan han skal håndtere det. Vivi laver ikke så tit varm mad til aften, men spiser ofte en rugbrødsmad og hun er bevidst om, at hun ikke producerer ret meget madaffald:

“(...) jeg køber ikke ret meget ad gangen, fordi jeg kun er mig selv og så spiser jeg det op, når jeg køber noget. Hvis jeg køber en pakke spegepølse, så køber jeg måske en enkelt ting mere, måske sild, de kan jo holde sig, og så spiser jeg indtil den er tom for jeg gider ikke at købe flere ting, som står og bliver dårlige (...). Jeg synes også, at det er noget forbandet svineri at smide mad ud, fordi man ikke kan nå at spise det eller man synes det er dødkedeligt at spise spegepølse tre dage i træk, men det er der bare ikke noget at gøre ved, vel!” (Bilag C, 16)

Vivis praksis, forbrug og indstilling betyder, at hun ikke producerer ret meget madaffald, men også at hun oftere står med tom emballage fra rugbrød, sild eller pålæg, end emballage fra fersk kød, grøntsager eller tørvarer som ris eller pasta. Vivi italesætter også en formodet forskel mellem hende, som *“kører meget i det samme”*, og eksempelvis en børnefamilie, som har brug for flere forskellige produkter. I køleskabene hos Diana, som har en søn i børnehavealderen, og Rikke, som har en hjemmeboende datter på 17 år, finder man produkter som Cheese Dippers og Risifrutti, begge favoritter til madpakken eller en eftermiddagssnack. Sådanne produkter var ikke at finde i de øvrige informanternes køleskabe, hvilket er et eksempel på, hvordan husholdningstypen også har betydning for forbrug og dermed praksis.

Madlavningspraksis og madvaner er helt central i forhold til affaldspraksis, da madlavning er kilde til meget affald. Men andre praksisser eller hverdagslige aspekter er også bestemmende for typen og mængden af affald. Avislæsning eller tilbudsjagt i tilbudsaviser og reklamer producerer papiraffald (Bilag D, 13; Bilag F, 4), kattefoder på dåse eller fyrfadsstager producerer metalaffald (Bilag F, 1; Bilag E, 11) og personlig hygiejne producerer plastaffald og farligt affald (Bilag G, 10; Bilag C, 9), bare for at nævne nogle få, som kommer til udtryk i informanternes fortællinger.

Forandringer i hverdagslivet medfører ofte forandring i praksis. Hos Diana har familien for nyligt anskaffet sig en kat, hvilket har medført ændringer i forhold til, hvordan de håndterer og opbevarer tomme konservesdåser: *“Nu har vi også lige fået katten, så vi skal også passe på hende og der er jo skarpe kanter, så det kan vi ikke have til at stå fremme. Det skal bare væk fra bordet.”* (Bilag B, 5). Førhen havde familien desuden en lille skraldespand inde i stuen, men også her, har tingene ændret sig: *“Efter vi har fået katten, ryger alt madpapir herud, ellers kunne det også være ispapir (...). Nu*

kommer alt i køkkenet, for hun skal ikke have noget i sig, som hun ikke kan tåle.” (Bilag B, 10).

Bortskaffelse af affald er et aspekt af affaldspraksis, som er tæt knyttet til hverdagslivets rytmer. Flere informanter går ud med skraldet, når de alligevel er på vej ud af døren. Når Børge tager spanden med madaffald til sine høns, tager han også skraldeposen ud, binder en knude og sætter den i entreen. Lidt senere på dagen, når Gitte skal ud og gå med hunden, tager hun skraldespanden med ud. Det er rutine, som de hverken tænker over eller diskuterer (Bilag A, 8). På lignende vis slår Karen en knude på skraldespanden om aftenen og stiller den op ad hoveddøren. Om morgenen tager Jørgen den med på vej ud af døren på vej på arbejde (Bilag E, 22). Sådanne faste rutiner gør sig især gældende for restaffaldet, hvilket knytter sig til lugtgenerne beskrevet tidligere. De fraktioner, som sorteres til genanvendelse tages ud med mindre rutine, ofte når posen eller spanden er fuld, hvilket varierer fra husstand til husstand og fra uge til uge.

Hverdagen består som nævnt af rutiner og vi kender alle ‘hverdagens trummerum’. Men nogle ting er mere rutineprægede end andre og sommetider afviger vi fra at gøre, som vi plejer. Et godt eksempel på dette, er ved højtider eller begivenheder, hvortil der godt nok hører en bestemt praksis, som ofte har rødder i traditioner og nostalgi, men som kan kollidere med den daglige praksis. Diana beskriver et eksempel på dette. Til daglig sorterer Diana en del af husholdningsaffaldet og har til en vis grad taget de nye principper og retningslinjer til sig, men da de for nyligt fejrede fødselsdag for 30 mennesker i lejligheden, blev tingene gjort på en noget anden måde: *“Vi har lige haft fødselsdag og der har vi ikke tænkt så meget over det. Der røg det bare i én stor sort sæk. (...) Papir, madrester, gavepapir, altså... Alt. Servietter, plastikbestik. Der var ikke noget, der blev sorteret.”* (Bilag B, 11-12). Denne kontekst, som er anderledes fra den hverdagslige, er afgørende for, at Diana i denne situation ændrer praksis. I denne situation er det ikke meningsfuldt for hende at sortere affaldet, da der er andre normer på spil i denne situation, som så at sige trumfer normerne for kildesortering. I denne situation skal det gerne være nemt og bekvemt, så Diana kan leve op til normen om at være tilstedeværende som vært. Således er hverdag og fest forskellig og ovenstående er et godt eksempel på, hvordan konteksten er bestemmende for, hvordan praksis udfoldes.

Ovenstående analyse kan give et indtryk af, at ikke bare affaldspraksis, men også andre praksisser er vidt forskellig fra hjem til hjem og bestemt af individuelle præferencer. Dette er dog ikke tilfældet. Ud fra en praksisteoretisk forståelse er der nærmere tale om forskellige betoning eller nuancer af fælles normer, eksempelvis i forhold til æstetik og lugtgener. De varierende måder at udfolde praksis på kommer som konsekvens af forskellige rutiner og forskelligt forbrug som beskrevet ovenfor. De forskellige nuancer knytter sig til både sociale og materielle variationer blandt informanterne. Den grundlæggende materialitet, lejlighederne, er dog ikke så forskellig, men forskellig indretning, variation i normer og individuelt forbrug skaber alligevel forskellige materielle rammer for informanterne. Gram-Hanssen betegner denne variation mellem

informanternes praksis som forskelle i deres socio-materielle konfigurationer (Gram-Hanssen 2010) eller socio-materielle variationer.

TEORETISK DISKUSSION

Sociale praksisser består af elementer som integrerer, når praksisser udfoldes og praksis opstår, opretholdes og opløses når forbindelser mellem elementerne skabes eller brister (Shove et al. 2012:21). I analysen arbejdede jeg med de tre overordnede kategorier af elementer: viden og kompetencer; materialitet; og mening og engagement. Denne bevidste forsimplede præsentation af praksis gav mig mulighed for at koncentrere mig om kerneopgaven, som var at beskrive og diskutere, hvornår elementerne hænger sammen og hvornår de opløses og i forlængelse deraf få en forståelse for, hvornår kildesorteringspraksis ikke længere opleves som meningsfuld for informanterne.

Elementer og forbindelser

Som det fremgår af den teoretiske analyse, holdes henholdsvis affaldspraksis og kildesorteringspraksis sammen i et komplekst samspil mellem en lang række aspekter af de tre overordnede elementer. Det fremgår også tydeligt, at disse er gensidigt afhængige og uadskillelige. Det er i nogle tilfælde også tydeligt, at elementerne er uafhængige af praksis og at tilstedeværelsen af elementerne ikke automatisk medfører praksis, eller i hvert fald ikke en grundig og detaljeret variation af praksis. Empirien indeholder flere eksempler på, at praksis ikke etableres og kropsliggøres, når informanterne beskriver, at de godt ved, hvad der er rigtigt og forkert, men alligevel gør det forkerte. Hos Børge og Gitte er viden og kompetencer på plads og vi arbejder ud fra en forståelse af, at mening, i form af fælles normer på både nært og fjernt niveau, er kollektivt delte og dermed også på plads. Men materialiteten er ikke på plads, da parret ikke har et velfungerende system, som kan understøtte sorteringen af flere fraktioner, hvilket resulterer i, at kun begrænsede mængder genanvendeligt affald bliver sorteret i denne husholdning. I sådan et tilfælde opstår der ikke en forbindelse mellem elementerne og praksis opleves derfor ikke som meningsfuld for informanterne, hvorfor den ikke udfoldes. Empirien har dog også flere eksempler på, at der opstår forbindelse mellem elementerne og at praksis er ved at blive kropsliggjort og dermed udfoldes mere og mere ubevidst.

Forbindelser opstår og brister dog ikke kun mellem de elementer som udgør en enkelt praksis, men også mellem relaterede praksisser, som holdes samme en nogle af de samme elementer. Ændringer i relaterede praksisser vil medføre ændringer i den konkrete praksis. Eksempelvis vil ændringer i indkøbspraksis, med et fokus på mindre emballage have betydning for kildesorteringspraksis i form af mindre mængder affald, omlægning til mere vegetarisk kost vil medføre øgede mængder organisk affald og omlægning til en mere økologisk kost vil medføre øgede mængder plastemballage fra økologiske grøntsager. Således påvirkes praksis ikke bare af forandringer i selve praksis men også af forandringer i relaterede praksisser. Derfor er en praksis heller ikke statisk, men dynamisk og forbindelser opløses og skabes kontinuerligt.

Standardisering og diversitet

Praksisser karakteriseres ved, at de er kollektivt delt og fælles på tværs, men der er på trods af det mange måder at udfolde den samme praksis på, hvilket også kommer til udtryk gennem empirien.

På tværs af kommuner i hele landet er der mere eller mindre standardiserede retningslinjer for hvilke fraktioner borgerne skal sortere i og hvordan de skal håndteres i forhold til adskillelse og renlighed. Dog varierer det, i hvor mange fraktioner borgerne skal sortere. I nogle kommuner sorteres plast og metal i hver sin fraktion, i andre sorteres disse fraktioner sammen. I nogle kommuner sorteres blød og hård plast i hver sin fraktion, i andre gør de ikke. I nogle kommuner sorterer man bioaffald fra restaffaldet, i andre gør man ikke - endnu. Disse variationer er med til at skabe forskellige variationer af praksis på tværs af landet allerede i udgangspunktet.

En praksis som kildesortering er også 'hjemmelavet' i den forstand, at den enkeltes praksis er informeret og påvirket af tidligere relaterede og samhørende praksisser såsom madlavning og den eksisterende affaldspraksis. Som nævnt har den enkeltes hverdagsliv og forbrug betydning for, i hvilket omfang praksis opleves som meningsfuld i den enkelte husstand og hos den enkelte informant. Derfor findes der også forskellige løsninger på eksempelvis de materielle krav, som kildesorteringspraksis stiller til informanterne. Behovet for mere plads og anskaffelsen af flere skraldespande eller ibrugtagen af flere indkøbsposer vidner om et behov for en udvidet materialitet, som kan håndtere de forskellige fraktioner og holde dem adskilt under opbevaring i hjemmet. For nogen er denne løsning at købe flere skraldespande, for andre er det blot at bruge nogle af de indkøbsposer, som man alligevel har liggende. Informanterne har i disse situationer hver især vurderet, hvad der bedst kan understøtte en velfungerende kildesortering for dem. Individuelle grænser og præferencer for fælles herskende normer for lugtgener, synlighed og hygiejne nuancerer og betoner i høj grad også praksis. I Grønnegården har beboerne desuden mere eller mindre standardiserede fysiske rammer for deres praksis, da køkkenerne i lejlighederne har nogenlunde samme størrelse og indretning. Alligevel udfoldes praksis ret forskelligt indenfor disse rammer.

Også indenfor den samme husholdning kan der være variation i praksis mellem de forskellige bærere. Kildesortering foregår i hjemmet og er derfor ikke direkte påvirket af andres praksisser, såsom eksempelvis bilkørsel er. Her udfolder man praksis i et konstant samspil med andre bærere, hvis variation af praksis kan adskille sig mere eller mindre fra ens egen. En husholdnings kildesorteringspraksis kan dog variere indenfor hjemmets fire vægge, da familiemedlemmer kan være bærere af forskellig erfaring eller information, som præger den enkeltes praksis. Derfor har en husholdning ikke nødvendigvis en fælles affaldspraksis, men kan godt repræsentere forskellige variationer. Blandt informanter italesætter Karen og Rikke dette aspekt, da de beskriver, hvordan deres ægtefæller ikke er nær så opmærksomme på sorteringen som de selv er (Bilag E, Bilag F).

Variationer af den samme praksis skabes og udfoldes således på mange forskellige niveauer og knytter sig til forskellige elementer af praksis. Selv indenfor standardiserede rammer af den ene eller anden art varierer praksis blandt beboerne i Grønnegården. På

tværs af lande vil der selvsagt også være større eller mindre variation i borgernes kildesorteringspraksis, som ligeledes vil være påvirket af individuelle, kollektive og strukturelle aspekter.

Kildesortering som praksis

Et spørgsmål som trænger sig på i en analyse af en praksis som kildesortering er, om kildesortering overhovedet kan karakteriseres som en praksis i sig selv eller nærmere skal forstås som en udvikling eller udvidelse af en eksisterende affaldspraksis. I et samfund som det danske kan man ikke forestille sig et hverdagsliv uden en vis mængde affald og affaldet vil være der uafhængigt af hvilken affaldspraksis man udfolder. Uanset om man sorterer sit husholdningsaffald eller ej, bærer man på en affaldspraksis som eksisterer, fordi det er nødvendigt. På den ene eller den anden måde, skal vi skille os af med det affald, vi producerer. Affaldspraksis er på den måde en uundgåelig og nødvendig praksis, som er affødt af en lang række andre praksisser. Dermed er den måske også endnu mindre bevidst en andre kropsliggjorte praksisser. Jeg tror de færreste laver spaghetti bolognese eller griber avisen med tanke på, at nu skal de producere og håndtere affald. På samme måde diskuterer Gram-Hanssen (2010; 2011) om energiforbrug kan karakteriseres som en praksis og finder frem til, at det kan det ikke. Vi forbruger ikke energi. Vi ser fjernsyn, skruer op for varmen eller laver mad. Som praktikere praktiserer vi ikke energiforbrug, men de praksisser som medfører energiforbrug. På samme måde praktiserer vi ikke affaldsproduktion, men de praksisser som medfører affaldsproduktion.

KONKLUSION

Formålet med dette speciale var at undersøge hvilke årsager, der ligger til grund for, at en del af beboerne i den almene boligafdeling Grønnegården ikke kildesorterer deres husholdningsaffald efter de nye principper og i forlængelse deraf give et bud på, hvordan HB kan understøtte en mere effektiv kildesortering blandt beboerne fremadrettet. Med Grønnegården som case har jeg gennem kvalitative interviews med beboere og med en praksisteoretisk forståelsesramme vist, hvordan kildesorteringspraksis udfoldes i et kompleks samspil mellem nære og fjerne normer, boligens og affaldets materialitet, beboernes forståelse af, hvordan materialiteten håndteres, beboernes erfaringer samt andre hverdagslige praksisser.

På baggrund af dette speciale kan det overordnet konkluderes, at beboerne i Grønnegården gør en ihærdig indsats for at imødekomme initiativet om mere affaldssortering. Der er dog grænser for, hvor detaljeret og grundigt informanterne kan overkomme at sortere deres husholdningsaffald. Disse grænser trækkes ved forskellige aspekter af praksis, som afhænger af husholdningernes forskellige hverdagsliv, rytmer og behov.

Der er et skisma mellem den fremlægning, som HB kom med forud for undersøgelsen, som beskriver beboere, som ikke sorterer deres husholdningsaffald og praksis blandt de informanter, som har bidraget til nærværende undersøgelse. De problemer og udfordringer, som HB udtrykker, gør sig kun i nogle tilfælde gældende i mit udsnit af informanter, som generelt sorterer deres husholdningsaffald og nogle endda mere end de fleste. Som beskrevet i metodeafsnittet havde jeg ikke mulighed for at selekttere informanterne og det er ikke muligt at afgøre, om de informanter, som har bidraget, er repræsentative i forhold til deres affaldspraksis, men med udgangspunkt HBs

fremlægning er det ikke sandsynligt. På trods af dette giver nærværende undersøgelse alligevel indsigt i, hvordan kildesorteringspraksis udfoldes og skabes i samspil mellem forskellige elementer og dermed hvilke udfordringer, der kan være forbundet med denne praksis.

Den kvalitative tilgang har givet nogle andre indsigter end tidligere studier på området, som i høj grad er baseret på kvantitative tilgange. Den har bidraget med et mere nuanceret blik på de forskellige aspekter af kildesortering, da det semistrukturerede interview i høj grad blev styret af informanternes fortællinger og ikke forudindtagede temaer. På den måde blev der eksempelvis åbnet op for betydningen af nære normer, frem for fjerne normer, som i tidligere studier, særligt indenfor det psykologiske felt, er blevet fremhævet som afgørende. Desuden har observationer og inddragelsen af materialitet under interviewene ført til en indsigt i forholdet mellem hvad informanterne siger og hvad de gør, som ikke altid stemmer overens. Sådanne forhold kan ikke afdækkes ved eksempelvis spørgeskemaundersøgelser, som kun baserer sine resultater på det, respondenterne svarer, hvilket i mange tilfælde er i uoverensstemmelse med hvad de faktisk gør.

Eksisterende forskning på affaldsområdet fokuserer ofte særskilt på forskellige aspekter ved kildesortering og området mangler generelt en mere holistisk forståelse for, hvordan de forskellige aspekter eller faktorer spiller sammen og påvirker hinanden indbyrdes. Nogle af de aspekter, som tidligere studier peger på, har jeg taget med videre i denne undersøgelse, blandt andet betydningen af materialiteten. Dette kræver en teoretisk forståelse, som forstår materialitet i sammenhæng med sociale faktorer. Netop dette har det praksisteoretiske perspektiv bidraget til i nærværende undersøgelse.

Tidligere studier fremhæver de fysiske rammer, eksempelvis plads, som en afgørende faktor for genanvendelsesadfærd, men ifølge denne undersøgelse er plads ikke nødvendigvis den mest afgørende faktor i forhold til kildesortering. Plads har betydning for nogen, men ikke for alle og er afhængig af, om de øvrige elementer af praksis spiller sammen. I samspillet mellem disse elementer kan velfungerende rutiner veje op for beskedne pladsforhold. For nogle er den beskedne plads i lejlighederne dog afgørende for, at de ikke affaldssorterer efter de nye principper.

Andre tidligere studier har fokuseret særskilt på virkningen af information og konkluderer generelt, at jo mere information borgerne får, jo mere og bedre sorterer de. Denne undersøgelse finder, at abstrakt viden omkring behovet for at affaldssortere og de miljømæssige gevinster er mindre vigtig. Konkret viden om hvordan affaldet håndteres er i langt højere grad afgørende for, om informanten formår at etablere en velfungerende kildesorteringspraksis.

Tidligere studier er uklare i forhold til, hvilken betydning normer har for genanvendelsesadfærd. Generelt behandles normer i psykologiske studier som individuelle, mens de indenfor praksisteorien behandles som kollektive qua dens stærke samfundsvidenskabelige rødder. Denne undersøgelse peger på, at der i Grønnegården eksisterer nogle kollektive, generelle og konkrete normer, som er langt vigtigere end

abstrakte og ideologiske normer, hvilket ikke er overraskende, det teoretiske perspektiv taget i betragtning. I Grønnegården knytter disse normer sig primært til nære aspekter som risiko for huslejestigning i tilfælde af utilstrækkelig affaldssortering og et ønske om ordentlige og hygiejniske omgivelser.

Generelt formes folks praksis af de fysiske rammer, de normer man orienterer sig efter, forståelsen for materialiteten og evnen til at udvikle velfungerende rutiner. Kildesortering udfolder sig kun i praksis, hvis man har nogle generelle normer at orientere sig efter, hvis de fysiske forhold tillader det og hvis man har de fornødne kompetencer og får udviklet velfungerende rutiner i samspil med hverdagens andre praksisser. Det praksisteoretiske perspektiv bidrager til samfundsvidenskabelig forskning om kildesortering i kraft af det praksisteoretiske perspektiv, som forener og forstår samspillet mellem det sociale og det materielle og dermed kommer ud over forestillingen om, at hvert element er afgørende i sig selv.

Der er en lang række aspekter ved kildesortering, som ligger udenfor HBs beføjelser og indflydelse. Eksempelvis kan HB ikke ændre eller udvikle emballagetyperne, så de er mindre komplekse for beboerne at håndtere. Her skal der lægges pres på politikerne for at udforme politiske regler for og krav til materialer og sammensætning af materiale således at mest muligt kan sorteres og genanvendes. Men HB er i en position, hvor de som et alment boligselskab står for driften og organiseringen af mange husstande og dermed store mængder affald. Netop almene boligafdelinger byder på særlige muligheder i forhold til affaldshåndtering, da der er tilstrækkeligt mange husholdninger i afdelingerne til, at man kan etablere affaldsstationer med mange sorteringsmuligheder tæt på boligen og dermed nem adgang til kildesortering. Denne mulighed er blevet udnyttet i Grønnegården i forbindelse med renovationen ved etablering af i alt fem affaldsstationer placeret forskellige steder i afdelingen. For at øge beboernes deltagelse i affaldssorteringen i Grønnegården skal HB fremadrettet fokusere på indretning af sorteringssystemer i hjemmene og på information.

I forhold til indretning af sorteringssystemer i hjemmene vil en fælles og ensartet løsning ikke være løsningen, da forskellig husholdninger har forskellige behov. Snarere vil et udvalg af forskellige løsninger udtænkt og udviklet i samarbejde med beboerne bedre kunne imødekomme beboernes forskellige behov. En sådan løsning vil kræve en stor indsats og desuden en større udskrivning, som vil medføre en mindre huslejestigning. En indsats, som sandsynligvis hurtigere ville skabe resultater og samtidig involvere og engagere beboerne, er workshops faciliteret af HB, eventuelt med støtte fra RenoNord, hvor beboerne opfordres til vidensdeling og udveksling af løsninger og idéer. På den måde kan de beboere, som har udviklet velfungerende systemer inspirere de beboere, som endnu ikke kildesorterer, eller som mangler inspiration til, hvordan de kan indrette et velfungerende sorteringssystem. Således kan eksisterende bærere af praksis være med til at rekruttere nye bærere. En sådan udveksling fungerer også som en form for information, som er helt tæt på praksis og meget håndgribelig. En sådan indsats vil desuden samle

beboerne om indsatsen, hvilket sandsynligvis vil skabe en større lyst til at tage et fælles ansvar, hvilket vil styrke de nære normer, som hersker i afdelingen.

I forhold til information er det nødvendigt, at HB er vedholdende og tilbagevendende. Beboerne sorterer ikke detaljeret og grundigt fra den første dag, men starter med nemme og indlysende ting og bygger med tiden ovenpå, efterhånden som de bliver mere erfarne i deres praksis. Desuden begyndte samtlige beboere i Grønnegården ikke at sortere deres affald den dag de nedgravede containere blev installeret. Nye bærere rekrutteres hen ad vejen og derfor er det vigtigt, at HB med mellemrum minder beboerne om muligheden for at sortere affald og er behjælpelige med at henvise til informationsmateriale i form af pjecer, plakater og hjemmesider. Dette gælder ikke for de beboere, som har etableret en velfungerende kildesorteringspraksis, men de beboere, som er i gang med at etablere denne nye praksis. I denne indledende fase, som flere af informanterne befinder sig i, har man brug for viden af flere omgange for at imødekomme de tvivlsspørgsmål, som kan true etablering af praksis. Når praksis er etableret og kropsliggjort, er en sådan gentagende bevidstliggørelse ikke længere nødvendig.

Set fra en praksisteoretisk forståelse, er det ikke den enkeltes ansvar, at en bestemt praksis udfolder sig. Men praksis udfoldes heller ikke, bare fordi regeringen lancerer en ny ressourcestrategi eller kommunen giver dig en pjece. Praksisser er produktet af komplekse forbindelser mellem forskellige elementer og holdes sammen af kollektive forståelser for, hvad passende praksis er. Vi udfolder ikke en praksis som individ, men som bærer af en kollektiv praksis. Dermed ikke sagt, at der ikke er nogle knapper at trykke på eller håndtag at skrue på. HB kan være med til at skabe nogle rammer, som tager højde for samspillet mellem de forskellige aspekter og elementer, der er på spil og dermed understøtte en velfungerende kildesorteringspraksis for deres beboere.

LITTERATURLISTE

Ando, A. W., & Gosselin, A. Y. (2005) Recycling in multifamily dwellings: does convenience matter? *Economic Inquiry*, 43(2), 426–438.

Barr, S., Ford, N. J., & Gilg, A. W. (2001) A Conceptual Framework for Understanding and Analysing Attitudes towards Household-Waste Management. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 33(11), 2025–2048.

Barr, S., Ford, N. J., & Gilg, A. W. (2003) Attitudes towards Recycling Household Waste in Exeter, Devon: Quantitative and qualitative approaches. *Local Environment*, 8(4), 407–421.

Berg-Sørensen, A. (2012) “Hermeneutik og Fænomenologi” i: Jacobsen, M. H., K. Lippert-Rasmussen & P. Nedergaard: *Videnskabsteori i statskundskab, sociologi og forvaltning*. 2. udgave. Hans Reitzels Forlag.

Berg, B. L. (2007) *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. Boston, MA: Pearson.

Berglund, C. (2006) The assessment of households’ recycling costs: The role of personal motives. *Ecological Economics*, 56(4), 560–569.

Bernstad, A., la Cour Jansen, J., & Aspegren, H. (2011) Property-close source separation of hazardous waste and waste electrical and electronic equipment – A Swedish case study. *Waste Management*, 31(3), 536–543.

Bernstad, A., la Cour Jansen, J., & Aspegren, H. (2012) Local strategies for efficient management of solid household waste – the full-scale Augustenborg experiment. *Waste Management & Research*, 30(2), 200–212.

Bernstad, A., la Cour Jansen, J., & Aspegren, H. (2013) Door-stepping as a strategy for improved food waste recycling behaviour – Evaluation of a full-scale experiment. *Resources, Conservation and Recycling*, 73, 94–103.

Bolius (2016) *Affaldssortering*. YouGove.

Bratt, C. (1999) The Impact of Norms and Assumed Consequences on Recycling Behavior. *Environment and Behavior*, 31(5), 630–656.

Browne, A. L. (2016) Can people talk together about their practices? Focus groups, humour and the sensitive dynamics of everyday life. *Area*, 48(2), 198–205.

Christensen, T. H., Friis, F. & Skjølsvold, T. M. (2017) Changing practices of energy consumption: The influence of smart grid solutions in households. European Council for an Energy Efficient Economy, ECEEE.

Coffey, A. & Atkinson, P. (1996) *Making sense of qualitative Data*. London: Sage.

Dahlén, L., Vukicevic, S., Meijer, J.-E., & Lagerkvist, A. (2007) Comparison of different collection systems for sorted household waste in Sweden. *Waste Management*, 27(10), 1298–1305.

Dahlén, L., Åberg, H., Lagerkvist, A., & Berg, P. E. O. (2009) Inconsistent pathways of household waste. *Waste Management*, 29(6), 1798–1806.

Dansk Affaldsforening (2018) *Den grønne tråd*.

De Vaus, D. (2001) *Research Design in Social Research*. SAGE.

Ellen MacArthur Foundation (2015) *Growth within: A circular economy vision for a competitive Europe*.

Europa Kommissionen (2010) *Being wise with waste: the EU's approach to waste management*.

Europa Kommissionen (2014) *Omstilling til en cirkulær økonomi: et program for et Europa uden affaldsproduktion*. Bruxelles.

Eurostat (2018) *Municipal waste statistics*.

Eurostat (2019) *Municipal waste*.

González-Torre, P. L., & Adenso-Díaz, B. (2005) Influence of distance on the motivation and frequency of household recycling. *Waste Management*, 25(1), 15–23.

Gram-Hanssen, K. (2009) Standby Consumption in Households Analyzed With a Practice Theory Approach. *Journal of Industrial Ecology*, 14 (1), 150-165.

Gram-Hanssen, K. (2010) Residential heat comfort practices: understanding users. *Building Research & Information* 38, 175–186.

Gram-Hanssen, K. (2011) Titel. *Journal of Consumer Culture*, 11(1), 61–78.

Gram-Hanssen, K. (2018, 12/11) Hverdagsliv og forbrug: Praksisformer, livsstil og identitet (Slides). Lokaliseret på <https://www.moodle.aau.dk/course/view.php?id=27599> (ikke offentlig tilgængelig).

Hage, O., Söderholm, P., & Berglund, C. (2008) Norms and economic motivation in household recycling: Empirical evidence from Sweden. *Resources, Conservation and Recycling*, 53(3), 155–165.

Halkier, B. (2009) Suitable Cooking? *Food, Culture & Society*, 12(3), 357-377.

Hasseris Boligselskab (2013) Boligsocial Helhedsplan for en social og forebyggende indsats. Via: <http://www.boligsocialkort.dk/media/1138/169.pdf>

Hasseris Boligselskab (2015a) Grønnegården - Lejlighedstyper Via: <https://kubenman.dk/media/2730974/Bilag-5-Skitseforslag.pdf>

Hasseris Boligselskab (2015b) Grønnegården - Projektbeskrivelse Via: <https://www.aalborg.dk/usercontrols/AalborgKommune/Referater/Pdf.aspx?pdfnavn=16511550-13838893-1.pdf&type=bilag&pdfid=36964>

Hitchings, R. (2012) People can talk about their practices. *Area*, 44(1), 61–67.

Jacobsen, B., L. Tanggaard & S. Brinkmann (2015) “Fænomenologi” i: Brinkmann, S. & L. Tanggaard: *Kvalitative metoder*. Hans Reitzels Forlag.

Jesson, J. (2009) Household Waste Recycling Behavior: A Market Segmentation Model. *Social Marketing Quarterly*, 15(2), 25–38.

KL (2017) *Guide til viden fra ressourcestrategien. Resultater og anbefalinger fra projekter mellem 2014-2017*. Kommunernes Landsforening.

Knussen, C., & Yule, F. (2008) “I’m Not in the Habit of Recycling”: The Role of Habitual Behavior in the Disposal of Household Waste. *Environment and Behavior*, 40(5), 683–702.

Kollerup, S. S. & Nygaard, B. (2018) *Affaldshåndtering i etageboliger - et indblik i borgerens adfærd*. Center for Grøn Omstilling, Aalborg Kommune.

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009) *InterView - Introduktion til et håndværk*. 2. udgave. Hans Reitzels Forlag.

Martin, M., Williams, I. D., & Clark, M. (2006) Social, cultural and structural influences on household waste recycling: A case study. *Resources, Conservation and Recycling*, 48(4), 357–395.

McDonald, S., & Oates, C. (2003) Reasons for non-participation in a kerbside recycling scheme. *Resources, Conservation and Recycling*, 39(4), 369–385.

Meneses, G. D., & Palacio, A. B. (2005) Recycling Behavior: A Multidimensional Approach. *Environment and Behavior*, 37(6), 837–860.

Miafodzyeva, S., & Brandt, N. (2013) Recycling Behaviour Among Householders: Synthesizing Determinants Via a Meta-analysis. *Waste and Biomass Valorization*, 4(2), 221–235.

Miljø- og Energiforvaltningen, Aalborg Kommune (2017) *Grønt Regnskab for Aalborg Renovation*.

Miljø- og Fødevareministeriet (2018) *Bekendtgørelse om affald*.

Miljøstyrelsen (2012) *Kortlægning af dagrenovation i enfamilieboliger*. Miljøministeriet.

Miljøstyrelsen (2014) *Aftale mellem KL og Miljøministeriet om en række indsatser til realisering af Danmark Uden Affald*. Miljøministeriet.

Miljøstyrelsen (2018) *Affaldsstatistik 2016*. Miljø- og Fødevareministeriet.

Oom Do Valle, P., Rebelo, E., Reis, E., & Menezes, J. (2005) Combining Behavioral Theories to Predict Recycling Involvement. *Environment and Behavior*, 37(3), 364–396.

Oskamp, S., Harrington, M. J., Edwards, T. C., Sherwood, D. L., Okuda, S. M., & Swanson, D. C. (1991) Factors Influencing Household Recycling Behavior. *Environment and Behavior*, 23(4), 494–519.

Petersen, L.K. & Kristiansen, T.N.B. (2017) *Kildesortering i etageejendomme. Husholdninger og affaldsansvarlige*. Aarhus Universitet, DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi.

Rasmussen, A. O. A., Vang, C. L. & Kristensen, N. R. (2019) “Har EU ret i, at Danmark er Europas største skraldesynder?”. *Mandag Morgen*, 27. februar.

Reckwitz, A. (2002) Toward a Theory of Social Practices A Development in Culturalist Theorizing. *European Journal of Social Theory*, 5(2), 243–26.

Refsgaard, K. & Magnussen, K. (2009) Household behaviour and attitudes with respect to recycling food waste – experiences from focus groups. *Journal of Environmental Management*, 90(2), 760–771.

Regeringen (2013) *Danmark uden affald. Genanvend mere – forbrænd mindre*. Regeringen.

Rosener, A. K. (2018) Unge er markant dårligere til at sortere affald end ældre. *Fagbladet Boligen*, 9.5.2018.

Rousta, K., & Ekström, K. (2013) Assessing Incorrect Household Waste Sorting in a Medium-Sized Swedish City. *Sustainability*, 5(10), 4349–4361.

Rousta, K., Bolton, K., Lundin, M., & Dahlén, L. (2015) Quantitative assessment of distance to collection point and improved sorting information on source separation of household waste. *Waste Management*, 40, 22–30.

Rousta, K., Ordoñez, I., Bolton, K., & Dahlén, L. (2017) Support for designing waste sorting systems: A mini review. *Waste Management & Research*, 35(11), 1099–1111.

Schatzki, T. R. (1996) *Social Practices: A Wittgensteinian Approach to Human Activity and the Social*.

Schatzki, T. R. (2002) *The Site of the Social. A Philosophical Account of the Constitution of Social Life and Change*. University Park, Penn.: Pennsylvania State University Press.

Schatzki, T. R. (2012) A Primer on Practices. I J. Higgs, R. Barnett, S. Billett, M. Hutchings, & F. Trede, *Practice-Based Education*, 13–26.

Schatzki, T. R., Knorr-Cetina, K. & von Savigny, E. (2001) *The Practice Turn in Contemporary Theory*. London: Routledge.

Schelly, C. (2016) Understanding Energy Practices: A Case for Qualitative Research. *Society & Natural Resources*, 29(6), 744–749.

Shove, E. (2003) Converging Conventions of Comfort, Cleanliness and Convenience. *Journal of Consumer Policy*, 26, 395–418.

Shove, E., & Pantzar, M. (2005) Consumers, Producers and Practices: Understanding the invention and reinvention of Nordic walking. *Journal of Consumer Culture*, 5(1), 43–64.

Shove, E., Pantzar, M. & Watson, M. (2012): *The Dynamics of Social Practice: Everyday Life and How it Changes*. London: SAGE Books.

Shove, E., Watson, M., Hand, M. and Ingram, J. (2007) *The Design of Everyday Life*. Berg Publishers.

Tanggaaard, L. & Brinkmann S. (2015) “Interviewet: Samtalen som forskningsmetode” i: Brinkmann, S. & L. Tanggaard: *Kvalitative metoder*. Hans Reitzels Forlag.

Warde, A. (2005) Consumption and theories of practice. *Journal of Consumer Culture*, 5(2), 131-153.

Warde, A. (2014) After taste: Culture, consumption and theories of practice. *Journal of Consumer Culture*, 14(3), 279-303.

Watson, M. & Shove, E. (2008) Product, Competence, Project and Practice. DIY and the dynamics of craft consumption. *Journal of Consumer Culture*, 8(1), 69-89.

Yin, R. K. (1994) *Case Study Research – Design and Methods*. SAGE Publications.

Åberg, H., Dahlman, S., Shanahan, H., & Säljö, R. (1996) Towards sound environmental behaviour: Exploring household participation in waste management. *Journal of Consumer Policy*, 19(1), 45–67.

Aalborg Kommune (2019) *Statistik om Boliger 2019*.